EDMOND ROSSIER

PE TREPTELE TRONULUI

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
ROSSIER, EDMOND

Pe treptele tronului: femei ilustre din preajma suveranilor / Edmond Rossier; trad. Nicolae Constantinescu. - Bucureşti: Orizonturi, 2014. -

ISBN 978-973-85917-1-4

I. Constantinescu, Nicolae (trad.)

396(100): 929

EDMOND ROSSIER: SUR LES DEGRES DU TRONE

Toate drepturile asupra ediţiei în limba română sunt rezervate
Editurii ORIZONTURI - Bucureşti B-dul Libertăţii, nr. 4, bl. 117, et. 7, ap. 20 telefon: 021/3177679, 0744531333 e-mail:orizonturi@editura-orizonturi.ro

EDMOND ROSSIER

PE TREPTELE TRONULUI

Traducere de NICOLAE CONSTANTINESCU

Editura ORIZONTURI

In colecţia

INTRIGI DE ALCOV

vor apărea:

MARCHIZA DE POMPADOUR
de Pierre de Nolhac
O ISTORIE A AMANTELOR (voi. 1)
de Elizabeth Abbott
O ISTORIE A AMANTELOR (voi. 2)
de Elizabeth Abbott
MATA HARI
de Enrique Gomez Carrillo

INTRODUCERE

Se potriveşte oare titlul - *Pe treptele tronului* - cu cartea? Din cele nouă femei asupra cărora m-am oprit, trei au fost Tmpărătese, altele două, dacă nu trei, regine, şi o alta, singura soţie a unui sultan atotputernic.

Dar numai prin venele a două dintre ele curgea sânge regal: este vorba de Berenice, care şi-a câştigat renumele din cu totul alte motive, şi de Maria Stuart, a cărei importanţă istorică e legată mai degrabă de perioada în care a fost prizonieră decât de scurta sa domnie asupra Scoţiei. Celelalte au jucat un anumit rol în evenimente de mare importanţă, dar, dintre ele, cu siguranţă că niciuna nu şi-a ridicat privirile spre tron în prima tinereţe. Propulsarea lor în vârful ierarhiei sociale s-a datorat unui neaşteptat concurs de împrejurări.

Elaborarea cărţii de faţă mi-a prilejuit o incursiune în istorie la care îi invit să mi se alăture pe toţi

aceia care vor dori să mă urmeze. Ea mi-a oferit ocazia să recitesc vechi autori, să cercetez operele unor cronicari, să consult un număr important de biografi şi de istorici. Bineînţeles, am fost obligat să las deoparte o mulţime de fapte, deseori interesante, pentru a surprinde trăsăturile esenţiale menite să contureze caracterele. Astfel, m-am străduit să reconstitui epoca în care a trăit fiecare dintre aceste femei şi să subliniez influenţa pe care a exercitat-o. Situaţiile nu sunt asemănătoare. Unele se manifestă pregnant, altele au, în schimb, un caracter mai estompat; cadrul covârşeşte personalitatea. în plus, persistă unele neclarităţi: oricât de multe ar fi informaţiile pe care ni le-au furnizat contemporanii, există secrete de palat sau de alcov ce au rămas nedezvăluite.

S-ar cuveni oare să avem în vedere şi alt scop, acela de a stabili o legătură între ele, de a defini în bloc influenţa lor? Ar fi o tentaţie neinspirată: între epoci, popoare şi caractere există o diferenţă prea mare. Nu-mi propun nicidecum să susţin o teză. Cel mult aş zice că, dacă printre aceste femei au existat unele care au stârnit entuziasm şi au inspirat eforturi nobile, totdeauna descoperim în acţiunea lor o urmă de sentiment; ceea ce, în politică, poate să fie foarte onorabil, dar şi periculos.

Cam atât despre această carte. Aş mai adăuga că, în aceeaşi perioadă, am reeditat o alta, *Profiluri de regine.* Poate că cititorii vor face o comparaţie între

cele două lucrări. Ceea ce doresc eu însă este ca şi una, şi cealaltă să aducă un plus de informaţie şi să stârnească interes.

BERENICE

Oare Jean Racine deţinea suficiente informaţii despre Berenice când, la cererea reginei Henriette a Angliei, a scris piesa cu acelaşi nume? Nu se ştie. într-o replică a confidentului Paulin există o aluzie la căsătoria Drusillei, sora reginei evreice, cu libertul Felix, procuratorul Iudeei, care sugerează că poetul nu s-a rezumat probabil la faimosul *invitus invitam* al lui Suetoniu. Să fi mers mai departe în cercetările sale? l-a consultat oare pe Josephus, Tacit sau Dio Cassius? Puţin probabil. Un studiu prea aprofundat ar fi alterat profilul eroinei; şi ar fi fost păcat. Căci această piesă, care este de la un capăt la altul o tânguire încântătoare, conţine versuri dintre cele mai frumoase din creaţia dramatică clasică:

Cum, Doamne, vom răbda,
Când unul de altul departe, vai, vom fi,
Să vină zorii şi noaptea iar să cadă,

PE TREPTELE TRONULUI

Fără ca Titus pe Berenice s-o vadă,
Fără să-l pot vedea pe Titus zi de zi?

Cine a auzit-o pe domnişoara Bartet rostind acest apel disperat, nu îl va uita niciodată. Dar cine a fost această femeie?

Personajul este greu de definit. Istoricii care vorbesc despre ea o menţionează doar în treacăt. Josephus, cel mai bine informat, nu dă prea multe detalii. A fost amestecată în evenimente foarte importante; dar totdeauna apare în plan secund, ca un personaj mut. O singură dată a luat apărarea poporului său, dar fără mare succes.

Berenice s-a născut în anul 28 al erei creştine. Era fata lui Agrippa I, care pare să fi moştenit de la strămoşii săi un mic domeniu libanez ce se întindea asupra unei părţi din Galileea. Dar veniturile obţinute nu-i asigurau un trai îndestulător. Ţinutul era plin de mici suverani care continuau să domnească cu îngăduinţa proaspeţilor cuceritori romani. Erau suverani de Commagene, de Emesa, de Chalcis, de Edessa, de Itureea... Toţi se închinau procuratorului Cezareei sau se înclinau în faţa autorităţii superiorului său, legatul Siriei.

Printre ei, Agrippa, pe care Biblia îl numeşte Irod, a dobândit o faimă aparte. îşi desăvârşise educaţia la Roma, ca majoritatea principilor irodieni. Prieten cu tânărul Caius Caligula, el a trezit suspiciunile lui

Tiberiu, care a murit la timp ca să nu-i rezerve o soartă funestă. Noul împărat l-a copleşit cu atenţii; i-a tăcut cadou un lanţ greu de aur, i-a atribuit un domeniu mai mare şi i-a conferit şi titlul de rege. Situaţia lui s-a consolidat şi mai mult în timpul domniei lui Claudiu, căruia îi facilitase urcarea pe tron intervenind pe lângă pre- torieni. Pentru serviciile sale a primit în dar Samaria şi ludeea, ceea ce i-a permis să reunească sub oblăduirea sa întreg domeniul deţinut de bunicul său, Irod cel Mare.

Domnia lui părea de bun augur. A reprezentat o perioadă fastă pentru confrerii: farisei, saducei, fără a mai vorbi de esenienii care formau o sectă aparte. Agrippa, sceptic de felul său, respecta cutumele şi aducea cu regularitate sacrificii la templu. El a fortificat Ierusalimul cu un zid în partea de nord şi ar fi făcut oraşul imposibil de cucerit dacă legatul Siriei, Marsus, îngrijorat de aceste lucrări, nu ar fi dat ordin să fie oprite. Pentru a le face pe plac, el a aprobat executarea apostolului Iacob, în timp ce Petru a scăpat ca prin miracol de aceeaşi soartă.

în *Faptele Apostolilor* se spune că Agrippa a murit după câţiva ani de domnie, mâncat de viermi în urma unei crize de stomac, consecutivă apariţiei fatale a unei bufniţe, potrivit relatării istoricului Josephus. Explicaţiile diferă întrucâtva, dar Eusebiu din Cezareea crede că le poate reuni într-o ipoteză ingenioasă. După moartea acestuia, ludeea a redevenit provincie romană.

Regele a lăsat patru copii: un băiat de şaptesprezece ani, care se numea tot Agrippa, şi trei fete - Berenice, Mariamme şi Drusilla.

Berenice pare să se fi remarcat încă din adolescenţă prin marea sa frumuseţe. Nu ştim nimic despre educaţia ei, care probabil că nu a fost prea aprofundată, abstracţie făcând de domeniul limbilor. Probabil că a excelat în cochetărie din fragedă vârstă. A fost inteligentă, autoritară şi, în plus, foarte geloasă; se ştie că i-a făcut viaţa amară Drusillei, al cărei farmec risca să-l depăşească pe al ei; la capătul puterilor, aceasta din urmă s-a căsătorit cu un păgân. A dobândit o avere considerabilă, datorată, probabil, mai puţin moştenirii lăsate de tatăl său, cât căsătoriilor sale succesive.

Abia împlinise treisprezece ani când Agrippa a căsătorit-o cu Marcus, fiul unui mare magistrat din Alexandria, de sorginte israelită. Să fi avut loc cu adevărat o asemenea unire? S-ar părea că da. Numai că ea nu a durat, pentru că, în scurt timp, Marcus a murit. Atunci, la dorinţa tatălui său, Berenice s-a căsătorit cu unchiul ei Irod, numit rege în Chalcis de Claudiu. Au avut împreună doi băieţi.

Irod a murit şi el după câţiva ani. Asta s-a întâmplat probabil în anul 48. Berenice era din nou văduvă. Ce avea să facă cu libertatea astfel câştigată? în acel moment Berenice a luat o hotărâre neaşteptată: s-a dus să locuiască cu fratele ei.

La moartea fratelui său, Agrippa al ll-lea se afla la Roma, unde a mai rămas câţiva ani. Claudiu, care

părea să-l fi îndrăgit, ar fi vrut să-i încredinţeze întreaga moştenire paternă. Dar consilierii săi i-au atras atenţia că situaţia din Orient era dificilă şi că tânărul prinţ nu avea suficientă experienţă pentru a duce la bun sfârşit o asemenea sarcină. împăratul s-a limitat deci să-i dăruiască, la moartea lui Irod, micul regat libanez al Chalcisului, la care se adăugau unele prerogative asupra Ierusalimului - supravegherea templului şi dreptul de a-l numi pe marele preot. Mai târziu, datorită lui Nero, dominaţia lui Agrippa s-a extins asupra unei părţi importante a Galileei şi Pereei.

Ce existenţă a dus Berenice la curtea fratelui său? în această privinţă, mărturiile istoricilor sunt edificatoare, aşa că nu e cazul să mai insistăm. Se impune însă precizarea că, în Orient, relaţiile între copiii aceluiaşi tată erau mai libere ca în alte părţi. Cleopatra, regina Egiptului, a fost căsătorită succesiv cu doi dintre fraţii săi... Dar nu toată lumea privea cu ochi buni o unire atât de ciudată. S-a vorbit despre ea în întreaga Palestină. Vestea a ajuns până la Roma. Iuvenal, în satira a VI-a, a consacrat acestui scandal câteva versuri usturătoare în care este menţionat numele lui Berenice.

Pentru a-şi salva reputaţia, regina s-a căsătorit cu regele Ciliciei, Ptolemon, care, tentat de marea ei bogăţie, a acceptat să se lase circumcis. Mare greşeală din partea lui căci, după un timp, soţia l-a părăsit în favoarea fratelui său! Din nestatornicie, spune istoricul Josephus; şi, probabil, sub imperiul unui simţământ

ciudat, asociat cu dominaţia incontestabilă pe care reuşise să o exercite asupra caracterului slab al lui Agrippa. Şi a continuat să trăiască cu fratele său.

Brusc, printr-un efect de contrast, iată-ne transpuşi într-o scenă biblică.

Apostolul Pavel era prizonier la Cezareea. Evreii cereau extrădarea lui pentru a-l judeca la Ierusalim. Dar procuratorul Felix refuza să-l dea pe mâna lor. El şi soţia sa Drusilla stătuseră de mai multe ori de vorbă cu deţinutul. De altfel, Pavel era cetăţean roman şi, în această calitate, apela la judecata lui Cezar.

Au trecut doi ani. în anul 60, Felix a fost înlocuit de Porcius Festus, şi evreii şi-au reînnoit cererea. Procuratorul era hotărât să-l expedieze pe prizonier la Roma. Se simţea însă descumpănit fiindcă nu-l putea trimite la împărat fără să-i întocmească un raport şi nu prea înţelege motivul pentru care fusese acuzat. De aceea, când Agrippa şi Berenice s-au grăbit să-l salute pe noul guvernator, el i-a primit cu plăcere şi a aşteptat de la ei lămuriri despre cazul respectiv.

A doua zi a avut loc marea scenă. Nu era vorba de o judecată, având în vedere că aceasta urma să se desfăşoare la Roma, ci de un examen de doctrină. Publicul era de-a dreptul impozant. în afară de garda procuratorului, puteau fi văzute - spune Biblia - notabilităţile oraşului. De la Ierusalim veniseră probabil fariseii, cărora li s-a alăturat un anumit număr de *comites* famelici, care plecau cu guvernatorul în

misiune şi se hrăneau cu firimiturile de la masa lui. Festus aştepta explicaţii clare pentru a-şi putea face o părere; Agrippa şi Berenice asistau la audienţă în calitate de vizitatori interesaţi.

Apostolul a profitat de ocazie pentru a-şi mărturisi credinţa. A respins învinuirile care i se aduceau; a invocat profeţiile; a relatat convertirea sa şi - acesta este punctul culminant - a afirmat, contrar opiniei evreilor, că Mesia a venit şi că trăieşte. Festus nu a înţeles nimic din această extraordinară expunere, şi pentru că şi-a văzut prizonierul permanent cufundat în lectura unor manuscrise, i-a spus:

— Pavel, marea ta ştiinţă te face să-ţi pierzi bunul-simţ.

Apostolul a protestat şi, renunţând să mai dea explicaţii păgânilor, i s-a adresat lui Agrippa:

— Regele cunoaşte aceste lucruri şi lui îi vorbesc liber despre ele... Crezi în profeţii, rege Agrippa? Eu ştiu că tu crezi.

Confruntat cu un public atât de divers, micul suveran s-a simţit foarte stingherit, căci nu se aştepta să fie provocat la dialog. Dar a ieşit din încurcătură rostind o replică pe care nici el şi nici cei de faţă nu au luat-o în serios:

— în curând ai să mă convingi să devin creştin.

Apoi, după o replică a apostolului, ceremonia a luat sfârşit.

Se pare că, pe moment, aceasta a produs senzaţie. Nu încăpea nicio îndoială că acuzaţiile redutabile

pe care evreii i le aduceau lui Pavel erau nefondate. Toată lumea avea această impresie. Retrăgându-se, Agrippa, Festus şi Berenice îşi ziceau: „Acest om nu a făcut nimic ca să merite moartea sau închisoarea". Dar lucrurile s-au oprit aici. Cu acordul lui, apostolul a fost trimis la Roma; şi nimeni nu s-a mai gândit la el. Se anunţau alte evenimente.

Pe vremea primilor împăraţi, poporul evreu nu a avut de suferit mai mult decât altele. Dimpotrivă, cei de la Roma îşi dădeau seama că reprezentau o colectivitate aparte, cu tradiţii puternice; şi, pentru că se confruntau cu destule probleme, magistraţii aveau ordin să nu-i aţâţe fără motiv.

Iudeea se bucura de o oarecare autonomie. Autoritatea marelui preot era respectată cu sfinţenie. Sanhedrinul exercita justiţia civilă şi o aplica potrivit legii mozaice. El intervenea şi în cazurile penale şi pronunţa condamnări; numai condamnarea la moarte trebuia ratificată de procurator. Provocările erau interzise. Un soldat roman care se distrase într-un sat rupând un exemplar din Pentateuc a fost aspru pedepsit. Cultul nu era tulburat. Templul se bucura în continuare de prestigiu. Funcţionarii imperiali care treceau prin Ierusalim se duceau regulat la templu să depună ofrande.

Sigur, violenţele erau inevitabile. Tribunii legiunilor sau centurionii însărcinaţi cu supravegherea nu aveau nici cea mai vagă idee despre cutumele naţionale.

Uneori atribuiau o semnificaţie politică manifestărilor religioase zgomotoase la care se deda poporul. Dar evreii dispuneau de propriile mijloace de apărare. Puteau, dacă procuratorul de la Cezareea nu se opunea sau îşi dădea acordul, să apeleze la legatul Siriei. Şi mai puteau să trimită o deputăţie la Roma. Ceea ce au făcut de mai multe ori, şi uneori cu succes. Astfel, Pilat din Pont, vestit pentru brutalitatea sa, îşi asmuţise soldaţii împotriva unor pelerini ce urcau la Garizim şi luase viaţa unui mare număr de manifestanţi, motiv pentru care a fost chemat înapoi la Roma şi, după toate probabilităţile, pedepsit cu exilul. Şi alţi succesori ai săi au avut parte de aceeaşi soartă.

Totuşi, în Palestina calmul nu putea fi menţinut cu uşurinţă. Nu era vorba de poporul ales? Nu manifestase el întotdeauna un dispreţ profund faţă de păgâni şi de idolii lor? Şi acum se vedeau nevoiţi să suporte o dominaţie străină! Această nedreptate nu putea să dureze; aşteptau cu toţii sosirea lui Mesia: nu cel care murise pe cruce şi despre care creştinii spuneau că înviase şi se ridicase la cer, ci celălalt, care avea să apară cu slavă spre a aduce eliberarea.

Niciodată nu fusese o perioadă mai fastă pentru agitatori şi falşii profeţi. Era de-ajuns să apară un exaltat, înzestrat cu o voce puternică, pentru a răscula poporul. O dată, un apucat pe nume Theudas, a pornit în fruntea unei mulţimi de oameni spre Iordan, promiţând că la cuvântul lui apa se va despărţi în două şi că lucrul acesta va marca sfârşitul suferinţelor. Altă

dată, un evreu venit din Egipt a adunat în jurul său mii de adepţi, cărora le-a promis că o să-i ducă pe Muntele Măslinilor şi că vor vedea prăbuşindu-se zidul Ierusalimului unde îşi vor face o intrare triumfală, alungându-i pe romani din calea lor. în ambele cazuri, procuratorii, Fadus mai întâi, apoi Felix, n-au mai aşteptat sfârşitul aventurii; şi-au asmuţit soldaţii asupra acestor nefericiţi, ajungându-se la un masacru în toată regula.

Dezordinea a crescut de la un an la altul. Secta zelatorilor care, atunci când fariseii şi saduceii se pierdeau în discuţii, nu se dădea înapoi de la fapte - pretindea o respectare strictă a legii mozaice şi milita pentru redobândirea independenţei. Combătută la Ierusalim, ea găsea, dacă era necesar, un refugiu în munţii Iudeei, pentru a relua ofensiva în oraş ori de câte ori se ivea ocazia. Zeloţii îi aveau ca aripă stângă pe sicari, înarmaţi cu cuţite ascuţite, care îi înjunghiau chiar şi în faţa Templului pe partizanii Romei. Lor li se alăturau o mulţime de răufăcători pe care istoricul Josephus îi numeşte de-a valma tâlhari, fără să facă distincţia între crima vulgară şi fanatismul religios.

La Ierusalim domnea agitaţia. Poporul, cuprins de spiritul revoluţionar, se revolta împotriva bogaţilor care, dornici de pace, înclinau să accepte dominaţia romană. Casele erau jefuite, asasinatele se ţineau lanţ, pe străzi aveau loc lupte sângeroase.

Supravegherea militară ar fi trebuit să-şi dovedească eficienţa. Dar dacă, pe vremea lui Tiberiu şi chiar a

lui Claudiu, guvernatorii încă îşi mai exercitau funcţia cu oarecare demnitate, cu timpul au devenit din ce în ce mai corupţi. Albinus, succesorul lui Festus, se gândea numai la bani. După ce primea cadouri de la reprezentanţii tuturor partidelor, le lăsa să se sfâşie între ele. Se erija în justiţiar, lua prizonieri, apoi, în funcţie de mărimea sumelor depuse de ei sau de prietenii lor, îi elibera, fie că erau moderaţi, sicari sau simpli tâlhari. Numai celor care nu aveau nimic de dat li se aplica pedeapsa capitală. Sub un astfel de regim, dezordinea a devenit anarhie.

Ultimul guvernator, Gessius Florus, care s-a instalat în funcţie în anul 64, a fost cel mai rău dintre toţi. Nu lua bani numai de la particulari sau de la diverse grupuri, ci cerea contribuţii de la oraşe întregi sau îi punea pe soldaţii săi să le jefuiască. Departe de a manifesta vreun respect pentru cutumele poporului, nu scăpa ni- cio ocazie să-l jignească. La Cezareea, când un grec a început să ridice o clădire în apropiere de sinagogă, provocând tulburare în rândul evreilor, Florus a cerut opt talanţi ca să oprească lucrările; apoi a părăsit brusc oraşul, lăsând câmp liber partidelor care s-au încăierat imediat. La Ierusalim, soldaţii trimişi de el sub pretextul de a-şi oferi serviciile împăratului au luat şaptesprezece talanţi din tezaurul Templului. Acesta a fost semnalul răscoalei care avea să declanşeze războiul.

în acel moment, Agrippa al ll-lea se afla la Alexandria, unde se dusese să-şi prezinte omagiile

noului guvernator, Tiberiu Alexandru, numit de Nero. Berenice se afla în oraşul sfânt în perioada de nazi- reat. Era vorba de un jurământ prin care credinciosul se angaja să se abţină de la consumul de vin sau să suporte o penitenţă sau alta în perioada de treizeci de zile dinaintea celei în care urma să aducă ofrande.

Cum putea oare regina - care nu manifestase niciodată vreun înţeles faţă de religie - să se supună acestei încercări, de altfel destul de benignă? Suferea de vreo boală anume, implora iertare pentru purtarea ei imorală sau avea nevoie de o garanţie împotriva unor posibile necazuri? Nu a spus nimic. Şi dacă această atitudine ne poate mira, nu trebuie să uităm că era evreică şi nu renegase niciodată legea strămoşilor ei. Deseori, conservatorismul supravieţuieşte convingerii.

Ne aflăm în anul 66. Agitaţia sporea alarmant la Ierusalim. Poporul, exasperat de gestul procuratorului, alerga la Templu şi invoca numele lui Cezar, im- plorându-l să-l elibereze de o asemenea tiranie. Unii răzvrătiţi proferau invective şi dădeau din mână în mână un coş, cerşind o pomană ca pentru un biet nenorocit. S-a trecut imediat la represalii. Florus, ajuns la Ierusalim, a ordonat instituirea unui tribunal la palatul regal, alcătuit din marii preoţi şi cetăţenii cei mai importanţi, cărora le-a cerut să-i aducă în faţa lui pe toţi delincvenţii. Deoarece i s-a spus că poporul era supus şi că descoperirea vinovaţilor ridica serioase probleme, s-a înfuriat la culme şi le-a ordonat soldaţilor săi

să ocupe piaţa. Aceştia s-au conformat imediat, omorând oameni nevinovaţi şi intrând în case din care îi scoteau cu forţa pe locuitori. Florus a ordonat să fie biciuiţi sau crucificaţi toţi acuzaţii, chiar dacă, în virtutea originii lor evreieşti, deţineau totuşi o demnitate romană.

în acest moment a intrat în scenă Berenice. Este prima dată când o vedem acţionând în favoarea neamului său, probabil sub imperiul compasiunii. Aflând de excesele cumplite ale romanilor, ea i-a trimis de câteva ori pe şefii cavaleriei sale şi gărzile de corp la Florus ca să-l roage să oprească măcelul. însă demersul ei a rămas fără rezultat. Dimpotrivă, soldaţii, furioşi din cauza intervenţiei reginei, au insultat-o, ucigându-i în faţa ei pe captivi şi - spune Josephus - ar fi omorât-o şi pe ea dacă nu s-ar fi refugiat în palatul lui Irod, unde şi-a petrecut noaptea cuprinsă de o mare nelinişte. Berenice a refuzat să încrucişeze braţele. S-a prezentat desculţă în faţa tribunalului procuratorului, implorându-l să-şi oprească trupele, dar şi de astă dată şi-a riscat viaţa fără să obţină de la el nici cea mai mică atenţie. Ceva mai târziu, ea i-a scris lui Cestius, legatul Siriei, ca să-i expună faptele şi să-i ceară dreptate.

Aceste eforturi s-au dovedit zadarnice. Simţindu- se insuficient protejat, procuratorul a chemat trupe de la Cezareea. La Ierusalim, moderaţii câştigaseră pe moment partida. Temându-se de represiunea romană, ei au organizat un cortegiu popular care, cu marii

preoţi în frunte, a mers în întâmpinarea soldaţilor ca să-i salute şi să le dea dovezi de supunere. Mare greşeală! Florus, care miza pe o revoltă menită să-i mascheze violenţele şi răpirile, dăduse ordin centurionilor să nu ţină seama de această manifesare pacifistă şi să treacă la atac. Soldaţii s-au năpustit cu bastoanele asupra mulţimii, i-au lovit pe cei din imediata apropiere şi au împins masa de oameni sub porţi unde, într-o înghesuială indescriptibilă, numeroase persoane au pierit sufocate.

Atunci a izbucnit revolta. în timp ce trupa se îndrepta spre fortăreaţa Antonia, urmând ca de acolo să ocupe Templul, obiectivul mult râvnit al procuratorului, ea a fost întâmpinată de o masă de oameni, în timp ce alţii, urcaţi pe acoperişuri, aruncau cu pietre. Romanii, incapabili să-şi desfăşoare forţele pe nişte străzi prea înguste, s-au retras. Iar Florus, care nu părea să exceleze prin curaj, a amânat deznodământul şi a dus tratative cu marii preoţi, promiţând să părăsească oraşul şi să lase în urma lui doar o cohortă.

Auzind de izbucnirea acestor tulburări, Agrippa s-a întors la Alexandria. Nu departe de Ierusalim s-a întâlnit cu tribunul Neapolitanus, pe care legatul Cestius Gallus îl trimisese să facă o anchetă. Ceva mai târziu a primit o delegaţie de nobili însoţită de o mulţime care cerea îndepărtarea tiranului Florus.

Faptele erau evidente. Regele şi-a făcut imediat o părere; dar ştiind că izbucnirea unui război n-ar fi soluţionat problema, s-a limitat să le recomande

compatrioţilor săi supunere. A convocat mulţimea în piaţa Xyste, a urcat împreună cu sora sa Berenice pe acoperişul palatului Asmoneenilor şi a ţinut un discurs lung, vorbind despre puterea imperiului roman şi despre inutilitatea efortului de a lupta împotriva lui.

Este posibil ca acest discurs, care demonstrează vaste cunoştinţe istorice, geografice şi statistice, să fie mai curând opera lui Josephus decât a lui Agrippa; altminteri, mulţimea agitată nu l-ar fi ascultat cu răbdare până la capăt. Totuşi, după părerea istoricului său, înţeleptele sfaturi ale regelui au făcut o impresie destul de puternică: pe moment, poporul a părut convins de necesitatea supunerii, iar magistraţii s-au răspândit prin sate ca să asigure colectarea tributului.

Dar ulterior, când Agrippa a recomandat poporului - în aşteptarea noului guvernator - să i se supună lui Florus, oamenii au considerat că se depăşise măsura. Regele a fost asaltat cu injurii şi somat să dispară; rebelii au aruncat în el cu pietre. Incapabil să restabilească ordinea, el a părăsit oraşul împreună cu Berenice.

Din acest moment evenimentele s-au derulat cu repeziciune. Ierusalimul a devenit teatrul unor acte de violenţă cumplită. Sub influenţa unui anume Eleazar, fiul marelui preot Ananias, s-a decis suspendarea sacrificiului zilnic pentru împărat; aceasta însemna rebeliune pe faţă. Moderaţii, care se temeau de răzbunarea Romei, au făcut apel la raţiune, dar îndemnurile lor au rămas fără ecou. O demonstraţie de forţă a unui

detaşament de cavalerie trimis de rege nu a avut mai mult succes. Războiul civil a însângerat oraşul sfânt, în furia lor, răzvrătiţii au incendiat palatul lui Agrippa şi pe cel al surorii lui Berenice. în faţa poporului răsculat, cohorta romană care apăra garnizoana a devenit neputincioasă. Ea a capitulat, dar după ce romanii au predat armele, mulţimea s-a aruncat asupra soldaţilor şi i-a masacrat pe toţi.

în faza următoare, oamenilor nu le mai rămânea altceva de tăcut decât să se pregătească de război, în toate oraşele unde israeliţii şi păgânii trăiau laolaltă a izbucnit o luptă feroce a unora împotriva celorlalţi. Din Palestina, răzmeriţa s-a întins şi în Siria; în sud a ajuns până la Alexandria. Evreii, aflaţi în inferioritate numerică, au suferit cele mai mari înfrângeri - a fost exterminată o întreagă populaţie, ca o mărturie frapantă a ostilităţii permanente faţă de poporul ales.

De Florus nu se mai vorbeşte. Dar după o ezitare destul de lungă, legatul Cestius Gallus s-a pusîn mişcare. El dispunea de o mică armată romană, structurată pe baza legiunii a Xll-a, şi de numeroase trupe de auxiliari trimişi de regii vasali, printre care se număra şi Agrippa. A trecut prin Cezareea, Antipatris, Gabaon şi a ajuns în faţa Ierusalimului, unde a ocupat, nu fără să întâmpine rezistenţă, periferia de nord, Bezetha. Apoi a atacat colina Templului.

Dar în acest punct a fost nevoit să se oprească. După câteva zile de lupte şi-a dat seama că nu va depăşi obstacolul cu mijloacele sale limitate. A ordonat

retragerea şi curând s-a pomenit într-o situaţie foarte delicată; hărţuit din toate părţile de evrei, şi-a abandonat soldaţii din urma coloanei şi cu mare greutate a reuşit să ajungă la Antiohia cu o parte din trupe.

Israelul era cuprins de euforie. Au fost luate măsuri pentru apărarea ţării împotriva unei noi ofensive din partea romanilor. Se pare că pe moment, evreii erau uniţi. în grupul de oameni care a organizat rezistenţa apar numele unor membri ai clerului, farisei, dintre cei mai importanţi, ludeea a fost împărţită în districte militare conduse de şefi desemnaţi de o adunare populară. Alţi oameni influenţi au fost trimişi în Galileea şi în Idumeea ca să recruteze soldaţi şi să înarmeze oraşele.

Vestea despre revolta evreilor, care a ajuns la Roma în iarna 66-67, a provocat o mare nemulţumire. La graniţele cu Germania se anunţau tulburări care trebuia ţinute în frâu de legiuni, iar acum, în Orient, se răsculase un popor! Sigur, ludeea era un teritoriu minuscul în raport cu imensitatea imperiului, dar actul de independenţă al evreilor ar fi putut îndemna şi alte naţiuni să le urmeze exemplul. Trebuia să se ia o hotărâre.

împăratul Nero se afla atunci în Ahaia, mai preocupat de succesele sale de cântăreţ decât de interesul naţional. Totuşi, mai avea în jurul lui câţiva consilieri pricepuţi, iar rebeliunea de la Ierusalim şi în egală măsură înfrângerea lui Cestius îi răneau orgoliul. L-a

trimis împotriva rebelilor, cu ordinul de a institui imediat ordinea, pe Vespasian, cel mai bun general al său.

Acesta a făcut pregătiri serioase pentru a nu fi pus în situaţia predecesorului său. A reunit sub ordinele sale trei legiuni, a V-a, a X-a şi a XV-a, pe care fiul său Titus i le-a adus la Alexandria. Acestora le-a adăugat o cavalerie puternică şi trupele auxiliare care îi soseau din Liban, de la Comagena, Emesa şi din Arabia. în total a adunat o armată de şaizeci de mii de oameni, echipată cu un puternic material de asediu.

Vespasian a înţesat Galileea cu trupele sale şi, în pofida rezistenţei viguroase de la Iotapata, condusă de istoricul Josephus, a înfrânt-o destul de uşor. A cucerit prin lupte grele oraşul fortificat Gamala şi s-a apropiat de Ierusalim. Apoi a aşteptat, căci i se oferea ocazia să-şi menajeze soldaţii.

în cetatea sfântă, unirea fusese de scurtă durată. Partidul popular le reproşa guvernanţilor proasta conducere a războiului împotriva romanilor; şi poate că avea dreptate. în iarna 67-68 au reînceput luptele interne. Trei şefi îşi disputau oraşul: Eleazar, Ioan din Giscala şi Simon ben Giora. Primul a murit. Ceilalţi doi au continuat o luptă atroce, jefuind casele unde mai rămăseseră ceva bogăţii. în furia lor, au mers până acolo încât au distrus mijloacele de aprovizionare care ar fi putut servi şi unuia, şi celuilalt, şi nu s-au unit decât atunci când romanii au ajuns în faţa porţilor.

Slăbirea forţelor ca urmare a acestei discordii oportune era ceea ce aşteptase Vespasian care,

cu majoritatea trupelor, îşi avea tabăra la marginea Cezareei. Trimisese detaşamente ca să restabilească ordinea în Pereea şi Idumeea şi pregătea un atac decisiv împotriva oraşului sfânt.

Apoi au sosit veşti extraordinare: Nero murise; ca urmare, întreaga politică a imperiului se putea schimba. între timp se mai produseseră şi alte evenimente. Când s-a aflat că Vitellius, care nu era cunoscut decât ca un mare mâncău, cucerise tronul cu ajutorul trupelor din Germania, legiunile din Palestina şi Egipt au început să se agite. Nu aveau şi ele dreptul să pună pe tron un Cezar? Şi soldaţii l-au proclamat împărat pe Vespasian. Aceasta se întâmpla la începutul verii anului 69.

Aici reapare Berenice. Compasiunea şi patriotismul sub imboldul cărora se prezentase în faţa lui Florus păreau să se fi spulberat. Modul injurios în care fusese alungată din Ierusalim, împreună cu fratele ei, a risipit bruma de simpatie pe care o mai putea avea pentru compatrioţi. Incendierea palatului ei a reprezentat lovitura de graţie. în acel moment s-a alăturat cauzei romane, căreia îi va rămâne credincioasă.

în timp ce Vespasian îşi organiza armata, ea s-a prezentat în tabăra lui împreună cu Agrippa care îi aducea soldaţi. Berenice l-a încântat pe bătrânul general făcându-i daruri bogate, la care Vespasian era deosebit de sensibil. Şi când a fost vorba de imperiu, ea a depus eforturi considerabile pentru cauza Flaviilor, i-a recrutat partizani din rândul trupelor şi şi-a cheltuit

cu largheţe banii; căci, nu se ştie prin ce procedee, ea pare să-şi fi păstrat până la sfârşitul vieţii marea sa avere... Dar şi mai mult a plăcut-o Titus.

Titus se născuse în anul 41, adică chiar în anul în care regina se căsătorea pentru prima dată. Era deci mai mare decât el cu treisprezece ani, ceea ce e cam mult pentru o femeie. Racine pare să nu fi ţinut seama de asta, iar când Tacit, în lucrarea sa *Istorii,* spune despre ea că era *florens aetate formaque,* nu trebuie crezut fără rezerve. Dar fără îndoială că Berenice, ca şi Cleopatra înaintea ei, ştia să-şi sporească frumuseţea orientală prin artificii de fard şi de toaletă, iar prin graţia şi spiritul ei reuşea să subjuge bărbaţii.

Când s-a răspândit vestea morţii lui Nero, Agrippa şi Titus au plecat la Roma ca să-l salute pe noul împărat. Dar, pe drum fiind, au aflat că Galba fusese omorât. Agrippa şi-a continuat călătoria, iar Titus s-a întors în grabă alături de tatăl său. Se gândea deja la o posibilă urcare pe tronul imperiului? Poate. Dar Tacit scrie: „Unii au atribuit întoarcerea sa unei pasiuni înflăcărate pentru Berenice". Oricum, era foarte îndrăgostit.

în Palestina aveau loc schimbări. Proclamaţia soldaţilor îl hărăzea pe Vespasian altui destin. Acesta s-a înţeles cu colegul său Mucien, care a preferat să se alăture cauzei sale decât să devină rivalul lui, şi şi-a asumat sarcina - împreună cu legiunile din Siria, care trebuia să fie întărite de cele din Moesia şi Iliria - să poarte război în Italia. El însuşi s-a înapoiat în Egipt

ca să se asigure de loialitatea trupelor din Africa şi să ia măsuri, în cazul în care lupta se prelungea, să taie aprovizionarea Romei. Dar lucrul acesta n-a mai fost necesar, căci se afla încă la Alexandria când a aflat despre triumful partizanilor săi în faţa Cremonei şi despre uciderea lui Vitellius.

Comanda armatei din Iudeea avea să-i fie încredinţată lui Titus, care până atunci îl secondase activ pe tatăl său şi participase suţinut la recucerirea Palestinei. Se înconjurase de ofiţeri experimentaţi, capabili să facă faţă situaţiei.

Războiul civil provocase un rău enorm locuitorilor Ierusalimului. Moderaţii care nufugiseră fuseseră exterminaţi de mulţimea avidă de pradă. Comunitatea creştină, avertizată pecăioculte-dupăcumafirmăistoriciiei- părăsise cetatea şi se refugiase la Pella, în Pereea. Dar dacă aprovizionarea se menţinea cu mult sub cerinţele populaţiei concentrate în oraş, apărătorii profitaseră de lentoarea prudentă a lui Vespasian şi ezitarea care urmase morţii lui Nero ca să întărească zidurile de apărare. Simon ben Giora şi Ioan din Giscala, momentan împăcaţi, conduceau rezistenţa, unul în partea de sus a oraşului, la vest de râpa Tyropoeon, celălalt în partea de jos, dominată de colina Templului. Cetatea era apărată de o incintă triplă de ziduri. în interior se afla un popor fanatic, convins că Dumnezeu nu va lăsa să fie violat sanctuarul lui şi că eliberatorul avea să apară din ceruri.

Asediul a început în primăvara anului 70 şi a durat cinci luni. Ne este cunoscut din relatarea istoricului Josephus. El a participat efectiv la acţiunile de apărare. în afara celor trei legiuni pe care le comandase tatăl său, Titus o înglobase în armata sa şi pe cea de-a XII-a, care se retrăsese sub conducerea lui Cestius. Dispunea de trupe auxiliare şi tot echipamentul pe care tehnica putuse să-l inventeze pentru asemenea împrejurări. Evreii au rezistat cu un curaj care nu a mai fost niciodată depăşit.

Zidurile au căzut unul după altul sub loviturile de berbeci. Asalturile s-au ţinut lanţ şi doar câteva au fost respinse. Ajunşi în faţa fortăreţei Antonia, romanii au ridicat schele de lemn în faţa zidurilor de apărare; dar apărătorii au minat pământul pe dedesubt, au adunat materiale inflamabile şi focul a distrus totul. A fost nevoie să se ia totul de la capăt. Când zidul a fost forţat, asediatorii s-au lovit de un al doilea, construit în grabă de evrei, care nu a putut să fie cucerit decât cu mari pierderi.

între timp, Titus amenajase de jur împrejurul oraşului o incintă de piatră care împiedica orice comunicare cu exteriorul. în interior a izbucnit foametea. Aceasta era cu atât mai cumplită cu cât alimentele se rechiziţionau pentru hrana soldaţilor. Săptămânile treceau şi privaţiunile deveneau de nesuportat. Nenorociţii înfometaţi încercau să ajungă în câmpie, dar erau arestaţi de soldaţi, mutilaţi în piaţă sau crucificaţi acolo unde puteau fi văzuţi de apărători.

Totuşi, asediatorul nu avea de gând să cucerească oraşul prin înfometarea apărătorilor. Atacul s-a îndreptat asupra Templului, care îşi înălţa ca o fortăreaţă zidurile puternice pe patru laturi. Rezistenţa a fost şi aici extrem de puternică. Evreii care nu erau ucişi pe ziduri respingeau asediatorii cu ajutorul focului. în ciuda armamentului primitiv, nu se temeau să-i înfrunte pe legionari prin contraatacuri. Titus a reuşit să-şi deschidă un drum incendiind porţile. Apărătorii au încercat o ieşire neinspirată care i-a readus în interior, şi lupta a continuat de la o piaţă la alta.

Romanii nu aveau obiceiul să distrugă sanctuarele popoarelor învinse. Titus ar fi vrut să cruţe Templul şi dăduse ordine precise în acest sens. Dar, în vâltoarea luptei, un soldat a aruncat o torţă incendiară într-o cameră împodobită cu lambriuri de lemn, apoi au urmat şi altele şi măreţul edificiu s-a năruit în flăcări. Ulterior a fost atacată şi citadela; zidurile au cedat sub acţiunea berbecilor şi legionarii au intrat prin spărturi, masacrând, odată cu soldaţii, femeile, copiii şi bătrânii.

Astfel a pierit vechiul Ierusalim. Cu excepţia celor trei turnuri ale lui Irod, toate construcţiile rămase au fost distruse sistematic. Dintre prizonierii foarte numeroşi, şapte sute - printre care se aflau cei doi şefi - au trebuit să urmeze carul triumfal la Roma; cei mai mulţi au fost trimişi să lucreze în mine, aruncaţi la fiare în circ sau condamnaţi să lupte, ca gladiatori, unii împotriva altora.

PE TREPTELE TRONULUI

Pe parcursul asediului, Titus se remarcase nu numai prin capacităţile lui de general, ci şi prin curajul său de soldat. După Suetoniu, la ultimul asalt asupra Ierusalimului a doborât cu propria mână doisprezece apărători ai oraşului.

Să fi avut el timp, între două bătălii, să continue legătura de dragoste cu Berenice? Probabil, căci aceasta se afla în tabăra romană. Agrippa, despre sentimentele căruia nu ştim nimic, se afla şi el tot acolo, ca şi istoricul Josephus, eliberat de Vespasian. Dar el cel puţin asista cu durere la distrugerea cetăţii sfinte şi a apărătorilor ei. îi sfătuise de câteva ori să se supună, insistând asupra inutilităţii rezistenţei, dar se lovise de o opoziţie fanatică.

Titus şi-a serbat zgomotos victoria în oraşele din Palestina, ajungând la nord până la Antiohia, spre a se întoarce ulterior la Alexandria. Cu prilejul aniversării zilelor de naştere a fratelui său Domiţian şi a tatălui său, Vespasian a organizat jocuri fastuoase, însoţite de un mare masacru al prizonierilor. Agrippa, a cărui fidelitate fusese recompensată prin extinderea posesiunilor sale, l-a primit grandios în capitala sa Cezareea. Acolo, spectacolul s-a repetat: evreii au luptat împotriva fiarelor sălbatice şi s-au omorât unii pe alţii. Totul ne face să credem - şi spunem asta cu tristeţe - că regele a asistat la acest martiriu al compatrioţilor săi fără să verse nicio lacrimă şi că Berenice s-a comportat ia fel.

După plecarea lui Titus, cuplul a contemplat de la distanţă ultimele convulsii ale poporului său, la căderea celor câteva oraşe care mai rezistau încă. Ultimul oraş, Masada, a fost cucerit de legatul Flavius Silva în anul 73. Dar în momentul în care au intrat în Masada, romanii au găsit doar o grămadă de cadavre: apărătorii îşi omorâseră femeile şi copiii, apoi îşi luaseră viaţa.

Doi ani mai târziu, în 75, Agrippa şi Berenice au făcut o călătorie la Roma. Titus era principe moştenitor. Obţinea, una după alta, înaltele demnităţi republicane pe care imperiul nu le desfiinţase, îl seconda pe tatăl său, îi redacta edictele şi chiar îi citea discursurile în Senat. Dar aceasta nu-l împiedica să participe la orgii prelungite, împreună cu prietenii. I se reproşa că se debarasa prea repede de cei care îi stârneau invidia, plătind oameni lipsiţi de scrupule care le aduceau acuzaţii sau îi executau fără să stea prea mult pe gânduri. Poporul, spune Suetoniu, îl acuza de rapacitate şi se temea de venirea sa la putere, văzând în el un nou Nero. Se pare că nimic nu lăsa să se întrevadă extraordinarul filantrop care, ajuns pe tron, avea să se devoteze fericirii oamenilor; ce-i drept, în detrimentul finanţelor publice.

Oaspeţii evrei au fost primiţi admirabil. Lui Agrippa, poate drept consolare, i s-a acordat titlul de pretor. Berenice şi-a reluat dominaţia asupra lui Titus. Au locuit împreună pe Palatin şi a apărut, alături de el, la ceremoniile publice. Se vedea deja împărătească; şi,

după cum afirmă vechii istorici, s-ar părea că Titus îi promisese să o ia de soţie. Ba chiar era gelos. Potrivit spuselor lui Aurelius Victor, Titus ar fi pus să fie ucis Caecina pentru că îl bănuia că îi face curte. Acesta a fost însă apogeul unei cariere.

Opoziţia a venit din partea poporului. Nu se obişnuia ca împăraţii să se căsătorească cu regine străine. Mai ales cu o evreică, aparţinând unei naţiuni răzvrătite, ce sfidase tot timpul orgoliul roman prin încăpăţânarea cu care îşi păstra tradiţiile. Până unde au mers manifestările? Au ajuns la o adevărată revoltă? Nu se ştie. în orice caz, Titus, care avea şi alte lucruri să-şi reproşeze şi o popularitate de salvat, s-a înclinat în faţa necesităţii: i-a cerut, cu regret, prietenei sale să plece.

Berenice s-a întors în Palestina. Oare cu acest prilej a făcut un popas la Atena? Este probabil, fiindcă acela este momentul în care trebuie să fi trecut ea pe-acolo. Cetatea care, după ce cunoscuse gustul libertăţii ajunsese să se prosterneze în faţa tuturor mărimilor, i-a marcat prezenţa printr-o inscripţie păstrată până în prezent, în care este celebrată ca o mare regină, fiica lui Agrippa din *gens* Iulia şi descendenta unor regi iluştri. Onoruri care mai fuseseră acordate multor altora şi care, în această împrejurare, nu au putut constitui pentru ea decât o palidă consolare.

Viaţa sa pasională se apropia de sfârşit. Totuşi, după spusele lui Dio Cassius, a plecat din nou la Roma, în anul 79, la vestea morţii lui Vespasian. Să

mai fi păstrat Titus o oarecare afecţiune pentru ea? Nu ştim. Cert este însă că, date fiind demnităţile imperiale, asaltat de alte preocupări, el s-a prefăcut că o ignoră. Berenice împlinise de altfel cincizeci şi unu de ani.

După acest episod, vălul tăcerii se aşterne asupra sorţii lui Berenice. Unde şi-a petrecut sfârşitul vieţii? La ce dată a murit? Nimeni nu ne-a spus şi nu avem niciun motiv să ne mirăm. Probabil că, asemenea multor altor femei, prinţese sau aventuriere, pe care istoria nu le-a cunoscut, nu i s-ar fi păstrat nici numele dacă nu ar fi avut privilegiul să fie iubită de un principe şi cântată de un poet.

TEODORA

Cexistenţa Imperiului Bizantin numit şi Imperiul Roman de răsărit, într-o accepţiune mai ---------- ^>veche, ne apare ca o lungă decadenţă: suverani efeminaţi înconjuraţi de eunuci intriganţi; un popor leneş, incapabil de vreun efort, pasionat numai de cursele de circ; revoluţii de palat marcate de drame cumplite şi, ca o notă originală, discuţii teologice la care participa toată lumea. Toate energiile, toate activităţile, toate instinctele nobile par să fi trecut de cealaltă parte, la popoarele de rasă germanică ce ocupau zona occidentală a Europei.

Ar fi multe de spus în privinţa acestui ultim aspect. Dacă naţiunile amintite erau înzestrate cu virtuţi războinice, în schimb ele aveau numai în mică măsură capacităţii constructive, caracterizându-se îndeosebi printr-o întristătoare barbarie. Este suficient să-l citim pe Gregoire de Tours pentru a constata că toate personajele sale -

Brunehaut, Fredegonda şi alţii - sunt viclene şi pline de cruzime, se înşală unele pe altele şi comit crime îngrozitoare. în marea sa naivitate, autorul a văzut în această istorie mâna Providenţei.

La Constantinopol, nu numai că ar fi fost imposibil să se depăşească avalanşa de asasinate, dar această societate orientală nici măcar nu atinsese acest stadiu, în ceea ce priveşte lipsa ei de energie, o asemenea afirmaţie este categoric contrazisă de fapte.

Niciodată nu a plutit asupra oraşului o ameninţare mai mare. Dacă nu ar fi dispus de forţă interioară, ar fi fost nevoie de un miracol perpetuu ca să reziste. El forma o insulă avansată de civilizaţie la întretăierea drumurilor, acolo unde se spărgeau valurile barbariei.

A văzut trecând sau năpustindu-se asupra sa cele mai diferite popoare: goţii, hunii, avarii, bulgarii, pecenegii (în Europa) şi perşii, arabii, turcii (în Asia), cu toţi jefuitorii din Lazistan şi din Kurdistan, piraţi de stepă şi tâlhari de munte. Fiecare pretindea aur şi teritorii; fiecare testa capacitatea celorlalţi de a le opune rezistenţă. Uneori imperiul a fost mult ştirbit. Hoardele veneau să ia cu asalt zidurile înalte şi turnurile semeţe, dotate cu maşini de război, catapulte, bombarde care aruncau proiectile incendiare, ocrotite de imaginile sfinte. Hoardele, respinse, dădeau înapoi. Capitala părea imposibil de cucerit; îşi trăgea seva alternativ din Asia şi din Europa. După fiecare criză, oraşul, cu o perseverenţă remarcabilă, refăcea statul. Efortul a durat o mie de ani. Poate că perioada ar fi fost mai lungă fără

wmr*m

distrugerile săvârşite de Cruciadele care l-au precedat pe Mahomed al ll-lea.

Dar fiecare dintre aceste şocuri a sărăcit, a şubrezit cetatea care nu mai era în final decât umbra a ceea ce fusese odinioară. Cei mai curajoşi împăraţi nu au putut să facă nimic. Ultimului împărat, Constantin Dragases, părăsit de toţi, nu i-a mai rămas decât să moară pe zidurile sale de apărare distruse: „Oraşul e cucerit şi eu încă mai trăiesc!"

Ca să-l vedem în toată splendoarea lui, trebuie să ne întoarcem în secolul al VI-lea, ce marchează momentul în care, Roma fiind cucerită, Constantinopolul, moştenitor după ce-i fusese rival, îi ia locul şi se înalţă.

Dispunea de un imperiu suficient - întins pe trei continente - ca să-şi asigure bogăţia. în timp ce în Europa se extindea barbaria, imperiul era temeinic organizat: avea o administraţie, legi, şcoli, spitale; drumurile cu relee de poştă asigurau comunicaţiile, iar fortăreţele păzite de trupe apărau securitatea frontierelor. Comerţul se făcea pe Mediterana şi pe Marea Neagră; prin oazele din Sogdnia, caravanele aduceau mătase din misterioasa Chină. Pe Marea Roşie, negustorii din Occident ajungeau până în Ceylon, de unde se întorceau cu mirodenii şi pietre preţioase; tot pe mare se transportau aloe, smirnă şi alte parfumuri provenite din fericita Arabie. Drumurile străbateau continentul european şi ajungeau până în interiorul Rusiei.

Pretenţiile rămăseseră aceleaşi. Imperiul de la Constantinopol era fostul imperiu roman, imperiul universal.

Stabilirea barbarilor reprezenta urmarea unui accident provocat de împrejurări nefericite. împăratul nu renunţa la nimic; pe lângă titlurile greceşti (basileus, autocrator, isapostolos), el purta şi titlurile latine: im- perator, cezar, augustus. Ca atare, el era suveranul legitim, suzeranul necesar al tuturor regalităţilor străine. Lucru ciudat, această ambiţie nu a întâmpinat opoziţie. între două războaie, barbarii îşi înmulţeau cererile; doreau să fie admişi în această lume fastuoasă şi pretindeau titluri. Şi când au ajuns în capitală, francii din Luteţia, goţii din Verona, hunii de la Marea de Azov, arabii din deşert, toţi au fost stupefiaţi de splendoarea care îi înconjura şi s-au crezut pe un tărâm de vis.

Oraşul era superb. Se întindea între Marmara, Bosfor şi Cornul de Aur. în faţă se zărea coasta Asiei, acoperită de verdeaţă; în spate se înălţau colinele din Europa: natura şi marea alcătuiau un decor mirific. în partea dinspre uscat, prin formidabila sa centură de ziduri de apărare şi turnuri, Constantinopolul era o cetate militară; spre mare, totul respira bogăţie, graţie, viaţă liniştită şi somptuoasă.

Pe un spaţiu mai mare decât cel al Romei lui Augustus se întindeau cele treisprezece cartiere, cele patru sute de străzi, o mulţime de biserici şi edificii. în pieţe, Augusteonul şi forumul lui Constantin, pe cheiuri şi în şantierele din Cornul de Aur se agita o mulţime imensă formată din cele mai diferite popoare. Strigătele

din Hippodrom contrastau cu liniştea din Palatul Sacru, ale cărui grădini coborau până la Propontida, unde îşi avea reşedinţa împăratul, înconjurat de gărzile sale.

Dar toate acestea, în pofida spiritului de apartenenţă la cetate care îi va prelungi existenţa, aveau ceva fragil, artificial. Imperiul, în stadiul de atunci al evoluţiei omenirii, era prea civilizat. Populaţia, obişnuită cu pacea, constituia o tentaţie prea mare, o pradă prea uşoară; mercenarii barbari care o apărau nu prezentau suficiente garanţii. Poporul din capitală, agitat, nervos, sensibil la strigăte şi la profeţiile unor exaltaţi păgâni sau creştini, gata în orice clipă ca sub imperiul panicii să se năpustească în biserici ca să implore mila lui Dumnezeu, nu mai era capabil să alcătuiască baza unei mari dominaţii. însuşi autocratul, a cărui urcare pe tron se datora uneori hazardului, nu se ridica totdeauna la înălţimea sarcinii sale dificile. Expus la tot felul de primejdii, el era continuu îngrijorat şi înclinat spre cruzime.

Un destin miraculos a făcut ca Iustinian şi Teodora să domnească asupra acestui imperiu încă foarte vast.

Este dificil pentru istoric sau pentru psiholog să-l judece pe Iustinian, având în vedere că, în funcţie de momente şi împrejurări, se prezintă într-o lumină foarte diferită. Fiu de ţărani din Iliria, chemat la Constantinopol de unchiul său Iustin, la rândul său fost ţăran care făcuse carieră militară, el a fost educat cu grijă, asociat celor mai înalte funcţii şi în cele din

urmă numit moştenitor al tronului. A devenit împărat în anul 527. Dacă aruncăm o privire asupra faptelor lui, ajungem la concluzia că, evident, a avut mai multe calităţi necesare unui mare suveran; după cum se pare că i-au lipsit alte câteva calităţi la fel de necesare.

Iustinian apare ca foarte stăpân pe el, calm în momente obişnuite, insuficient de hotărât şi de curajos în împrejurări grave. Era muncitor, avea obiceiuri simple, dar marea lui vanitate îl făcea să accepte toate linguşirile, chiar şi pe cele ale juristului Trebonian care prevedea ridicarea lui la cer; îi manipula cu abilitate pe oameni, ţinea mult la puterea lui, era suspicios, neliniştit în faţa superiorităţii. Semnificativă în acest sens este purtarea lui faţă de Belizarie, a cărui viaţă a fost un şir de triumfuri şi dizgraţii. în concluzie, un personaj mediocru, al cărui nume s-a păstrat în memoria posterităţii datorită interesului manifestat pentru imperiu, organizare şi artă, căruia îi datorează celebritatea. Iustinian voia să fie un împărat roman de talia celor de odinioară. Era animat de dorinţa de a recuceri vechile teritorii ale imperiului, cel puţin în cadrul Mediteranei. Cunoştea renumele câştigat de Roma prin ştiinţa dreptului, de aceea le-a impus juriştilor săi o muncă prelungită de codificare al cărei rezultat s-a concretizat în *Corpus juris civilis,* o lucrare ce avea să dezvăluie Occidentului barbar noţiunea de stat de drept. Ca împărat roman, trebuia să se impună prin măreţie. Mânat de o sinceră devoţiune, el a construit biserici, dintre care cea mai frumoasă este Sfânta

PE TREPTELE TRONULUI

Sofia, înălţată pe amplasamentul vechii bazilici incendiate în urma revoltei de pe Hippodrom. Suveranul voia să depăşească în splendoare tot ce exista în materie de edificii sacre. Arta arhitecţilor săi, Anthemius din Tralles şi Isidor din Milet, a creat minunea pe care o putem admira şi azi. Se spune că, după încheierea lucrărilor, Iustinian uluit a exclamat: „Slavă Domnului care mi-a îngăduit să săvârşesc o lucrare frumoasă! O, Solomon, te-am întrecut! “

în ceea ce o priveşte pe Teodora, ea a conferit domniei soţului său un caracter pe care nu l-ar fi avut în absenţa influenţei exercitate de ea.

De la descoperirea de către Alemanni, în 1632, a *Istoriei secrete* scrisă de Procopios, informaţiile despre ea abundă. Se poate spune că sunt chiar prea numeroase: este vorba de o mulţime de anecdote, dintre care unele sfidează cea mai elementară pudoare. Totuşi, ele contribuie la conturarea caracterului, deşi multe aspecte din viaţa ei continuă să fie neclare.

Teodora s-a născut probabil în Cipru, dacă nu cumva în Siria, în jurul anului 500, într-o familie modestă; tatălui ei, pe nume Acacios, i se atribuie funcţia de paznic de urşi la Hippodrom. A fost crescută în sărăcie de o mamă prea indulgentă. Teodora a apărut pe scenă alături de sora ei mai mare Comito şi în scurt timp a repurtat succese răsunătoare. Nu era nici cântăreaţă, nici dansatoare, ci acrobată îndemânatică şi mim plin de haz; apărea în tablouri vivante şi stârnea hohote de râs. Un asemenea mediu nu era propice dezvoltării

moralei. Fiind înclinată spre plăcere, Teodora a avut multe aventuri. Gibbon o eticheta drept uşuratică. Procopios merge şi mai departe, afirmând că reputaţia ei era atât de compromisă încât, pe stradă, oamenii cinstiţi întorceau capul atunci când o întâlneau.

După acest început, Teodora a dispărut o vreme. Ea a urmat în Pentapolisul din Africa un sirian pe nume Hecebolos, persoană cu o oarecare importanţă, cu care dorea, după toate aparenţele, să se căsătorească. Dar între cei doi a survenit o ceartă. Rămasă fără niciun fel de resurse, Teodora a mers pe malul Cirenaicăi, trăind nu prea se ştie cum, şi a ajuns în Egipt. Aici a intrat în legătură cu oameni pe care nu-i frecventase nicicum înainte.

Conciliul din Chalkedon, convocat în anul 451, îl condamnase pe călugărul Eutyches care îl considera pe Hristos exclusiv de esenţă divină, negându-i orice legătură cu specia umană; dar nu putuse să distrugă doctrina. Monofiziţii, după cum fuseseră numiţi, erau foarte numeroşi. Persecutaţi în Siria de împăratul Iustin, mulţi dintre ei se refugiaseră la Alexandria, unde beneficiau de o linişte relativă; alţii trăiau ca anahoreţi, în deşert, supunându-se privaţiunilor şi stârnind admiraţia mulţimii.

Teodora a intrat în legătură cu câţiva dintre aceşti oameni, printre care se numărau Timoteu, patriarhul Alexandriei, şi Severus, teolog ilustru alungat din Antiohia. în ce măsură imboldurile şi învăţăturile lor şi- au pus pecetea asupra existenţei curtezanei? E greu

de spus, dar influenţa lor a fost certă. Deşi nu şi-a schimbat complet viaţa, Teodora avea să manifeste o simpatie nedezminţită pentru monofiziţi, vădind ulterior o profundă cunoaştere a problemelor religioase.

Ceva mai târziu, prezenţa călătoarei a fost semnalată la Antiohia, unde pare să fi petrecut mai mult timp la Hippodrom decât în biserici; apoi a revenit la Constantinopol, unde va începe noua ei carieră.

Cum a ajuns să-l întâlnească pe Justinian, personaj influent care primise deja funcţii importante în stat? în această privinţă nu se ştie nimic. Să fi acţionat oare ca intermediară o fostă dansatoare pe nume Macedonia, care avea acces la Curte? Cert este că Teodora, care se săturase de aventuri, s-a pregătit pentru această întâlnire, ducând o viaţă cumpătată.

După toate aparenţele, totul a fost atent calculat şi a reuşit de minune, Iustinian s-a îndrăgostit imediat; a copleşit-o pe Teodora cu daruri scumpe şi s-a afişat deschis cu ea; mai mult, şi-a exprimat dorinţa de a o lua de soţie.

Opoziţia n-a contat prea mult. Fie din slăbiciune, fie datorită vederilor sale largi, împăratul Iustin şi-a dat consimţământul. El a împins bunăvoinţa până la abrogarea legilor sau a reglementărilor care interziceau căsătoria înalţilor demnitari cu anumite categorii de femei. Numai împărăteasa Eufemia s-a opus; probabil pentru că ea însăşi fusese sclavă. Dar a murit la momentul potrivit.

Căsătoria a avut loc cu fastul cuvenit. După câţiva ani, la 1 aprilie 527, împăratul Iustin, care se simţea din ce în ce mai slăbit, şi-a chemat nepotul şi, în faţa unei delegaţii a Senatului, l-a proclamat August şi Basileu. în ziua de Paşte, încoronarea a avut loc în Sfânta Sofia, după care cuplul imperial s-a prezentat la Hippodrom în faţa poporului, care l-a aclamat cu convingere. Iustin a murit în vara următoare.

Cam aşa începe povestea Teodorei, o poveste extrem de pitorească. Dar reflectă ea oare realitatea? în această privinţă există serioase îndoieli.

Un singur autor, Procopios, o istoriseşte, insistând cu o plăcere vădită asupra faptelor josnice din anii grei, în aşteptarea celor care vor veni. Or, acest Procopios este un personaj ciudat; în lucrarea sa găsim acel amestec nefiresc de strălucire şi urâţenie care caracterizează domnia. Foarte apreciat de împărat, el a scris *Cartea războaielor* şi *Despre construcţii,* lucrări în care furnizează informaţii militare, geografice şi economice interesante: acestea sunt presărate cu linguşiri plate la adresa lui Iustinian, care ar fi fost nu numai un cuceritor mai faimos decât oricare dintre iluştrii săi predecesori, dar şi păstrătorul credinţei, întruchiparea înţelepciunii, alesul Domnului şi multe altele.

S-a întâmplat însă ca Procopios, dintr-un motiv oarecare, sau din josnicie, să prezinte exact invers - în lucrarea sa *Historia arcana* - laudele cu care era atât de generos. Astfel, îl compara pe Iustinian cu

Domiţian. Abia dacă era om; îl considera întruchiparea unui vampir venit pe pământ să-i distrugă pe muritori; bântuia noaptea, fără cap, prin încăperile Palatului Sacru... Ceea ce e pur şi simplu grotesc. S-ar părea că însuşi Procopios şi-a dat seama de asta. El zice că, din câte i s-au spus, „relatează nişte evenimente care s-ar putea să pară prea puţin naturale şi verosimile posterităţii[11].

La fel stau oare lucrurile şi în cazul nenumăratelor informaţii şi anecdote pe care ni le-a transmis despre Teodora? Aşa s-ar părea, căci autorul nu le-a verificat. Dar tot citând trăsături autentice, a făcut-o, în ansamblu, mai rea decât a fost.

Omul care a studiat îndeaproape această perioadă, istoricul Diehl, a scos în evidenţă neverosimilita- tea relatării lui Procopios. Cum ar fi putut Iustinian, un om serios, ambiţios, în vârstă de treizeci şi opt de ani, să se căsătorească cu o femeie care, cu puţin timp înainte, fusese subiect de scandal la Constantinopol? N-ar fi însemnat să-şi pericliteze astfel cariera? Lucrul acesta este evident, deşi trebuie să recunoaştem că, orbiţi de dragoste, comitem adesea multe imprudenţe... Şi mai e ceva. Cum s-ar explica, în cazul în care Teodora ar fi avut o reputaţie atât de proastă, bucuria zgomotoasă a poporului cu ocazia încoronării din anul 527? Şi mai târziu, când, în momentul revoluţiei de pe Hippodrom, s-au strigat cele mai triviale insulte, cum se face că nu a existat nici cea mai mică aluzie la trecutul împărătesei? Iar scribii Bisericii, care o urau

pe Teodora din cauza bunăvoinţei manifestate faţă de monofiziţi, au acuzat-o de o mulţime de lucruri foarte urâte, dar nu de desfrâul din anii tinereţii.

Toate acestea ne îndeamnă să privim cu suspiciune originile şi adolescenţa viitoarei împărătese prezentate de principalul ei biograf. în acelaşi timp, se impune respingerea categorică a genealogiilor linguşitoare făcute de curteni. Tradiţia populară este concludentă: Teodora provenea din rândul poporului şi unele tendinţe ale caracterului său confirmă acest lucru. A avut o origine umilă şi, după toate probabilităţile, şi-a petrecut copilăria şi adolescenţa nu departe de Hippodrom. Dar, după ce a ajuns pe tron, a fost cea mai mândră dintre femei.

Cum arăta? Tradiţia populară a conservat imaginea unei femei frumoase, şi adevărul este că nu prea ne închipuim cum ar fi putut altfel să urce treptele unei cariere atât de prodigioase.

Procopios mai mult confirmă decât dezminte acest lucru. în lucrarea *Despre construcţii,* el atribuie basi- lisei o frumuseţe suverană, „aşa cum cuvântul şi arta nu sunt în stare să exprime". în *Istoria secretă,* el este mai temperat, deşi nu se contrazice: împărăteasa este mai curând mică de statură; e palidă, are tenul foarte alb şi ochii săi vioi au o strălucire aparte. Procopios se opreşte aici cu descrierea, dar aluziile lui la dansurile foarte „dezbrăcate" la care aceasta se deda în tinereţe

ne îndreptăţesc să presupunem că Teodora considera avantajos să-şi arate corpul.

Portretul în mozaic din bazilica San Vitale din Ravenna o înfăţişează între însoţitoarele ei. Poartă o mantie de purpură brodată, împodobită cu bijuterii. Faţa nu se vede prea clar; are forma unui oval delicat, cu un nas mic şi drept, cu ochi negri - cei despre care vorbeşte Procopios - ce-i luminează în întregime chipul. Ansamblul este de o maiestate suverană.

Teodora a dus această maiestate pe tron. Sigur, împărăteasa zugrăvită de Sardou în drama sa, care revine la obiceiurile de altădată, se îndrăgosteşte stupid de grecul Andreas şi moare mai devreme cu şaisprezece ani, nu corespunde nicidecum realităţii. A fost o femeie superstiţioasă, receptivă la mustrările unor exaltaţi monastici; ca o adevărată bizantină, s-a dat în vânt după jocurile din circ; dar, ca suverană, Teodora a rămas, mai mult din raţiune decât din calcul, corectă şi severă. în această privinţă, Procopios, care îi atribuie atâtea fărădelegi, nu-i reproşează nimic.

îi plăcea să-şi exercite autoritatea. Spre deosebire de Iustinian, care avea gusturi simple, ea ştia totdeauna să-şi pună în valoare meritele. Era extrem de grijulie cu frumuseţea ei; îşi prelungea somnul şi evita oboseala. Mesele ei erau somptuoase, îmbrăcămintea magnifică. Ţinea ca şi cei mai înalţi demnitari să se prosterneze în faţa ei şi să-i sărute piciorul. Avea pretenţia să i se facă o curte asiduă. în fiecare dimineaţă, cele mai importante personaje din Bizanţ se

înghesuiau în anticameră, iar ei îi plăcea să-i facă să aştepte; pusese la punct până şi felul în care se cuvenea să i se vorbească.

Dar această etalare a puterii nu se limita doar la cultul pentru aspectul exterior al lucrurilor. Teodora avea idei clare, voinţă, curaj, de care ştia să dea dovadă atunci când împrejurările o cereau.

Se spunea că la Constantinopol existau trei minuni: Dumnezeu avea Sfânta Sofia, împăratul - Palatul Sacru şi poporul - Hippodromul.

Din acest Hippodrom, a cărui construcţie a început în timpul lui Septimiu Sever şi s-a încheiat pe vremea lui Constantin, nu au mai rămas, în piaţa At-Meidan de la Istanbul, decât puţine vestigii, printre altele coloana Serpentină, ce fixează direcţia pe care o avea *spina,* coloana vertebrală a circului, în jurul căreia se desfăşurau cursele. în afară de ea, acest edificiu - care trebuie să fi fost lung de 370 m, lat de 60-70 m, cu 30- 40 de gradene unde puteau să se adune 40 000 de spectatori - nu mai este acum decât o amintire.

Hippodromul reprezenta centrul vieţii la Constantinopol. Acolo se agitau partidele, care erau în număr de patru: verzii, albaştrii, roşii şi albii. Dar verzii şi albaştrii le asimilaseră pe celelalte două, despre care nu se mai vorbea pe timpul lui Iustinian. Erau consideraţi drept vizitii, dar de fapt alcătuiau societăţi de curse cu sute de membri, fiecare cu carele, caii, vizitiii şi amfiteatrele proprii de antrenament. Acestea

menţineau legătura cu mulţimea. Fiecare bizantin, pasionat de spectacol, se înrola într-unul dintre partide şi îi purta culorile. Victoria unuia umplea de bucurie sau de supărare o jumătate de oraş. Facţiunile erau atât de bine delimitate încât s-a pus întrebarea dacă nu cumva ele corespundeau unei opoziţii politice sau religioase. Pare puţin probabil, pentru că poporul nu manifesta prea mult interes faţă de treburile statului. Dacă vinul şi uleiul se menţineau la un preţ accesibil şi se respecta cultul pentru icoane, oamenii trăiau liniştiţi, destul de modest de altfel, canalizându-şi pasiunile în direcţia circului.

Mai mult decât atât, într-o perioadă în care tot ce mai supravieţuise din magistraturile fostei Rome nu mai era decât o amăgire, Hippodromul rămăsese singurul focar al vieţii publice, ultimul refugiu al libertăţii. Poporul îşi exprima sentimentele faţă de suveran prin aclamaţii sau murmure, împăratul nu se expunea. De îndată ce sosea la circ, se refugia în palat, dominând amfiteatrul din loja lui, situată în punctul extrem al micului palat, Kathisma. Uneori catadicsea să răspundă prin glasul aşa-numitului *mandator* sau crainic militar. Dacă situaţia scăpa de sub control, se retrăgea; poarta de bronz se închidea şi plângerile mulţimii se pierdeau în văzduh.

Aceste proteste erau probabil frecvente, căci, independent de duritatea fiscului şi de scandalurile din sânul administraţiei, împăratul se declara în favoarea cuiva. Pare ciudat, deoarece ar fi trebuit să-şi păstreze

o poziţie mai imparţială. Dar probabil că suveranilor de odinioară le era greu să-şi domine unele impulsuri. Iar dacă înţeleptul Marc Aureliu, în lucrarea sa *Cugetări,* îi aducea mulţumiri tatălui său adoptiv pentru că îl crescuse astfel încât să nu fie niciodată tentat să favorizeze vreo facţiune a circului, e lesne de înţeles de ce Iustinian, mult inferior acestui om, s-a putut lăsa antrenat în jocul politicii. Ţinea cu albaştrii.

în condiţiile în care toate favorurile suveranului, toată indulgenţa poliţiei erau canalizate în aceeaşi direcţie, partidul părăsit devenea un fel de opoziţie. Victoriile sale constituiau o înfrângere pentru cei aflaţi la putere. Şi înflăcărarea care punea stăpânire pe o populaţie atât de impresionabilă ca cea din Constantinopol putea să devină primejdioasă. Aşa s-a întâmplat în anul 532, când a avut loc răscoala Nika, numită astfel după strigătul răsculaţilor care au crezut la un moment dat că repurtaseră victoria.

Era în ziua de 11 februarie, într-o duminică; la Hippodrom se desfăşurau curse. Deoarece verzii se agitau şi din tribune se auzeau strigăte, împăratul i-a întrebat ce vor prin intermediul crainicului. Atunci, între el şi purtătorul de cuvânt al verzilor a început un dialog uimitor, ce s-a conservat după cum ne spune istoricul Diehl.

Verzii au strigat: „Viaţă lungă împăratului Iustinian şi nenumărate victorii! Dar ni se fac tot felul de nedreptăţi; am ajuns la capătul răbdării. însă ne temem să-l numim pe prigonitorul nostru.“ Deoarece crainicul pretindea că nu ştie la cine se referă, acuzaţia i-a fost

adresată direct împăratului: „Ba ştii foarte bine, de trei ori Augustus, o, Maica a Domnului, ocroteşte-ne... E Calopodios Spathairul". Şi, din ce în ce mai agitaţi, oamenii au continuat: „îngădui să fim asasinaţi şi tot pe noi ne pedepseşti. Ah, dacă ar fi dat Cerul ca tatăl tău să nu se fi născut vreodată! De curând a avut loc o nouă crimă la Zeugma; ieri omul era încă în viaţă, dar seara, Stăpânitor al tuturor lucrurilor, îşi dăduse sufletul![11]

După aceea au intrat în scenă albaştrii: „Voi sunteţi asasinii![11] Verzii strigă: „Cine l-a ucis pe negustorul de lemne, cine l-a ucis pe fiul lui Epagathos?“ Iar ceilalţi răspund: „Voi[11]... Tumultul a devenit înspimântător. Crainicul a făcut eforturi zadarnice ca să restabilească ordinea: „Hulitori, duşmani ai Domnului, nu aveţi de gând să tăceţi?[11] în cele din urmă, verzii au părăsit în masă Hippodromul, aceasta fiind cea mai gravă insultă pe care o puteau aduce împăratului.

Seara s-a produs mare agitaţie pe străzi. Din cauza unei stângăcii a prefectului Eudemon, situaţia s-a agravat. Din dorinţa de a aplica o pedeapsă exemplară, a pus să fie spânzuraţi trei pretinşi asasini. Dar călăul s-a dovedit neîndemânatic, iar frânghia s-a rupt. Doi acuzaţi au fost eliberaţi de mulţime şi întâmplarea a făcut ca unul dintre ei să fie membru al facţiunii albaştrilor. Aceasta a provocat o mare indignare în partidul lui, căruia îi convenea tumultul. Albaştrii s-au alăturat răzmeriţei verzilor; pretoriul a fost ars, iar uşile închisorilor sparte în aclamaţiile mulţimii care scanda Nika!

A doua zi, poporul, aflat în plină insurecţie, a ajuns la zidurile palatului şi a cerut înlăturarea câtorva oameni detestaţi: Tribonian, Calopodios, Eudemon, Ioan din Cappadocia... Iustinian a cedat şi a promis satisfacerea revendicărilor mulţimii. Dar era prea târziu, această concesie fiind considerată ca o dovadă de slăbiciune din partea suveranului; acum oamenii cereau detronarea. Masa populară dezlănţuită a incendiat clădirile din jurul palatului, din preajma Augusteonului, a bazilicii Sfânta Sofia, termele lui Zeuxippe, spitalul Sampson cu toţi bolnavii. Răsculaţii au ocupat apoi Hippodromul şi l-au proclamat împărat pe nepotul fostului basileu Anastasios, Hypatios, pe care l-au scos cu forţa din casă.

Iustinian se afla într-o situaţie disperată. Numai porţile palatului îl mai despărţeau de insurgenţi şi nu încăpea nicio îndoială că acestea aveau să fie forţate. Gărzile sale, bune la paradă, nu prea erau dispuse să primească lovituri; de altfel, nici nu prezentau prea multe garanţii. Nu putea să conteze decât pe veteranii lui Belizarie şi pe soldaţii barbari, heruli din Mundus, în total câteva mii de oameni. Tentativa de a se adresa poporului s-a dovedit total neinspirată. A fost întâmpinat cu insulte: „Mincinos, sperjur; la moarte cu hulitorul!" Iustinian a dispus să se încarce în grabă o parte din tezaur la bordul unor nave şi a vrut să fugă prin grădinile care dădeau spre mare. Curtenii, la fel de dezorientaţi ca şi el, l-au aprobat.

Atunci, în timpul unui ultim consiliu, a intrat în scenă Teodora. „Chiar dacă n-ar mai exista niciun mijloc de

salvare, a spus ea, tot nu aş fi de acord să fug... Cei care au purtat coroana nu trebuie să supravieţuiască pierderii ei. îl rog pe Dumnezeu să nu mă lase în viaţă nici măcar o zi după pierderea însemnelor suveranităţii". Soţul ei putea să plece dacă voia, ea însă avea să rămână. Şi a încheiat cu faimoasa frază reţinută de posteritate: „Tronul este un mormânt frumos".

în faţa atitudinii ei ferme, bărbaţii şi-au recăpătat curajul. S-a făcut un ultim efort. Poporul, care credea că obţinuse deja victoria, s-a adunat pe Hippodrom. Acolo au fost atacaţi de soldaţii lui Belizarie, precum şi de heruli şi munzi, care au făcut un masacru îngrozitor, soldat cu pierderea a 30 000 de vieţi omeneşti. Răscoala a fost înăbuşită în sânge.

Acesta a fost momentul de cumpănă al domniei. Teodora s-a dovedit superioară tuturor celor din anturajul său. Autoritatea ei avea să se consolideze simţitor. Când îşi exprima o dorinţă, lustinian, slab în ciuda aparenţelor, ceda aproape totdeauna. Dacă refuza să-i facă pe plac, Teodora ştia să se lipsească de el.

Era avidă de bani, de lux şi mai ales de putere. Chiar şi cei care se bucurau de cele mai înalte protecţii trebuiau să-i cânte în strună. La Constantinopol se spunea că în partea Palatului Sacru rezervată împărătesei existau temniţe unde dispăreau victimele sale. Şi adevărul e că multe personalităţi influente au avut parte de un astfel de „sejur". Unul dintre ei, senatorul Theodosios şi-a pierdut acolo minţile. Dar cei mai mul

ţi au scăpat, evadând sau fiind graţiaţi, şi nu puţini au fost aceia care şi-au reluat rolul în stat.

Teodora nu putea accepta ca o influenţă străină să încerce să o înlăture pe a ei. împotriva celor care au îndrăznit s-o înfrunte, împărăteasa a folosit forţa şi şiretenia cu aceeaşi dexteritate. Astfel, Priscus din Paphaglonia, secretar particular al lui Iustinian, a fost arestat din ordinul împărătesei chiar din casa lui, dus pe mare în Africa şi hirotonisit preot, ceea ce îl făcea inapt pentru oricare altă funcţie, Ioan din Cappadocia, care încercase să o defăimeze pe Teodora în faţa împăratului, a avut parte de o soartă asemănătoare. Era prefectul pretoriului şi totodată ministru de Finanţe, adică unul din personajele cele mai puternice din stat, şi se bucura de încrederea suveranului. Deoarece nu putea fi atacat direct, a fost amestecat într-un complot aranjat, iar ura împărătesei l-a urmărit până când acesta a ajuns să cerşească pe cheiurile Levantului, îmbrăcat într-o rasă de călugăr zdrenţuită. De altfel, era un om foarte rău! în faţa succeselor militare ale lui Belizarie, Teodora, care împărtăşea îngrijorarea amestecată cu o oarecare doză de gelozie a lui Iustinian, a pus să fie supravegheat pas cu pas de soţia lui Antonina, una dintre confidentele sale. Marele general a căzut în dizgraţie şi a fost înlocuit de eunucul Narses la comanda trupelor. O soartă nemeritată de abilul general căci, chiar dacă era avid de bani, n-ar fi fost în stare să unelteascâ împotriva suveranilor; avea mai curând sufletul unui curtean.

Dar Teodora nu a jucat un rol prin excelenţă negativ. Este greu de precizat până unde s-a exercitat influenţa sa în politica externă a imperiului: o politică ciudată care îşi propunea să recucerească coasta Africii, Italia şi chiar Spania, în timp ce perşii invadau Siria şi, în Peninsula Balcanică, bulgarii şi hunii făceau ravagii, înaintând uneori până aproape de Constantinopol şi luând zeci de mii de prizonieri.

Se pare că aceste viziuni occidentale îi aparţineau lui Iustinian. Pentru a le facilita generalilor săi cucerirea vechilor provincii romane, cumpăra cu aur diferite tratate de pace sau armistiţii cu perşii şi barbarii din Europa. Lucrurile s-au petrecut astfel până la sfârşitul domniei lui.

Se spune că Teodora a declanşat războiul din Africa şi din Italia, că a insistat pe lângă împărat să-i pună la dispoziţie lui Belizarie mijloace de acţiune suficiente. E posibil, dar informaţiile lui Procopios trebuie privite cu rezervă. Se pare că, dimpotrivă, preocupată mai ales de Orient, şi-a îndreptat atenţia asupra provinici- ilor din Asia şi din Egipt şi că s-a străduit să întroneze acolo toleranţa religioasă, ceea ce însemna pace.

Respectând deciziile conciliului din Chalkedon şi autoritatea papei de la Roma, Iustinian voia să impună peste tot ortodoxia. Teodora avea alte idei. Oare din considerente de ordin politic? Poate, până la un anumit punct. Dar, ca o bizantină autentică, lua parte la controversele teologice. După periplul său egiptean, Teodora s-a apropiat de monofiziţi pe care avea să-i susţină toată viaţa. Pe câţiva dintre ei - Severus,

Anthimeos, Theodosios din Alexandria - i-a plasat în scaune episcopale şi i-a apărat atunci când a început persecuţia, l-a ordonat lui Belizarie, ce ocupa oraşul Roma, să-l detroneze pe papa Silvestru, al cărui dogmatism o îngrijora, şi a impus alegerea lui Vigiliu care, în ciuda supleţei, era mai puţin valoros. Măsura a provocat o mare iritare în sânul Bisericii şi care a continuat să mocnească peste ani. La sfârşitul secolului al XVI-lea, cardinalul Baronius o numea pe Teodora „o creatură detestabilă, o a doua Evă prea docilă faţă de şarpe; o altă herodiadă mânjită de sângele sfinţilor; o locuitoare a infernului înţepată de musca diavolului". Iar această apreciere lipsită de indulgenţă datează din perioada premergătoare descoperirii lucrării *Historia arcana.*

Procopios mai spune că Teodora avea o simpatie deosebită pentru femeile cu o moralitate îndoielnică. Era de ajuns să se prezinte în faţa ei pentru a obţine câştig de cauză împotriva soţilor lor. Aşa s-a întâmplat în cazul a două-trei, printre care şi Antonina; dar aceasta venea în contradicţie directă cu legislaţia lui Iustinian, foarte severă în privinţa moravurilor.

Este interesant de constatat că legile respective cuprind o serie de articole care protejează femeia victimă a bărbatului, iar o aluzie foarte semnificativă a împăratului ne îndreptăţeşte să le credem inspirate de Teodora. Astfel, *Lenones,* ruşinoasa industrie a celor care străbăteau imperiul ca să recruteze fete tinere şi să le închidă în case de toleranţă, a fost interzisă, insti- tuindu-se pedepse severe. De asemenea, s-a înfiinţat un azil pentru nefericitele care nu mai aveau rude. O

ordonanţă emisă de împărat prevedea eliberarea actriţelor care fuseseră puse să semneze un contract ce le interzicea să părăsească teatrul. O alta le recunoştea fetelor seduse dreptul de a fi luate în căsătorie sau de a cere un sfert din bunurile seducătorului. Şi aşa mai departe, în acelaşi sens... Se simţea preocuparea unei femei cu un trecut aventuros care voia să le cruţe pe semenele sale de experienţe la fel de neplăcute. Un feminism *avant la lettre.*

Teodora îşi exercita influenţa în toate domeniile. Era o prietenă fidelă pentru cei sau cele care îi câştigaseră încrederea; i-a ridicat pe cei din familie şi pe mulţi alţii. în schimb, se dovedea neîndurătoare cu cei care încercau să i se opună. Era autoritară şi îi plăcea să-şi etaleze puterea. Astfel, ea a stabilit obiectivul misiunii lui Zabernage, trimis la regele perşilor Chosroe, promiţându-i, în caz de reuşită, mari recompense din partea împăratului „care nu face nimic fără să mă consulte[11]. Dar atunci când obstacolul i se părea greu de înlăturat printr-un act de forţă, ea ştia să uzeze de mijloacele cele mai subtile, de manevrele cele mai josnice pentru atingerea scopului propus.

lustinian, care avea pentru ea o afecţiune profundă, se înclina în general în faţa unei voinţe pe care o simţea mai puternică decât a sa. în pofida firii sale orgolioase, împăratul accepta să fie considerată egala sa, să i se ridice statui şi numele lor să fie asociate în rugăciuni. în ale sale *Novelles,* mai precis la începutul uneia dintre ele, el scria: „Sfătuindu-mă, şi de data

aceasta, cu ilustrisima soţie pe care mi-a hărăzit-o Domnul...“ înţelegerea nu era totdeauna perfectă, mai ales pe teren religios; dar asta nu însemna că împărăteasa nu-şi susţinea mai departe părerea, obţinând de cele mai multe ori câştig de cauză.

Cum să-i evaluăm realizările? Cei mai mulţi istorici o judecă cu severitate pe Teodora. îi reproşează că a oferit onoruri unor oameni incapabili, că s-a erijat în stăpână a Bisericii şi a statului şi că a fost inspiratoarea unora dintre cele mai proaste măsuri adoptate în timpul domniei. Poate... dar nu credem că o putem face vinovată nici de falsă orientare politică, nici de dezordinea din administraţia publică şi nici de conducerea necorespunzătoare a armatei. în toată această splendoare exista un viciu profund: elenismul, moştenit de la Roma, nu avea geniu organizator; nu era în stare, bazându-se exclusiv pe mercenari barbari, să reconstituie vechiul imperiu, epuizându-şi toate resursele în acest efort zadarnic... împărăteasa a fost o femeie a timpului său. Poate că a comis multe greşeli, dar a imprimat domniei un caracter pe care nu l-ar fi avut fără ea şi a salvat-o într-o împrejurare tragică.

Teodora a murit în anul 548, spre marea durere a soţului său. Oraşul Constantinopol i-a făcut funeralii splendide, iar clerul a trimis-o direct în cer. Pentru umila descendentă dintr-un paznic de urşi, ulterior acrobată de circ, a fost o carieră interesantă.

AGNES DE MERANIE

■r^/ vorba de o poveste ciudată... Când o femeie, căsătorită de patru ani cu un bărbat pe care ~~nl~~ iubeşte şi mamă a doi copii, este anunţată brusc că, deşi consfinţit de Biserică, mariajul ei nu are nicio valoare, că e o păcătoasă, că trebuie să plece şi să se declare fericită dacă lumea o va da uitării şi va obţine iertarea în viaţa de apoi, cu siguranţă că avem de-a face cu un destin ieşit din comun, ce stârneşte întreaga noastră compasiune. Faptul că această femeie era o regină, că drama existenţei sale s-a repercutat asupra vieţii unei naţiuni numeroase şi a declanşat un conflict între cele mai mari puteri ale timpului constituie un eveniment unic de-a lungul secolelor.

Povestea tristă a vieţii lui Agnes de Meranie a inspirat doi autori dramatici francezi: Ponsard şi Legouve. Dintre cele două piese, după toate aparenţele prima este mai reuşită. Nu că ar fi vorba de o capodope

ră, nici pe departe... dar ici-colo apar câteva versuri meşteşugite care realizează o scenă de efect.

Astfel, Agnes răspunde bunului cavaler Guillaume des Barres, care o sfătuieşte să-l părăsească pe Filip August şi Curtea:

E oare vina mea dacă al vostru rege A vrut
tocmai de mine destinul să şi-l lege?
Eu m-arn supus umil, cum tata şi-a dorit,
Biserica apoi pe viaţă ne-a unit.
Am vreo vină că-l iubesc acum pe soţul meu
Cel dăruit de tata şi chiar de Dumnezeu?
Nimic nu mi-am dorit decât să-l pot iubi...

Sau scena dintre rege şi legatul trimis de papă, în faţa adunării baronilor:

CĂLUGĂRUL:
Filip nu mai e rege, vasali, luaţi aminte,
Sunteţi de jurământ scutiţi de-aici-nainte.
Vă este interzis de-acum să-l mai slujiţi,
De nu daţi ascultare, veţi fi afurisiţi.

FILIP:
Alegeţi, cavaleri, şi-asta să fie lege,
Ori servi unui călugăr, ori vasali unui rege.

CĂLUGĂRUL:
Alegeţi mântuirea, slujindu-l cu temei Pe
Domnul, nu fiţi deci valeţi unei femei.

PE TREPTELE TRONULUI

FILIP:
Respectaţi-vă jurământul de sunteţi devotaţi.

CĂLUGĂRUL:
Sunteţi creştini şi, astfel, de Domnul nu uitaţi.

FILIP:
Alegeţi, vă îndemn, căci nu vreau, aşadar,
Să mă înfrunt în vorbe c-un aşa adversar.
Baroni, luaţi deci o hotărâre.

CĂLUGĂRUL:
Creştini, vă hotărâţi!

Asemenea reconstituiri literare ale unor evenimente îndepărtate păcătuiesc totdeauna prin acelaşi lucru. Ele amplasează nişte pasiuni universal umane într- un decor ce aparţine trecutului. Dar nu explică acest trecut, iar necunoaşterea lui face ca atitudinea personajelor, antagonismul caracterelor, întreaga dramă să aibă un caracter artificial, contrafăcut. Cum să înţelegem natura conflictului dintre Biserică şi regalitate declanşat de acest episod pasional fără să cunoaştem spiritul Evului Mediu?

Ne aflăm în ultimii ani ai secolului al XII-lea, perioadă marcată de o profundă ignoranţă. Cavalerii nu ştiau să citească; bietul popor, presat de nevoi materiale, nu găsea o alinare decât în credinţele sale robuste;

divinul evolua alături de uman, pietatea se rezuma doar la acte religioase, naivitatea domnea pretutindeni; mulţimea, aflată în căutarea supranaturalului, aştepta să vadă miracole la tot pasul.

Soldaţii colindau ţara, pustiau ogoarele, jefuiau şi invadau satele şi oraşele lipsite de apărare. Regele Richard Inimă de Leu, care purta război în Franţa, s-a înfuriat la culme când a aflat că trupele sale auxiliare galeze fuseseră înconjurate de cete inamice şi masacrate fără milă. A ordonat să fie aruncaţi în Sena trei prizonieri francezi şi să li se scoată ochii altor cincisprezece pe care i-a trimis înapoi la Filip August, sub conducerea celui de-al şaisprezecelea căruia îi lăsase ochiul drept. Ca răspuns la această cruzime, regele a ordonat să fie lipsiţi de vedere cincisprezece cavaleri anglo-normanzi: „Pentru ca nimeni, spune un contemporan, să nu-l poată considera mai prejos de Richard în forţă sau curaj ori să creadă că se teme de el“.

A fost de asemenea un timp al marilor fapte de arme. Seniorii plecau veseli în cruciadă, unde majoritatea îşi pierdeau viaţa. Orgoliul îi îndemna să se distingă în bătălii şi să mânuiască deopotrivă lancea şi sabia. înconjurat de morţi şi de răniţi, în bătălia de la Bouvines, un tânăr cavaler flamand a început să strige: „Amintiţi-vă de domniţele voastre!" Ca şi cum s-ar fi aflat la un turnir oarecare.

Uneori adia o boare de poezie. Trubadurul îşi interpreta cântecul în faţa podului mobil al castelelor; el cânta dragostea nepieritoare şi faptele de arme

măreţe. în artă se descopereau forme noi. Goticul, provenit din Ile-de-France, devenise sursă de inspiraţie pentru arhitecţi. Cu turnurile sale înălţate spre cer, Notre-Dame din Paris îşi deschidea porţile în faţa credincioşilor.

în politică domneau incertitudinile. Unde era stăpânul, de cine trebuia să asculţi? împăratul Sfântului Imperiu se considera suzeran universal şi voia să-şi impună supremaţia în faţa tuturor. Papa, deţinătorul cheilor Cerului, le dicta oamenilor îndatoririle ce le reveneau. Regii îşi extindeau „păşunea pătrată" şi se străduiau să-şi impună autoritatea în faţa marilor feudali şi a oamenilor din comune. Seniorii acceptau cu greu puterea exercitată asupra lor şi îşi rezolvau neînţelegerile cu arma în mână. Iar sărmanul popor, veşnic victimă, căuta un om al dreptăţii care apărea foarte rar.

Dintre aceşti regi, cel mai abil şi mai materialist dintre toţi, cel care şi-a exercitat funcţia cu mai mult zel şi a obţinut în cele din urmă cele mai frumoase succese a fost Filip August al Franţei.

Urcat pe tron la cincisprezece ani, în 1180, el s-a dovedit încă de la început ceea ce avea să fie întotdeauna: om politic şi războinic, dar mai curând politic decât războinic. Ştia să lupte atunci când îl chema datoria, dar o făcea fără exagerare, fără fanatism cavaleresc. Era un organizator remarcabil, un constructor de biserici şi fortăreţe. Şi, mai presus de toate, era diplomat: îşi cântărea cu grijă şansele şi aştepta cu

răbdare momentul potrivit. A fost uimitor de activ în regatul său, iar acţiunea sa s-a extins şi asupra ţărilor învecinate. Uneori avea şi accese de mânie, dar se stăpânea la timp. *Prudens, sapiens,* îl caracterizează cronicarii săi. El este cel care, cu preţul a treizeci şi trei de ani de strădanie, a extins domeniul regal, a impus autoritatea şi a creat Franţa.

A luptat încă de la început pentru expansiune teritorială: la est, împotriva puternicilor vasali, conţii de Flandra, de Hainaut, de Champagne, de Blois, arhiepiscopul de Reims şi ducele de Bourgogne, iar la vest, împotriva extraordinarului vasal care era Henric al II- lea al Angliei, cel ce poseda în Franţa de două ori mai multe teritorii decât el.

O singură dată a respins calculele politice şi a părut cuprins de entuziasm. La începutul anului 1188 s-a răspândit ştirea că sultanul Saladin a cucerit Ierusalimul. Imediat au fost trimise mesaje de chemare la cruciadă. Papa Clement al ll-lea a scris tuturor principilor, îndemnându-i să se unească împotriva Păgânului; el a ordonat posturi şi rugăciuni, a promis indulgenţa completă oricui va pleca şi a proclamat o pace generală pe o durată de şapte ani. Filip August a plecat la cruciadă, ca şi Richard Inimă de Leu. în Palestina a luptat în faţa fortăreţei Saint-Jean d'Acre. Dar nu era decât o concesie trecătoare făcută spiritului timpului. în timp ce creştinii priveau spre Ierusalim şi visau la Sfântul Mormânt, regele era preocupat de moştenirea contelui de Flandra care tocmai murise;

gândul său hoinărea prin Artois şi Vermandois, pe care intenţiona să le ocupe... După trei luni, la sfârşitul lunii iulie a anului 1191, s-a întors în Franţa şi a sărbătorit Crăciunul la Fontainebleau.

Atitudinea lui nu vădea un zel prea mare faţă de sfânta cauză, drept care a fost criticată. Atacurile împotriva lui s-au intensificat ulterior deoarece, la auzul ştirii că Richard, în drum spre casă, fusese făcut prizonier în Germania, regele a intervenit pe lângă împăratul Henric al VI-lea pentru a-i prelungi captivitatea, în acelaşi timp, în ciuda jurămintelor sale solemne, el ataca sub diverse pretexte posesiunile acestuia din Franţa.

Dar când regele Angliei, eliberat din închisoare, l-a înfruntat, situaţia s-a schimbat; Filip a suferit eşecuri usturătoare. Din fericire pentru el, în 1199, rivalul său, care îşi risca viaţa luptând în primele rânduri, a fost ucis în timpul unui asediu. Richard a murit, cântat de trubaduri, plâns de soldaţii săi, temut şi urât de popor. De acum înainte, singurul adversar al lui Filip August avea să rămână loan fără de Ţară, viclean, poltron, acuzat deja de crime. Partida nu mai era egală: francezii au cucerit Mâine şi au înaintat în Normandia.

Şi atunci a intervenit brusc o schimbare. Regele s-a oprit în plin avânt şi, în 1200, a încheiat cu adversarul său un tratat care îi aducea avantaje serioase, nu însă la nivelul aşteptărilor. După aceea s-a întors la Paris. Ce se întâmplase?

EDMOND ROSSIER

Un lucru ciudat care ţine de domeniul literaturii. Filip era protagonistul unei idile amoroase; a izbucnit un conflict cu Biserica şi papa a aruncat anatema asupra frumosului regat al Franţei.

Această poveste este destul de bine cunoscută de istoriografii regelui, Rigord şi Guillaume Bretonul, de diferiţi cronicari de mănăstire, printre care şi un călugăr de la Saint-Denis, toţi buni ecleziaşti, dispuşi să-l judece sever pe suveran şi să vadă peste tot intervenţii diavoleşti. Englezii Wilhelm Marechal şi Roger din Howden împărtăşesc acelaşi punct de vedere. Scrisorile papei şi raportul cardinalului-legat, venit cu misiunea de a azvârli anatema, au fost reproduse de Louis Duchesne.

La Curţile suveranilor, căsătoria era în general o chestiune de ordin politic. Pentru Filip August, mai mult decât pentru oricare altul, avea să fie o afacere. Prima sa soţie, Isabelle de Hainaut, pentru care nu simţise niciun fel de afecţiune, a murit la nouăsprezece ani.

Regele s-a dus să-şi caute o altă soţie în Danemarca. Lucru explicabil, având în vedere faptul că plănuia să treacă în Anglia, unde conta pe sprijinul fratelui acesteia, Knut a! VI-lea. Viitoarea lui soţie se numea Ingerburghe sau Ingeborge, avea optsprezece ani; nu era lipsită de nuri, după cum spun cronicarii, şi s-a remarcat printr-o comportare ireproşabilă.

în luna august a anului 1193, ea a debarcat în nordul Franţei. Regele a întâmpinat-o la Arras şi a dus-o la

Amiens, unde s-a celebrat căsătoria. A doua zi a avut loc ceremonia de încoronare. Dar, în timp ce prinţesa se afla în faţa lui, suveranul a fost văzut pălind, dând semne de repulsie. Cuprins de o puternică tulburare, el nu a mai aşteptat sfârşitul slujbei. Iar cei de faţă au rămas cu impresia clară că această căsătorie nu va dura.

Care ar fi explicaţia? Contemporanii nutreau convingerea fermă că asupra regelui acţionase o vrajă. Rigord scrie ceea ce în limbaj modern ar putea fi transpus în următoarele cuvinte: „O, minune! Chiar din această zi, probabil la îndemnul diavolului sau, după alţii, în urma farmecelor unor vrăjitoare, regele nu s-a mai uitat decât cu oroare la soţia atât de mult dorită până atunci'[1]. Istoricii de după Filip August i-au atribuit lui Ingeborge vicii ascunse; dar contemporanii ei susţin contrariul. în corespondenţa cu Inocenţiu al lll-lea, fiecare soţ îl învinuia pe celălalt pentru ruptura survenită între ei... E aici o problemă care ţine de psihologie sau de psihiatrie şi, după toate probabilităţile, nu va fi rezolvată niciodată.

Oricum ar sta lucrurile, cert este că regele a încercat imediat să scape de soţia lui. Dar danezii nu voiau să o reprimească pe tânăra regină şi, de altfel, ea însăşi a refuzat să plece... Filip era însă stăpân la el acasă. El a convocat la Compiegne o adunare a prelaţilor francezi, prezidată de arhiepiscopul de Reims, care, sub pretextul fals al unei înrudiri între defuncta regină Isabelle şi prinţesa daneză, a anulat căsătoria.

Ingeborge a asistat la ceremonie fără să înţeleagă ce se spune, iar atunci când i s-a explicat, a exclamat izbucnind în lacrimi: „Rea Franţa, rea Franţa, Roma, Roma!“

Ingeborge a făcut apel la papă. între timp, ea s-a retras într-o mănăstire, la Cysoing, în Flandra, spun unii, sau la Beaurepaire, între Valenciennes şi Douai, după alţii. Era liberă sau fusese închisă acolo? Nu se ştie. în orice caz, trăia foarte modest, aproape fără să vadă pe nimeni.

Fratele ei, Knut, a făcut plângere la Roma. Apropiaţii săi i-au întocmit o genealogie care excludea orice înrudire cu Isabelle de Hainaut. Papa Celestin al III-lea a studiat cazul şi a declarat sentinţa pretinsului conciliu francez „ilegală, nulă şi neavenită". Apoi a trimis în Franţa legat după legat ca să-l someze pe rege să-şi reprimească soţia. Dar a fost inutil, pentru că Filip nici nu a vrut să audă. Ba mai mult, pentru ca despărţirea să fie definitivă, regele a luat hotărârea să se recăsătorească. Dar având în vedere împrejurările, nu era deloc uşor. A fost refuzat de trei ori: de două ori de principii germani şi a treia oară de regele Siciliei. A avut însă mai mult succes la şirele de Meran, care i-a dat-o pe fiica lui, cunoscută şi sub numele de Mărie, dar mai ales sub acela de Agnes.

Cu siguranţă că nu a fost o căsătorie fastuoasă. Meranie, un ţinut cu graniţe nesigure, fusese ridicat la rang de ducat în 1180 de către regele Frederic Barbarossa. Principele lui putea să revendice la nevoie

o ascendenţă care l-ar fi înrudit cu împăratul Amulf, lucru pe care curtenii zeloşi din Franţa s-au grăbit să-l pună pe tapet. în realitate, era doar un senior destul de neînsemnat, al cărui bun cel mai de preţ îl constituia frumosul oraş Meran, din apropierea confluenţei râului Passer cu Adigele. Acest principe[1] n-ar fi putut să nu răspundă avansurilor regelui.

A treia căsătorie a lui Filip a avut loc în iunie 1196. Cronicarii epocii relatează faptul fără să adauge ni- ciun comentariu. Alte lucruri îi interesează mai mult. Rigord, de exemplu, povesteşte că în acel an au fost inundaţii care au acoperit sate întregi, astfel încât clerul şi poporul Domnului se întrebau dacă nu cumva vor fi nevoiţi să înfrunte din nou marele potop. Fireşte, s-au făcut multe rugăciuni şi procesiuni pentru ca Atotputernicul „să-şi abată de la noi biciul mâniei şi să-i ierte pe cei care se căiesc'[1]. S-a găsit în cele din urmă un mijloc, mai bun decât orice invenţie a inginerilor de azi. Stareţul mănăstirii, Preafericitului Denis, care se afla în posesia unuia dintre cuiele care îl ţintuise pe lisus, a coroanei de spini şi a unui braţ al bătrânului Simion, a ridicat mâinile în formă de cruce şi a strigat: „în numele semnului Sfintelor Patimi, fie ca Domnul să ducă aceste ape în matca lor![11] Şi, într-adevăr, după

[1] Tatăl lui Agnes de Meranie, Berchtold al IV-lea, conte de Diessen, duce de Dalmaţia, de Croaţia şi de Meranie, făcea parte din casa de Andechs. El deţinea seniorii vaste în Tirol şi în Bavaria. E posibil ca Berchtold să-l fi întâlnit în cruciadă pe viitorul său ginere, sub zidurile fortăreţei Saint-Jean-d'Acre, ceea ce a facilitat negocierile pentru căsătorie (n.t.).

câteva zile, mânia Domnului s-a domolit şi apele s-au retras în albia lor.

Acesta era spiritul timpului. Trebuie să-l cunoaştem bine ca să putem înţelege povestea lui Agnes de Meranie.

Căsătoria nu era pentru Filip decât un mijloc de a rupe definitiv legăturile cu Ingeborge. Mesajul pe care, din politeţe, l-a trimis logodnicei nu vădeşte niciun entuziasm. Dar la sosirea ei, în luna iunie a anului 1196, tânăra femeie a provocat o surpriză generală. Era de o frumuseţe răpitoare, cu părul blond care i se revărsa pe umeri. Bunul cronicar de la Saint-Denis a fost şi el cuprins de admiraţie: îi laudă piciorul mic, mâna de un alb strălucitor... Când a apărut la Compiegne, unde Filip îşi avea Curtea, s-a auzit imediat un murmur aprobator. Tinerii cavaleri spuneau: „Fericit e seniorul nostru că are o astfel de doamnă; am fi gata oricând să-i arborăm culorile[11]. Curând după aceea a fost celebrată şi căsătoria. Pentru ca nu cumva să provoace un scandal, Ingeborge a fost închisă într-un castel întărit, după care s-a reîntors la mănăstire. Dar, chiar în cursul ceremoniei, au existat câţiva ecleziaşti care şi-au exprimat unele îndoieli: „Chiar este sigur, se întrebau ei, că precedenta căsătorie a regelui a fost legitim desfăcută?[11]

După nici câteva săptămâni, lumea a făcut o constatare stupefiantă: Filip August, acest om dur, cu picioarele pe pământ, era îndrăgostit nebuneşte. Nu-şi

mai părăsea nicio clipă tânăra soţie; o lua cu el chiar şi la vânătoare. Agnes, obişnuită cu pădurile şi cu munţii din Tirol, ştia să urmărească cerbul călare. Toţi admirau exactitatea loviturilor; cărturarii o comparau cu Camille lui Vergiliu. La turniruri dăruia coroane şi eşarfe. Emulaţia era formidabilă în jurul ei.

în vremea asta, Ingeborge îşi consacra timpul actelor de pietate; broda patrafire de mătase pentru slujbe şi făcea franjuri de aur pentru relicvarii. Dar nu înceta să-şi susţină cauza în faţa papei, căruia îi scria: „Neliniştile durerii mele cumplite mă obligă să încredinţez inimii voastre apostolice tristele secrete ale sufletului meu...“ Şi urma relatarea ofensei pe care o suferise, însoţită de descrierea situaţiei dureroase în care se afla: era săracă şi nimeni nu-i acorda mai multă atenţie decât unei prizoniere. Nu mai avea speranţă decât în dreptatea Romei.

Rugămintea nu a rămas fără ecou, căci lui Celestin al lll-lea, bine intenţionat, dar slab, i-a urmat, în ianuarie 1198, Inocenţiu al lll-lea... Acesta a fost cel mai puternic dintre papi. Imediat după urcarea pe tronul Sfântului Petru, Inocenţiu al lll-lea a aruncat o privire sigură în jurul lui. A constatat multă nesupunere, o comportare necuviincioasă aproape generală, dar şi o mare pietate pe care se putea bizui în acţiunile sale. Şi s-a pus pe treabă.

Scopul său, cel puţin la început, nu era monarhia universală: nu ar fi îndrăznit să o afirme... Dar a declarat că Biserica, judecând binele şi răul, sondând

conştiinţele şi evaluând faptele, trebuia să intervină în toate privinţele pentru a asigura oamenilor o viaţă normală, ceea ce însemna cam acelaşi lucru. Papa a acţionat cu o abilitate desăvârşită, folosind în fiecare ţară forţele de care dispunea, iar rezultatele obţinute au fost de-a dreptul strălucite. A iniţiat două cruciade, a numit sau a revocat împăraţi; îngroziţi, mulţi regi au depus jurământ de vasalitate, cum ar fi cei ai Siciliei, Suediei, Danemarcei, Portugaliei, Aragonului, Armeniei. Pe măsură ce timpul trecea, autoritatea sa creştea şi teoria sa se contura din ce în ce mai clar. I-a scris împăratului Otto al IV-lea: „Papalitatea domină regalitatea; aceasta din urmă nu are putere decât asupra pământului şi corpurilor, dar cealaltă se exercită în cer şi asupra sufletelor[11]. Iar mai târziu, în 1215, la extraordinarul conciliu de la Latran, unde 1200 de episcopi şi abaţi au venit să-l onoreze şi să-i asculte dorinţele, nu s-a sfiit să declare: „Domnul i-a încredinţat lui Petru nu numai conducerea Bisericii universale, ci şi pe cea a lumii întregi[11].

Intervenţia lui Inocenţiu al lll-lea în treburile Franţei era deci inevitabilă. Dincolo de exemplul rău oferit de rege, care nu putea să rămână nepedepsit, el considera judecata episcopilor drept o insolenţă faţă de el, fiind hotărât să pună capăt acestei manifestări de galicianism nesupus.

O primă scrisoare explică atitudinea Romei: „Sfântul Scaun nu poate lăsa în voia sorţii femeile persecutate. Domnul ne-a impus datoria de a-i aduce

pe drumul cel bun pe toţi creştinii care comit un păcat de moarte. Dacă, împotriva oricărei aşteptări, regele Franţei dispreţuieşte avertismentul nostru, vom fi obligaţi...“ Urmau câteva dintre mijloacele de care dispunea Biserica pentru obţinerea capitulării din partea păcătosului recalcitrant.

Regele nu avea însă de gând să se încline în faţa acestei autorităţi îndepărtate. Când nu era ocupat cu războiul, îi ţinea companie soţiei sale. Treceau împreună de la un castel la altul: Fontainebleau, Compiegne, Vincennes... Regina continua să stârnească entuziasm; cântăreţii ambulanţi îi celebrau mai mult ca niciodată frumuseţea, iar Filip era cu atât mai ataşat de ea cu cât îi dăruise doi copii şi, după cum puteau constata cu toţii, regina îi împărtăşea sentimentele.

Ameninţarea s-a concretizat: „Cunoşti puterea pontifilor. Ştii că-i domină pe regi şi coroanele. Acţiunile tale nu pot fi disociate de această Biserică pe care Dumnezeu a aşezat-o pe pământ ca un turn menit să-i ocrotească pe cei buni şi să-i ameninţe pe cei răi. Desparte-te deci de femeia cu care te-ai unit; nu e soţia ta, ci o concubină, o intrusă *(superinducta).* Recheam-o pe soţia ta legitimă... Sunt hotărât să fac uz de forţă împotriva ta şi alor tăi. Fulgerele Bisericii sunt pregătite: te vor lovi.“

Dar Filip i-a răspuns legatului: „Pe dinţii Domnului, Agnes e soţia mea! Nimeni şi nimic nu va putea să mă despartă de ea.“

Atunci Inocenţiu al lll-lea l-a trimis în Franţa pe Pietro de Capua, cardinal a *latere.* Acestuia i s-a încredinţat misiunea de a anula sentinţa de divorţ, de a-i aduce în faţa judecăţii pe episcopii care au pronunţat-o şi, deoarece regele nu voia nici să se despartă de noua sa soţie şi nici să o recheme pe cea dinainte, să pună regatul sub interdicţie după trecerea a treizeci de zile. în sfârşit, dacă încăpăţânarea persista, să-i excomunice pe Filip şi pe Agnes.

Aceste măsuri erau deosebit de grave. Anatema aruncată asupra regelui Robert şi a reginei Berta afectase numai propriile lor persoane; interdicţia pronunţată împotriva lui Filip I şi a Bertradei se extinsese doar asupra ţinuturilor locuite de cuplul pedepsit. De data aceasta avea de suferit o întreagă naţiune, pentru un act al suveranului ei. în timp ce acest caz - care în condiţiile actuale ar presupune un studiu aprofundat înainte de pronunţarea unui verdict - va provoca unui popor nevinovat o mare suferinţă, niciun reproş nu se aducea cruzimilor nenumărate care însoţeau războiul aproape permanent, iar masacrele cumplite ale cruciaţilor împotriva albigenzilor vor avea loc cu binecuvântarea pontificală. îndrăznim să presupunem că Sfântul Petru nu ar fi fost prea mulţumit de felul în care succesorul său îşi exercita pretinsa sa dominaţie asupra lumii.

Legatul însuşi, conştient de responsabilitatea sa, a ezitat, se pare, înainte de a executa ordinul Romei. Câteva luni s-au scurs în pertractări. Dar nu s-a ajuns

la niciun rezultat. în consecinţă, la începutul lunii decembrie 1199, la Dijon s-a întrunit un fel de conciliu, unde trimisul papal a expus situaţia; apoi actul a fost adus la îndeplinire în noaptea de 6 decembrie.

Episcopii şi preoţii au apărut cu torţe de smoală în mâini. în tăcerea profundă a răsunat glasul lugubru al călugărilor intonând „miserere“. Legatul, purtând o etolă violet, a anunţat mulţimii care gemea şi plângea în genunchi că toate domniile regatului Franţei sunt puse sub interdicţie până când regele va înceta legătura adulteră cu Agnes de Meranie. Şi, în timp ce clopotele mai băteau o ultimă dată ca pentru muribunzi sau morţi, lumânările au fost stinse, crucifixele acoperite cu voaluri, uşile zăvorite. Părea că sosise ceasul Judecăţii de apoi şi că oamenii i se vor înfăţişa lui Dumnezeu fără a beneficia de sprijinul Bisericii.

Puterea regelui era însă considerabilă. Un mare număr de episcopi au refuzat să publice sentinţa. Ordinul Romei era discutat, dezaprobat, iar anumite puncte din cuprinsul său, sfidate deschis. Totuşi, forţa morală era de partea papalităţii şi câştiga teren: după câteva luni, sentinţa avea să fie executată.

Ne este greu, cu mintea noastră de acum, să ne închipuim efectul acestei măsuri; ca să ne facem o idee este de-ajuns să ne amintim de insondabila ignoranţă a oamenilor în Evul Mediu. Viaţa normală, cea care permitea omului să ajungă în cer, presupunea îndeplinirea unui anumit număr de acte de pietate;

aceste acte fiind interzise, iadul se deschidea în faţa tuturor.

Nicăieri nu mai puteau fi întâlnite acele manifestări ale credinţei care umpleau existenţa. Lăcaşurile de cult au fost închise, crucile răsturnate, relicvele înşirate pe dale. A amuţit sunetul clopotului atât de obişnuit; o tăcere lugubră a luat locul miilor de glasuri ale Bisericii. Nu mai aveau loc niciun fel de slujbe, cu excepţia ultimei împărtăşanii a muribunzilor şi a botezului pentru copii. Nu se mai făceau căsătorii şi nici înmormântări în pământ sfânt; cadavrele oamenilor rămâneau expuse în sicriele lor ca şi cum pământul le-ar fi refuzat. Vechii Părinţi ai Bisericii ar fi dezavuat indignaţi acest abuz de autoritate; dar doctrina papală din Evul Mediu era foarte departe de caritatea apostolică. Pontiful de la Roma părea să creadă că Dumnezeu îi atribuise puterea de a suspenda după voia lui viaţa religioasă a naţiunilor.

Filip August avea o fire autoritară; ofensa l-a îndârjit şi mai tare, drept care a rezistat cu atât mai mult cu cât era mânat de sentimente puternice: dragostea pentru femeia de care voiau să-l despartă şi repulsia faţă de cea pe care ar fi trebuit să o recheme la el. Regele a ripostat energic, lată ce scrie în acest sens cronicarul de la Saint-Denis: „Atât de tare s-a înfuriat regele, că le-a dat brânci din scaune tuturor prelaţilor din regat pentru că admiseseră interdicţia". A existat un moment în care, strivită între două puteri, Biserica Franţei părea să nu mai existe.

Dar lupta nu era egală. Mai devreme sau mai târziu, interdicţia papei avea să-şi facă efectul. Regele s-a enervat. Ar fi avut nevoie, aşa cum se întâmplase în cazul altor mari adversari ai Sfântului Scaun, să câştige populaţia de partea sa. Numai că el, după sancţionarea clerului, a acţionat împotriva nobililor şi a burghezilor; a copleşit poporul cu amenzi ca să-l pedepsească pentru ostilitatea pe care o manifesta faţă de el şi pentru obedienţa sa în faţa Bisericii. Apoi, constatând că se izola din ce în ce mai mult, a trimis un emisar la Roma.

între timp, Agnes era într-o situaţie dintre cele mai jalnice. Fericirea ei se năruise brusc. Poporul, căruia îi era interzis să trăiască creştineşte, o considera o ciumată, cauza nenorocirii lui. Conştientă de răul pe care i-l făcea regelui, ea a propus să plece, dar el nici nu a vrut să audă. Şi Agnes s-a hotărât să-i scrie papei:

Preasfinte Părinte, născută într-o ţară depărtată de Franţa, am devenit soţia seniorului meu Filip. Mi s-a spus că principele care mă va lua de soţie îmi va aparţine veşnic. M-am ataşat de el; l-am iubit cu iubirea castă a soţiei şi i-am dăruit doi copii. Şi acum mi se cere să mă despart de el ca să-l redau rivalei mele, acea Ingeborge care răstoarnă cerul şi pământul împotriva mea! O, monseniore, vedeţi o tânără prinţesă tremurând la picioarele voastre. Coroana nu o încântă, ea îşi vrea doar soţul. Nu i-l veţi refuza,

pentru că sunteţi Providenţa care împarte dreptatea aici, pe pământ.

Aceste implorări n-au stârnit niciun ecou. Papa nu a refuzat instrumentarea unui proces de divorţ la Roma, dar regele trebuia să o cheme înapoi pe Ingeborge, tânăra Agnes urmând să părăsească palatul şi chiar regatul. Lăsându-se pradă disperării, ea exclamă: „Dumnezeule, cât sunt de nefericită! Unde-mi voi purta acum durerea?" Filip se enervează iar: „Ei bine, voi deveni necredincios! Saladin era foarte fericit că nu avea papă."

Dar regele nu putea risca o ruptură cu Roma fără să aibă naţiunea alături de el. La Paris a fost convo- II cată o adunare de episcopi şi seniori. Agnes a apă-l rut, palidă, în veşminte de doliu, plângând. Guillaume Bretonul, care se fălea că îi cunoaşte pe clasici, a scris: „Asemenea văduvei lui Hector, ar fi înduioşat j toată tabăra grecilor". Ceea ce nu a influenţat părerea generală potrivit căreia trebuia să cedeze. Spiritele fuseseră profund tulburate de interdicţie; toate treburile regatului se opriseră, tronul se clătina.

Filip a cedat. Cardinalul Octavian a sosit în Franţa ca legat şi regele i-a promis tot ce i s-a cerut: înde- părtarea lui Agnes, aducerea lui Ingeborge înapoi, repunerea în drepturi a episcopilor deposedaţi... Atunci, după opt luni, la 8 septembrie 1200, interdicţia a fost anulată: clopotele au bătut din nou, uşile bisericilor s-au deschis şi mulţimea s-a năpustit cu o impetuozitate

atât de mare încât, în multe locuri, oamenii au fost călcaţi în picioare. Consecinţă neaşteptată a reconcilierii cu Dumnezeu!

Călugărul Rigord a dat câteva detalii despre ultima întrevedere din apartamentele regelui. El spune că s-au auzit hohote de plâns, sărutări pătimaşe şi multe jurăminte. Agnes a plecat în noaptea următoare.

în luna mai a anului 1201, la Soissons a avut loc un conciliu prezidat de trimisul papei pentru instrumentarea procesului de divorţ. Au început discuţiile. Avocaţii regelui nu păreau să fi câştigat partida... Are însă loc o lovitură de teatru. Filip o ia pe Ingeborge dintr-o mănăstire vecină, o urcă pe cal şi pleacă cu ea, anunţând că de acum înainte o consideră soţia sa. Reverenzii părinţi nu prea ştiau ce mai caută acolo, aşa că s-au despărţit foarte jenaţi.

Dar cei care îl cunoşteau pe Filip August priveau cu reticenţă căinţa lui. Voise doar să întrerupă cursul acelei dezbateri care nu părea să-i fie favorabilă. După numai câteva săptămâni, Ingeborge a fost dusă înapoi la mănăstire, iar regele a continuat ani de zile discuţiile cu Roma pe tema divorţului. Inocenţiu al lll- lea a rămas ferm pe poziţie: nu refuza să reia discuţia, dar cerea ca Filip să trăiască cu regina şi să-i dea dovezi de ataşament. Numai că lucrul acesta era extrem de dificil.

Contemporanii au fost frapaţi de această repulsie. Cu puţin bun-simţ, ar fi înţeles că umbra lui Agnes de

Meranie se ridica între cei doi soţi. Dar nu! Era prea simplu şi ei preferau altă explicaţie. în clipa în care regele se apropia de regină, spunea unul dintre ei, „diavolul punea stăpânire pe seniorul nostru, astfel încât nu putea să se dedea unor zbânţuieli amoroase". Un cleric bătrân îl văzuse pe diavolul roşu „aşezân- du-se între trupurile lor, zbenguindu-se pe genunchii reginei şi scălâmbăindu-se oribil". Papa găseşte de cuviinţă să intervină, trasmiţându-i prin scrisori sfaturi judicioase: „O, fiule, ştii că totul poate fi dovedit cu ajutorul Celui care domneşte în ceruri. Vino încă o dată în braţele reginei; dar, ca să poţi înfăptui legătura trupească, pregăteşte-te prin rugăciuni sfinte, pomeni şi participări la sfânta liturghiei". Totul se dovedeşte zadarnic. Abia în 1213, atunci când regele, înconjurat de duşmani, avea mare nevoie de sprijinul Sfântului Scaun, Ingeborge a fost chemată la Curte, dar a tratat-o ca pe o străină.

Agnes murise de mult timp. A supravieţuit doar câteva luni după îndepărtarea sa de la Curte. La castelul din Poissy, pe care regele i-l dăruise ca reşedinţă, ea şi-a căutat zadarnic liniştea. Iobagii o vedeau rătăcind pe cărările pădurii cu un aer pierdut. Noaptea apărea la crenelurile turnului... Apoi a murit, în ziua de 20 iulie a anului 1201, aducând pe lume un băiat care, din cauza tristelor împrejurări ale naşterii sale, a fost numit Tristan şi care nu a supravieţuit[1].

[1] Agnes de Meranie a fost înmormântată într-o mănăstire din Saint-Corentin, lângă Mantes. Filip August a murit la Mantes, în ziua de 14 iulie 1223, de caşexie palustră. Avea cincizeci şi opt de ani (n.t.).

Ea apare deci ca o mare victimă. Nu a apucat nici măcar să se bucure de singura satisfacţie acordată numelui său: papa a consfinţit legitimitatea celor doi copii pe care îi avusese cu regele - Filip şi Agnes. Gestul papei i-a mirat întrucâtva pe contemporanii care nu puteau trece cu vederea statutul de concubină atribuit lui Agnes de către Biserică. Rigord scrie: „Această bunăvoinţă a fost departe de a fi aprobată de toată lumea".

Este greu de spus care dintre cele două femei a fost mai nefericită şi către cine ar trebui să se îndrepte simpatia noastră. Povestea aceasta are însă o mare importanţă politică: a fost cea mai mare victorie pe care papalitatea a câştigat-o pe pământul Franţei. Dar ea a lăsat în urmă un profund resentiment. Un secol mai târziu, când lupta a fost reluată, condiţiile vor fi cu totul altele. Naţiunea se va uni în jurul regelui ei, Filip cel Frumos, şi papa va rămâne fără sprijin. A urmat umilirea de la Anagni, căreia papa Bonifaciu al VIII-lea nu i-a supravieţuit. Probabil că sensibila regină nu ar fi dorit o asemenea răzbunare.

VESELA ROXELANA

La începutul secolului al XVI-lea, Constantinopolul a redevenit capitala unui mare imperiu. Distrugerile provocate de asediu şi de cucerirea turcească fuseseră înlăturate. Marile palate de pe Bosfor încă nu existau. Dar haremul îşi etala pavilioanele şi spaţiile verzi de pe limba de pământ care înaintează în mare la Topkapi, turnul genovez se înălţa pe panta Galatei, Sfânta Sofia îşi ridica spre cerul senin domul său uluitor, Cornul de Aur strălucea orbitor în soare, iar la vest, spre Marea Marmara, se întindea zidul enorm şi cenuşiu al castelului celor Şapte Turnuri.

Turcii se aflau aici din 1453. Dominaţia lor se exercita pe trei continente, extinzându-se asupra Anatoliei, Arabiei, Egiptului şi nordului Africii. înaintaseră rapid, fără a-şi da osteneala să convertească, să asimileze popoarele. Pământurile cucerite erau împărţite, în schimbul unei redevenţe, unor mari vasali, *timarli,*

adevăraţi baroni feudali. *Raialele* munceau. în plus, cei de pe malurile mării mai ales, trebuiau să se supună aşa-numitei *devşirme,* recrutarea copiilor care, crescuţi în serai, deveneau funcţionari, ajungând uneori la cele mai înalte funcţii în stat, sau erau hărăziţi carierei armelor. Din rândul acestora aveau să fie recrutaţi faimoşii *ieniceri* (oastea nouă), o trupă redutabilă care forma nucleul armatelor.

Deasupra instituţiilor şi a oamenilor trona marele senior, putere temporară şi totodată spirituală. Puterea lui era imensă. Totul se înclina în faţa scep- trului său; el era resortul central care punea totul în mişcare. Dar, tocmai din această cauză, el trebuia să fie energic, activ, curajos, capabil să conducă statul şi să comande armatele. Dacă în această serie apărea o slăbiciune, dacă în fruntea imperiului ajungea un stăpân efeminat, mişcarea acestui popor militar se oprea, statul era paralizat. Toate aceste precizări sunt necesare pentru a înţelege acţiunea Roxelanei.

în 1520, anul 926 al hegirei, statul se afla la apogeul dezvoltării sale.

Soliman sau Suleiman, care va reprezenta imperiul în întreaga sa glorie, avea douăzeci şi şase de ani; era de statură mijlocie, cu tenul închis, faţa gravă, cu mustăţi lungi şi capul permanent acoperit de un turban enorm. Vorbea araba, persana şi înţelegea italiana; îi plăceau vechile legende, cele despre Alexandru

cel Mare, mai ales acelea puse în versuri de bardul Nizami. îşi consacra timpul liber muzicii şi poeziei.

Pe lângă toate acestea, Soliman era pregătit pentru a-şi exercita rolul de suveran; de mulţi ani guverna o provincie şi dăduse dovadă de remarcabile calităţi de administrator şi de soldat.

Era singurul fiu al lui Selim cel neînduplecat. Nu trebuia deci să se debaraseze de opt fraţi sau nepoţi, aşa cum făcuse tatăl său, care plânsese de emoţie la citirea unui poem scris de unul dintre ei.

Când un mesager i-a adus la cunoştinţă moartea lui Selim la Adrianopole, Soliman, aflat foarte departe în Asia, a avut un moment de ezitare: nu cumva îl puneau la încercare, nu risca să găsească călăii la intrarea în cortul imperial? Apoi, primind confirmarea veştii, a traversat călare Anatolia. Trebuia să se grăbească: ienicerii ar fi fost în stare să jefuiască oraşul de îndată ce ar fi aflat de dispariţia stăpânului temut.

A sosit la timp pentru a se îmbarca pe galerele care îl aşteptau în apele Bosforului. La intrarea în Constantinopol a fost primit cu aclamaţii. Dar, imediat după funeralii, ienicerii au pretins darul pentru fericitul eveniment: 5000 de aspri pentru fiecare. Soliman s-a enervat. Nu era crud ca Selim, dar la nevoie dădea dovadă de duritate, fiind capabil să ordone moartea a sute de oameni ca să pedepsească un vinovat sau să ceară masacrarea a sute de prizonieri dacă îl stinghereau... Confruntat cu această primă dificultate a domniei, a acţionat cu prudenţă: le-a oferit ienicerilor

bacşişul cerut. Dar a înţeles o dată pentru totdeauna că, pentru a nu periclita securitatea tronului, trebuia să le dea de lucru soldaţilor.

La moartea lui Selim, vecinii răsuflaseră uşuraţi. Succesorul său, încă foarte tânăr, părea mult mai puţin periculos. Dar socoteala lor s-a vădit greşită, Soliman avea să le-o dovedească: a fost cel mai de temut dintre toţi sultanii.

Primele sale lovituri au fost cumplite. Belgradul, înconjurat de zidurile sale cenuşii, aflat la confluenţa Dunării cu Sava, un avanpost al creştinătăţii, rezistase cu succes în faţa lui Mahomed al II-lea. Soliman nu mai putea tolera o asemenea ofensă. A asediat oraşul fără să-l slăbească o clipă; artileria a deschis breşe în zidurile de apărare, săpăturile subterane au provocat năruirea turnurilor, apoi, când rezistenţa începuse să se clatine, ienicerii au atacat şi totul s-a prăbuşit.

A urmat Rhodos. După ce părăsiseră Palestina, cavalerii Ospitalieri ai Sfântului Ioan îşi construiseră acolo un post îndrăzneţ, de unde atacau galerele turceşti, întrerupeau comunicaţiile cu Egiptul, punând în pericol securitatea tuturor căilor maritime ale imperiului. Ei îşi întăriseră permanent oraşul care tindea să devină imposibil de cucerit; iar marele maestru, Villier de l'Isle-Adam, era genul de om care lupta până la capăt.

Totuşi, la îndemnul căpitanului-paşă Cortug Ogli, Soliman a hotărât să atace. Astfel, într-o zi din luna iunie a anului 1522, cavalerii au văzut marea acoperindu-se

cu nenumăratele corăbii cu pânze ale flotei otomane. Erau şase sute, susţinute de aproximativ zece mii de soldaţi, marinari sau ţărani înrolaţi pentru a asigura apărarea. în faţa lor se afla o armată de 115 000 de turci în sprijinul cărora aveau să fie trimise noi trupe.

A urmat o luptă eroică. Luni de zile, tunurile enorme de asediu au lansat ghiulele sau blocuri de stâncă asupra fortificaţiilor; dar artileria asediaţilor a făcut nenumărate victime în rândul agresorilor. Munca genişti- lor era constant contracarată; asalturile se dovedeau inutile. A venit momentul în care soldaţii turci au refuzat să revină la atac. Dar Soliman s-a postat în fruntea trupelor sale, le-a silit să reia lupta şi a jurat că nu va renunţa până când nu va cuceri oraşul.

Rezistenţa s-a prelungit, dar la un moment dat s-a prăbuşit chiar bastionul Angliei şi s-a făcut o spărtură prin care, se spune, ar fi putut să treacă treizeci de cavaleri. Epuizarea, lipsa de muniţii, nemulţumirea locuitorilor au dus la capitularea celor câţiva cavaleri care mai rămăseseră. Cel puţin condiţiile au fost respectate. Ospitalierii, pe care creştinătatea îi lăsase fără niciun ajutor, au arborat stindardele cu crucea albă la pupa galerelor şi au plecat să caute adăpost în altă parte.

Soliman îşi începuse domnia printr-un şir de victorii ce impuneau prezenţa lui peste tot. Ulterior, activitatea avea să devină legea vieţii sale: când pe Dunăre, când împotriva Persiei, el va comanda şaisprezece campanii.

PE TREPTELE TRONULUI

Datorită veniturilor obţinute de pe domeniile sale, tributului primit de la popoarele cucerite, impozitelor şi nenumăratelor sale incursiuni cu scop de jaf, el ajunsese principele cel mai bogat din lume. Era han prin strămoşii săi din hoardă, sultan pentru arabi, padişah pentru persani, basileu pentru greci, Marele Senior sau Marele Turc pentru occidentali; totodată, era servitor al oraşelor sfinte, calif, stăpân al Mării Negre şi al Mării Albe. Compatrioţii lui, uimiţi de activitatea sa de organizator, l-au numit *El Kanuni* (Legiuitorul), iar posteritatea, impresionată de puterea sa, Magnificul.

Plecarea sultanului la război reprezenta un spectacol impozant. Masa de cavalerie auxiliară, *akingiii,* întărită constant de contingente din provinciile de frontieră, mergea înaintea armatei, jefuind totul în cale. Ca un corolar al infanteriei, *azapii* nu participau decât la primele atacuri. Apoi veneau trupele permanente: spahiii cu stindardele lor roşii, infanteria puternică din Rumelia şi cea din Anatolia, susţinute de o linie de tunuri legate cu lanţuri unele de altele. Abia după aceea apăreau, în uniformele lor strălucitoare, soldaţii de elită, elementele cele mai puternice ale armatei: spahiii din gardă şi ienicerii. Sultanul se amesteca printre ei, înconjurat de viziri, paşi, precedând trupa de paji care îi conducea caii şi echipajele de vânătoare. în urma lor veneau carele, corturile, miile de cămile încărcate cu praf de puşcă şi plumb, muzicanţii militari şi dervişii cu pălării enorme care recitau texte din Coran.

Pe câmpul de bătălie, această armată, când era bine condusă, se dovedea redutabilă; amintim, spre

exemplificare, ziua de 28 august 1526 când, în câmpia de la Mohâcs, a înfruntat armata ungară a regelui Ludovic al II-lea.

Cavaleria maghiară, considerată cea mai puternică din Europa, a şarjat decisiv, a împrăştiat corpul auxiliar, a respins trupele din Rumelia şi Anatolia, a ajuns în faţa artileriei şi şi-a croit drum spre Soliman. Dar elanul ei s-a oprit aici. Ienicerii au rezistat imperturbabili, tunurile turceşti au tras la distanţă mică, azapii şi akingiii au închis flancurile şi în mai puţin de două ore totul a luat sfârşit. Timp de o zi şi o noapte, între Semendria şi Belgrad, Dunărea a cărat cadavre; forţa Ungariei fusese nimicită, regele ei murise. Câteva zile mai târziu, sultanul şi-a făcut intrarea în Buda, vechea fortăreaţă care domină marele fluviu cu turnurile sale.

Soliman se afla în culmea puterii; tocmai în acest moment avea să se exercite asupra lui o nouă influenţă.

Haremul sultanului a bântuit timp de secole imaginaţia oamenilor. Adevărul e că acolo se aflau sute de femei. Viaţa lor era plăcută, lipsită de griji materiale. îşi petreceau zilele în corturi ridicate în mijlocul unor grădini superbe şi uneori se plimbau în trăsuri prevăzute cu grilaj sau în bărci protejate cu voaluri pe apele Bosforului. Toate naţionalităţile erau reprezentate. Haremul era alimentat de *sultana valide* (mama sultanului), de paşi, de corsari şi de tot felul de negustori. Aici domnea o anumită ierarhie. Alături de sultana favorită existau cadânele, care erau şi ele soţii

demne de respect, îndeosebi acelea care dăruiseră un fiu sau o fiică Marelui Senior. Urma mulţimea celor care formau suita şi servitoarele, pe care stăpânul nu le onorase niciodată cu vreo privire. Dar toate aceste femei erau sclave. Lucru ciudat, sultanul atotputernic, în faţa căruia tremura întreaga lume, fusese, la rândul său, zămislit de o sclavă.

Pe vremea lui Soliman, supravegherea acestor femei era foarte strictă: le păzeau eunuci negri, fiind izolate aparent de orice contact cu exteriorul. Dar nu trebuie să exagerăm în privinţa claustrării şi ignoranţei lor. Răzbăteau zvonuri de afară; gărzile însele constituiau nişte intermediari zeloşi: ecoul tuturor evenimentelor ajungea în acest palat închis. Se formau curente, se făceau tot soiul de combinaţii; cronicarii orientali vorbesc constant de influenţa seraiului.

S-a întâmplat ca într-o zi, în timp ce Soliman trecea prin harem, privirea să-i fie atrasă de o fată foarte tânără. Nu era chiar o mare frumuseţe, dar avea nişte ochi mari, umbriţi de gene lungi, părul blond-veneţi- an bătând în roşu revărsat pe umeri şi o expresie de o vioiciune seducătoare. însoţitoarele ei o numeau Hurrem, adăugând „cea veselă[11]. în istorie, ea va rămâne cu numele de Roxelana... Sultanul i-a aruncat batista pe care, conform tradiţiei, i-a adus-o înapoi la căderea nopţii.

Mai multe ţări au revendicat originea Roxelanei. După unii autori, ea ar fi fost capturată pe coasta Provenţei de corsarii din Tunis şi vândută apoi pe

piaţa din Constantinopol şefului eunucilor negri. Alţii o consideră o fată din Caucaz, răpită în urma unui raid al cazacilor şi cedată unor negustori greci de la Marea Neagră. Dar, după opinia cea mai răspândită, ea ar fi fost fata unui preot ortodox ucrainean, răpită de o bandă de tătari la Rogatino, în Rusia, şi cumpărată de achizitorii mamei sultanului care s-a ocupat de educaţia ei.

Roxelana, transportată pe diferite pieţe, şi-a uitat religia creştină. Abia dacă îşi mai amintea de ţara natală şi de familia ei. Firea sa veselă o ajutase să alunge marea plictiseală din harem. Accepta viaţa aşa cum era, luând din ea tot ce era bun. Dar, sub o aparenţă de superficialitate, ascundea o voinţă fermă, o ambiţie puternică, o remarcabilă înclinaţie către intrigi, tinereţea permiţându-i o libertate absolută în privinţa alegerii mijloacelor.

Soliman îşi alesese favorita cu mult înainte de a fi ajuns în fruntea imperiului. Aceasta era o circaziană de o frumuseţe perfectă, care îi dăruise patru copii, dintre care unul, Mustafa, era considerat moştenitorul tronului; toţi îşi puneau mari speranţe în el.

Această femeie a simţit imediat primejdia. Ea accepta infidelităţile stăpânului ei - o sclavă nu putea decât să se supună -, dar perspectiva unei rivale care ameninţa să o înlăture i se părea insuportabilă. A urmat o adevărată luptă.

Circaziana a chemat-o la ea pe Roxelana şi a apostrofat-o cu asprime: „Trădătoareo, trup de vânzare,

îndrăzneşti să fii rivala mea?“ A urmat un schimb de „amabilităţi" în cursul căruia s-au folosit din plin unghiile... Roxelana a fugit. Dar când sultanul a trimis un eunuc după ea, a răspuns că nu îndrăzneşte să apară înaintea lui cu faţa plină de sânge. A venit totuşi plângând. Soliman a chemat-o pe circaziană, care a încercat să-l sfideze, atrăgându-şi astfel dizgraţia stăpânului. Şi-a pierdut rangul de soţie. De acum înainte nu mai avea decât o singură speranţă, o singură raţiune de a trăi: fiul ei Mustafa, pe care va încerca să-l apere de intrigile inamicei sale: inutil, spre nenorocirea tuturor.

Din acel moment, puterea Roxelanei a crescut cu fiecare zi. A devenit şi ea mamă: trei băieţi şi o fată. Soliman, acest bărbat dur şi încruntat, avea tot mai mult nevoie de vesela Roxelana, care îi oferea distracţie şi îi insufla curaj.

Dincolo de pereţii haremului s-a auzit foarte repede că o nouă favorită domnea în serai. Viziriii, muftiii, agiii îi făceau curte Roxelanei prin intermediul eunucilor. în rapoartele lor, ambasadorii străini semnalau guvernelor lor influenţa noii favorite. Voinţa unei femei se exercita asupra unui imperiu imens.

Totuşi, spre deosebire de majoritatea succesorilor săi, Soliman nu-şi neglija activitatea pentru a se deda plăcerilor vieţii din harem. La patru ani după bătălia de la Mohâcz, sultanul a apărut în faţa Vienei cu 200 000 de oameni. Dar aici a avut parte de o surpriză neplăcută.

Deşi nu dispunea de suficiente ziduri de apărare, oraşul a rezistat tuturor asalturilor turcilor, care s-au văzut nevoiţi să se retragă odată cu apropierea iernii. Dar Soliman nu s-a recunoscut învins.

Akingiii au provocat distrugeri cumplite în arhidu- cat şi în Stiria, iar armata a luat cu sine o mulţime de captivi. Soliman a făcut daruri importante soldaţilor şi a organizat petreceri fastuoase la Constantinopol.

Devenise renumit în întreaga lume, stârnind o vie îngrijorare în sânul creştinătăţii. Luther, care a văzut iniţial în turci un instrument al Providenţei pentru pedepsirea Bisericii Catolice, s-a alarmat şi a lansat un apel împotriva lor. Lumea aştepta ca împăratul să organizeze rezistenţa; dar Carol Quintul, ocupat în Germania, Franţa şi Italia, fără a mai vorbi de expediţiile pe coasta Africii, nu şi-a asumat riscul unei asemenea bătălii. Fratele său, Ferdinand, care guverna statele ereditare ale Habsburgilor, s-a dovedit a fi un poltron: a iniţiat acţiuni ofensive când marea armată turcă nu mai era acolo şi a dispărut în momentul în care aceasta şi-a făcut apariţia. Războiul a continuat în jurul fortăreţelor, care au rezistat uneori datorită eroismului garnizoanelor. Dar războiul avea efecte catastrofale; auxiliarii turci s-au revărsat asupra ţării ca un roi de lăcuste şi au distrus totul. în cele din urmă, Carol Quintul şi Ferdinand au negociat o pace dubioasă în schimbul unui tribut de 30 000 de ducaţi.

Mai mult decât atât, o parte a lumii creştine a cedat. Dacă în secolul al XV-lea spaima pe care o provocau

turcii părea să grupeze toate statele împotriva lor, în secolul al XVI-lea, unele dintre ele şi-au revizuit atitudinea: nu numai că au renunţat la luptă, dar au încercat chiar să tragă unele foloase de pe urma acestui popor nou căruia se străduiau să-i descopere calităţi.

Atâta timp cât turcii se bucurau de recunoaşterea unor state de mică importanţă, raportul de forţe nu se modifica hotărâtor. Se ştie că serenisima republică a Veneţiei, care era preocupată numai de interesele ei comerciale, a trimis soli la Constantinopol şi că loan Zapolya, care aspira la tronul Ungariei, s-a sprijinit pe sultan împotriva Habsburgilor... Dar iată că a apărut un partener de calibru superior.

Regele Franţei, Francisc I, care fusese făcut prizonier la Madrid, după înfrângerea suferită la Pavia, i-a trimis lui Soliman inelul său, cerându-i ajutor. Din acel moment, legăturile dintre cei doi suverani au devenit constante. Turcul a jucat un rol „frumos": când promitea o ofensivă, totdeauna se ţinea de cuvânt; astfel, a iniţiat o campanie pe Dunăre. în schimb, regele tergiversa lucrurile, căci alianţa cu Păgânul constituia marele scandal din secolul al XVI-lea. Francisc I era îngrijorat de agresiunile sultanului când acesta depăşea anumite limite, iar în perioadele de reconciliere cu Carol Quintul a încercat să-l oprească, ceea ce a provocat răspunsuri semeţe şi ironice din partea sultanului; şi de fiecare dată nega cu neruşinare evidenţa.

Cu timpul, situaţia s-a complicat. Pe la jumătatea domniei, Soliman a găsit omul de care dusese lipsă până atunci: un amiral.

Khair-ad-Din, supranumit Barbarossa, beiul independent al Algerului, fusese nevoit să recunoască suzeranitatea Marelui Stăpân de la Stambul. Numit căpitan-paşă, el a organizat marina turcă, achiziţionând un mare număr de galere, pe lângă cele pe care le avea deja. Stăpân al coastei Africii, el a cucerit insulele Arhipelagului ocupate de Veneţia, a pustiit coastele Italiei, făcându-l să tremure de frică pe papa de la Roma... Se războia tot timpul cu Andrea Doria, amiralul lui Carol Quintul.

La un moment dat, după ce rupsese relaţiile cu Carol Quintul, Francisc I l-a chemat pe Soliman în Mediterana. Navele celor doi au atacat împreună Corsica şi Nisa. Flota otomană a staţionat la Marsilia şi a petrecut iarna la Toulon. încrederea era departe a de a fi deplină între aliaţi. Un ordin regal - de altfel defectuos executat - cerea tuturor femeilor să părăsească litoralul Provenţei. La rândul său, Barbarossa i-a admonestat pe căpitanii francezi care, în faţa Nişei, au depozitat mult vin şi insuficient praf de puşcă. Totuşi, dovada cooperării pare să fi fost făcută; aceasta nu l-a împiedicat însă pe regele preacreştin să persiste în atitudinea sa negativistă.

Constantinopolul devine astfel unul din centrele diplomaţiei europene. Statele aflate în război făceau demersuri pentru obţinerea păcii; aliaţii cereau ajutor.

Cu toate acestea, ambasadorii nu aveau motive să fie prea liniştiţi. Abia sosiţi, trebuie să-şi prezinte darurile; aroganţa vizirilor şi ceremonialul umilitor al prezentării la sultan li se par greu de suportat. Busbeck, trimisul împăratului, s-a temut pentru nasul său, pe care o bătrână voia să i-l taie... Şi dacă aveau ghinionul să stârnească bănuieli sau să nu fie pe placul Marelui Stăpân, îi aştepta detenţia în închisoarea celor Şapte Turnuri, unde riscau să stea luni sau ani în şir.

Gloria sultanului ajunsese la apogeu. El i-a încurajat pe poeţi, a completat opera legislativă care l-a făcut celebru şi a înfrumuseţat capitala. A construit multe moschei, cea mai frumoasă dintre toate fiind Suleymanie (1557), care rivaliza cu Sfânta Sofia prin cupola sa îndrăzneaţă şi bogăţia coloanelor. Majoritatea moscheielor au fost inspirate de bazilica lui Iustinian, unele dintre ele reproducând crucea greacă. Dar islamul şi-a pus pecetea asupra tuturor lucrurilor, conferindu-le propria culoare şi lumină. Navele sunt enorme, de o luminozitate orbitoare. Chemarea la reculegere, la rugăciune se realizează prin alte mijloace decât în catedralele creştine cu ferestre colorate, temperate de crepuscul. Ai impresia unui alt Dumnezeu.

în acest timp, Roxelana domnea nestingherită. Un autor englez, Fairfax Downey, în cartea sa despre Soliman Magnificul, ne istoriseşte o poveste care o caracterizează foarte bine. Bogată datorită generozităţii stăpânului ei, Roxelana a pus să fie construit

un spital şi o moschee. „Nu-i asta o lucrare plăcută ochilor lui Allah?“ l-a întrebat ea pe muftiu. Acesta i-a răspuns că nu putea să accepte daruri de la o sclavă. A urmat o scenă lacrimogenă. Soliman a vrut să cunoască motivul tristeţii ei şi, după ce l-a aflat, a făcut toate demersurile necesare pentru a o declara femeie liberă.

Aceasta era doar prima parte a planului. Chemată de un eunuc la sultan, ea a răspuns că, fiind liberă, nu putea să răspundă dorinţelor sale fără să încalce legea Coranului. Soliman l-a convocat pe marele muftiu care, cu precauţiile de rigoare, i-a confirmat spusele. Sultanul a ezitat. Nu se mai făcuseră căsătorii de pe vremea lui Baiazid I, iar aceea se dovedise un fiasco: după înfrângerea zdrobitoare de la Angora, sultana fusese nevoită să le toarne de băut tătarilor învingători... întregul harem aştepta cu încordare decizia suveranului. în cele din urmă, stăpânul a cedat. Constantinopolul a aflat cu stupoare această veste extraordinară: sultanul ridica la tron o sclavă recent eliberată. Ceremonia din serai a fost urmată de serbări splendide în Hippodrom. Bucuros, poporul a primit numeroase daruri. Soliman nu a mai avut altă femeie.

în ce măsură s-a exercitat influenţa Roxelanei în politică? Oare ea fixa punctele în care urmau să lovească turcii, alternanţa expediţiilor pe mare şi pe uscat, războiul ofensiv împotriva Imperiului sau împotriva Persiei? Acesta este secretul haremului.

Acţiunea ei este mai bine cunoscută în privinţa problemelor interne; a fost cât se poate de neinspirată.

Vizirul care l-a servit în modul cel mai strălucit pe Soliman a fost Ibrahim. Era fiul unui matelot din Perga, grec sau albanez, capturat de corsari şi vândut unei văduve bogate din MAgnesia care îl crescuse cu grijă. Soliman, încă prinţ moştenitor, l-a întâlnit într-o zi pe când cânta la violă singur într-un boschet. între cei doi s-a statornicit o strânsă prietenie. Ibrahim a devenit şeful pajilor, dresor de şoimi, vizir, mare-vizir. După Mohâcz, sultanul, plăcut surprins de curajul lui, i-a dat de soţie pe una dintre surorile sale. Ibrahim vădea un talent ieşit din comun în probleme de ordin administrativ şi militar. Dar orgoliul său era nemăsurat. Se prezenta ca egalul stăpânului său în faţa ambasadorilor; cuteza să semneze ordine: „Seraskier-sultan".

Roxelana, care vedea în el un rival, s-a folosit cu abilitate de acest orgoliu. Ea a zgândărit gelozia şi îngrijorarea lui Soliman. A fost o strădanie îndelungată, care avea să fie încununată de succes. într-o seară, Ibrahim a venit la palat să cineze cu stăpânul său. în acea noapte a fost sugrumat de călăi, după o luptă teribilă, ale cărei urme - pete de sânge - au rămas mult timp pe pereţi.

Dar mai trebuia făcut ceva. Mustafa, cel mai mare dintre prinţi, fiul circazienei, bara drumul fiilor Roxelanei, aşa că devenea inoportun... Potrivit tradiţiei, fiul cel mare urmează la tron sultanului defunct; dar nu întotdeauna se întâmpla aşa, deoarece statutul

primului născut nu era clar definit. în realitate, prinţul care ajungea primul la Constantinopol şi era aclamat de ieniceri devenea succesor. Şi, după cutuma abominabilă a fratricidului, în vigoare de la Mahomed al II- lea, fiul sultanului nu avea altă alternativă decât tronul sau mormântul.

Intrigile Roxelanei vădeau preocuparea unei mame pentru soarta copiilor săi. Totuşi cabala purtată de ea avea ceva respingător, cu consecinţe imprevizibile. !

Ea a reuşit să obţină transferarea lui Mustafa de la conducerea MAgnesiei, din apropiere, la Amasia, aflată la o distanţă mult mai mare. După aceea, cu o şiretenie nemaipomenită, a stârnit bănuielile sultanului care începuse să îmbătrânească. Mustafa era activ, brav, un admirabil călăreţ, adorat de soldaţii care slujiseră sub ordinele lui... Roxelana îl prezintă tatălui său în cu totul altă lumină - râvnea la tron, încheiase înţelegeri cu Persia, pregătea o insurecţie armată. Soliman era însă greu de convins. Dar i-au parvenit veşti îngrijorătoare de la marele vizir Rustem, care făcea şi el parte din complot. Ienicerii fuseseră auziţi spunând că sultanul devenise prea bătrân ca să mai înfrunte duşmanii, că era timpul să se retragă în seraiul de la Demotika şi prinţul să fie proclamat sultan. Şi astfel, treptat, bănuiala şi-a croit drum şi s-a transformat în convingere.

Lamartine, în lucrarea sa despre istoria turcilor, a făcut din ultimul act un tablou dramatic. Soliman se afla la Eregli cu armata sa care se îndrepta împotriva Persiei. L-a chemat la el pe Mustafa şi i-a cerut

explicaţii. Prinţul a răspuns avertismentelor primite: „înainte de orice, am obligaţia să ascult de tatăl meu; n-am nimic să-mi reproşez. Dacă trebuie să mi se ia viaţa, cel puţin s-o facă cel care mi-a dat-o.“ A venit călare, splendid îmbrăcat în alb. întreaga armată l-a aclamat. A intrat în cortul mare al sultanului, s-a lăsat dezarmat de ceauşi, puţin mirat... Dar când a pătruns în a doua incintă, în loc să-l vadă pe tatăl său cu braţele larg deschise, s-a trezit atacat de şapte muţi, executanţi ai treburilor deosebite, fiecare cu câte un laţ în mână. Mustafa s-a apărat, afară, ienicerii se agitau. Dar perdeaua s-a dat la o parte şi a apărut sultanul, care i-a admonestat pe călăi. Văzându-şi tatăl, Mustafa nu s-a mai împotrivit şi a murit sugrumat.

Oare aşa s-au petrecut lucrurile? Soliman a dat perdeaua la o parte?... Oricum, se afla acolo, la doi paşi; totul s-a făcut la ordinul său. Credea că îşi apără tronul, dar de atunci nu a mai fost văzut niciodată râzând.

Roxelana triumfa. Dominaţia ei asupra sultanului devenise nelimitată. întreaga Europă ştia acest lucru; ambasadorii îi trimiteau daruri splendide. Era într-ade- văr o împărătească. Din toate părţile primea dovezi de admiraţie, linguşeli. Mărturie stă această scrisoare pe care i-a scris-o favorita şahului Tahmasp într-o perioadă de pace: „Fie ca laude asemenea celor ce se înalţă din corul îngerilor care îl cântă pe Domnul zi şi noapte, ca cele mai înfocate rugi la care Domnul îşi pleacă urechea, ca toată slava secolelor să fie dăruite Sublimei, celei care este înconjurată de splendoarea

stelei de dimineaţă, mândră precum Ferenghis, puternică precum Balkis, nobilă precum Suleikha..."

Era oare fericită? Pare puţin probabil, căci, după dezlănţuirea crimei, moartea a continuat să facă ravagii, ca în familia Atrizilor.

Primul episod este emoţionant; el contrastează cu sumbrele tragedii din serai. Fiul mai mare al lui Soliman cu Roxelana, Djihangir, era şchiop, cocoşat, deformat; dar avea mult bun-simţ, o minte vioaie, era vesel şi bun la suflet: toţi îl iubeau. Băiatul nutrea o afecţiune profundă pentru fratele său vitreg Mustafa. Sosise la Eregli foarte fericit că îl va întâlni. Dar acolo are loc drama! Djihangir s-a aruncat asupra cadavrului fratelui său şi l-a stropit cu lacrimi. De atunci a trăit pradă unei melancolii pline de amărăciune care i-a scurtat zilele.

Apoi lucrurile s-au înrăutăţit. Cei doi fii rămaşi în viaţă au intrat în conflict. Selim era ambiţios şi viclean, Baiazid coleric şi temerar... împins de sfătuitori perfizi care îi doreau pierzania, Baiazid a rupt relaţiile cu fratele său, faţă de care nutrea un profund dispreţ, împărtăşit şi de alţii. Dar în acelaşi timp l-a sfidat şi pe Soliman, care nu tolera nesupunerea. învins pe câmpul de luptă, el a fugit în Persia, unde la început a fost bine primit, dar în urma ameninţărilor şi darurilor lui Soliman şi Selim, care au ajuns să ofere 400 000 de monede de aur, şahul Tahmasp şi-a schimbat opinia, în final, Baiazid a fost întemniţat şi sugrumat împreună cu cei patru fii ai săi.

Această nouă dramă a avut loc înainte şi după anul 1560. Roxelana văzuse începutul luptei, nu însă şi sfârşitul acesteia deoarece s-a stins din viaţă. A murit înconjurată de onoruri, în braţele omului redutabil şi cumplit pentru toată lumea, nu şi pentru ea.

Câştigase bătălia pe toate planurile; toţi cei care ar fi putut rivaliza cu ea fuseseră îndepărtaţi; muţii îşi făcuseră bine treaba... Unul dintre fiii ei avea să moştenească tronul, pe care cu siguranţă nu avea să-l aştepte prea mult timp. Dar acest fiu greoi, burtos, dispreţuit de soldaţi, care se deda exceselor şi viciilor, capabil totuşi de intrigile cele mai josnice, era un succesor ciudat al padişahilor de altădată. Istoria i-a adăugat lui Soliman epitetul de Magnific, iar lui Selim pe cel de Beţiv.

Afirmam la începutul acestui capitol că turcii erau o naţiune militară, în permanentă mişcare, ce trăia de pe urma muncii celorlalţi; pentru ca elanul să se menţină, iar puterea să dureze, se impunea ca Marele Senior, stăpânul absolut, să fie energic, activ... Acum pintenul era bont, şi lucrul acesta va schimba radical datele problemei.

Sigur, nu trebuie să exagerăm valoarea incidentului în istorie. Popoarele obosesc în aceeaşi măsură ca şi indivizii. Cauze mai profunde explică oprirea şi reculul turcilor după extraordinara lor expansiune. Totuşi, rolul personalităţii în istorie nu poate fi contestat. Mustafa, strălucit şi războinic, ar fi fost un demn succesor al tatălui său. Selim deschide seria sultanilor indolenţi care

preferau plăcerile haremului ostenelii campaniilor. Cu o singură excepţie, Murad al IV-lea, toţi suveranii îi vor călca pe urme timp de secole. începea decadenţa imperiului.

între timp, Soliman rămâne la locul lui. El le-a ascuns tuturor marea sa durere şi şi-a continuat campaniile. în 1565 şi-a propus să-i răpună definitiv pe cavalerii Ospitalieri, drept care a trimis o flotă şi o armată împotriva Maltei. Dar de data aceasta norocul nu i-a mai surâs. Turcii au luat cu asalt fortul Saint-Elme, însă n-au reuşit să cucerească poziţia principală, fortul Saint-Ange. După eforturi considerabile, aflând de apropierea unei escadre care venea în ajutorul asediaţilor, turcii s-au reîmbarcat. Eşecul a fost total.

Soliman a vrut să şteargă amintirea acestei înfrângeri din dorinţa de a păstra neştirbit prestigiul domniei, în vârstă de şaptezeci de ani, obosit, suferind de gută, el a plecat încă o dată pe câmpul de bătălie pe care îi cunoştea atât de bine, marea câmpie din Ungaria; aceasta reprezenta cea de-a şaisprezecea campanie a sa. îi domina pe toţi cu măreţia de odinioară; a primit omagiile principelui Transilvaniei, ale ambasadorilor regelui Poloniei şi ai lui Carol al IX-lea al Franţei. Nicio armată nu îndrăznea să-l înfrunte.

Soliman a asediat cetatea Szigetvar. Garnizoana, comandată de Zriny, s-a apărat cu curaj în oraş, apoi în citadelă. O mină turcească a aruncat în aer mare

le bastion, ienicerii au pornit la asalt şi cetatea a fost cucerită.

Dar în acel moment Soliman era mort[1]:

„Tobele n-au bătut încă pentru a consfinţi victoria...“ spusese el. Apoi a căzut în visare. La ce s-o fi gândit marele sultan: la viciile succesorului pe care le cunoştea foarte bine, la viitorul sumbru, la şubrezirea puterii? Probabil că a întrezărit, într-o ultimă viziune, cosiţele blonde şi zâmbetul fermecător al femeii pe care o iubise cu pasiune şi alături de care pusese să i se construiască mormântul: vesela Roxelana.

[1] Expediţia de la Szigetvar (1566) a constituit punctul culminant al divergenţelor dintre Poartă şi dinastia Habsburgică pentru supremaţia asupra Ungariei. însă bătrânului sultan nu i-a fost dat să asiste la cucerirea cetăţii, căci a murit la 7 iulie 1566, în ajunul asaltului general (n.t.).

MARIA STUART

Unul dintre biografii ei a calificat-o pe Maria Stuart drept umanistă. Ea merită aceasta datorită inteligenţei şi vastelor sale cunoştinţe, calităţi întrunite şi de alte englezoaice din timpul ei, de exemplu Jane Grey. în plus, a fost frumoasă, seducătoare, activă, cu un mers semeţ, vădind o preocupare constantă pentru propria atitudine. Se simţea la largul ei pe tron. Dar, aşa cum se întâmplă cu acele prinţese din basme, hărăzite de zânele bune cu o sumedenie de calităţi ce pot fi anihilate de farmecele unei singure zâne rele, regina strica totul sub imperiul pornirilor sale pătimaşe. Apoi nenorocirea a urmat-o ca o umbră.

La 19 august 1561, Maria Stuart a debarcat în Scoţia. Era însoţită de unchii ei din familia de Guise şi de gentilomi francezi. Avea doar nouăsprezece ani şi părea foarte abătută. Nutrea convingerea că fericirea

rămăsese undeva în urmă. îşi petrecuse tinereţea la Curtea Franţei, în atmosfera de lux întronată acolo de Caterina de Medici. Maria Stuart i-a păstrat totdeauna o mare admiraţie. Apoi urmase căsătoria... Probabil că i-a fost imposibil să se îndrăgostească de copilul firav şi scrofulos care avea să fie Francisc al II-lea. Dar a devenit în scurt timp regină, apoi au urmat onorurile şi dominaţia asupra măreţului regat.

Pe neaşteptate, într-o zi de decembrie a anului 1560, Maria Stuart s-a pomenit văduvă la optsprezece ani[1]. Schimbarea a fost imediată: regina-mamă o trata ca pe o străină, punând-o într-o situaţie dificilă. Pe de altă parte, din Scoţia veneau veşti proaste. S-a luat deci hotărârea întoarcerii ei acolo.

Scoţia, atât de civilizată un secol mai târziu, era pe vremea aceea o ţară a ignoranţei şi a brutalităţii. între clanurile de la munte care îşi rezolvau diferendele prin lupte, între nobilii turbulenţi, nesupuşii *borderers* şi ingerinţele engleze, situaţia regelui era insuportabilă. Toţi predecesorii făcuseră eforturi zadarnice în încercarea de a-şi asigura independenţa faţă de naţiunea vecină şi autoritatea între graniţele statului. Ultimul monarh, Iacob al V-lea, tatăl Măriei Stuart, murise copleşit de înfrângerea de la Solway, lăsând în urmă o fiică de şase zile.

Situaţia a fost agravată de instaurarea Reformei, întârziată cu aproape treizeci de ani faţă de cea din Anglia şi, de asemenea, foarte diferită. De ambele

[1] Francisc, tuberculos, a murit de o boală de urechi.

părţi se formulau reproşuri la adresa mondenităţii clerului, reproşuri cu atât mai virulente cu cât bunurile acestuia erau foarte râvnite. Dar, în timp ce în Anglia regele fusese cel care provocase separarea şi, cu ajutorul teologilor săi, organizase noua Biserică, în Scoţia, Reforma reprezenta opera nobilimii, având totodată un caracter democratic. Predicatori instruiţi în afara ţării şi perfect sinceri, George Wishart, John Knox, au protestat împotriva somptuozităţii cultului şi au militat pentru respectarea Evangheliei. Ei au reuşit să antreneze o mare parte din clasele privilegiate şi majoritatea poporului. Alţi reprezentanţi ai aristocraţiei au rămas fideli vechii credinţe. în această ţară unde bătrânele bănuite că au participat la sabaturile diabolice sau că au făcut farmece vacii vecinului erau arse pe rug, disputele religioase deveneau foarte violente, într-adevăr, au loc o serie de încăierări, urmate de asasinate; bisericile sunt murdărite, altarele demolate, cozi de animale sunt ataşate imaginii sfinţilor.

Regalitatea nu a abandonat vechiul cult. lacob al V-lea era încă un bun catolic. Văduva sa, Mărie de Guise, continuând tradiţia familiei, s-a străduit să protejeze episcopatul şi Biserica cu ajutorul câtorva seniori şi auxiliari francezi. De cealaltă parte s-a organizat tabăra protestantă, cea numită „Lorzii Congregaţiei", care a cerut ajutor Angliei. Noua regină, Elisabeta, a ezitat, aşa cum a făcut totdeauna când nu era în joc autoritatea sau viaţa ei. în cele din urmă s-a hotărât totuşi şi şi-a trimis soldaţii, ceea ce a asigurat victoria opoziţiei.

Puţin mai târziu, odată cu dispariţia Măriei de Lorraine, nimic nu părea să se mai opună succesului protestantismului şi influenţei engleze. Tratatul de la Edinburgh a consfinţit statutul de vasalitate al Scoţiei: era un fel de republică creştină sub protectoratul monarhiei vecine.

Situaţia Măriei Stuart la întoarcerea în statul ei era deci extrem de dificilă, dacă nu chiar disperată. Trebuia să asigure supunerea nobilimii şi a poporului, adică să reuşească acolo unde toţi eşuaseră, şi să înlăture supravegherea Elisabetei, care voia să-şi menţină avantajele câştigate. La aceasta se adăuga şi preocuparea pentru catolicism: familia de Guise nu glumea în această privinţă... Este lesne de înţeles descurajarea tinerei regine ajunsă în acea ţară sălbatică pe care nu o cunoştea şi a cărei limbă abia dacă o vorbea. Şi asta cu atât mai mult cu cât nu se făcuseră niciun fel de pregătiri: castelul de la Holyrood era gol, pe cer pluteau nori negri, iar Knox prevestea nenorociri.

Ce s-a întâmplat? Evident, Maria Stuart nu excela în materie de politică. Nici frumuseţea ei nu seducea pe toată lumea: un contemporan îi reproşa pistruii... dar avea o ţinută maiestuoasă, admirată de Brantome, care o compara cu o zeiţă. Când voia, ştia să fie seducătoare. Şi mai avea şi o viziune clară asupra lucrurilor şi o înţelegere a necesităţilor prezentului: corespondenţa ei dovedeşte din plin acest lucru.

Rezultatele au fost remarcabile. Regina şi-a luat sfătuitori pe fratele ei vitreg, James Stuart, pe care l-a făcut conte de Murray, şi pe William Maitland de Lethington, un om foarte inteligent, dar oricând gata de trădare. Regina şi-a manifestat respectul faţă de Biserică, mulţumindu-se să asculte slujba în capela ei. l-a convocat pe marii nobili la palat şi a dat petreceri nemaiîntâlnite la Holyrood. S-a achitat de toate îndatoririle care-i reveneau, iar atunci când s-au manifestat nesupuneri, a pornit personal împotriva rebelilor. în Scoţia fusese întronată ordinea, ceea ce nu se mai întâmplase de aproape douăzeci de ani.

între timp, Maria Stuart întreţinea o corespondenţă asiduă cu verişoara ei din Anglia pe care, din politeţe, o numea buna ei soră. Cele două femei aveau câteva motive să fie prietene: împărtăşeau aceleaşi idei în privinţa autorităţii şi se trăgeau amândouă din Henric al VII-lea. Dar existau şi motive de opoziţie: Elisabeta cerea respectarea tratatului de la Edinburgh, Maria pretindea recunoaşterea ei ca moştenitoare a tronului Angliei. Amândouă răspundeau printr-un refuz categoric.

Pe lângă toate acestea, Maria Stuart îşi propusese un scop greu de atins în ţara ei. Admisese, din prudenţă, religia protestantă ca fiind religia majorităţii supuşilor săi; dar, îndoctrinată de familia de Guise, ea avea de gând ca la un moment dat să restabilească catolicismul. Până atunci, se spovedea regulat, trăia după stilul de viaţă francez şi domnia se scurgea fericită. Oricum, faptul că reuşise să asigure liniştea

şi respectul faţă de tron era o mare performanţă, lată ce scria în acest sens ambasadorul Angliei: „Regina e ascultată, respectată şi onorată de toată lumea“.

S-a pus problema căsătoriei. Toată lumea privea cu interes evenimentul, inclusiv partidele politice. Fire mândră şi ambiţioasă, Maria Stuart dorea o partidă strălucită; dar, sub imperiul pornirilor sale pătimaşe, se lăsa dominată de sentimente schimbătoare care nu se prea împăcau cu raţiunile de stat.

L-ar fi acceptat, în pofida diferenţei de vârstă, pe noul rege al Franţei, Carol al IX-lea; dar Caterina de Medici, care se temea de influenţa ei, nu îşi mai dorea o asemenea noră. A proiectat să se căsătorească cu don Carlos, un adolescent bolnăvicios, care moştenea însă cea mai strălucită coroană din lume. Se spune că Filip al II-lea a examinat cazul, i-a promis reginei Scoţiei protecţia şi prietenia sa, dar a considerat că băiatul său nu era pregătit pentru o asemenea căsătorie. Scoţienii îl propuneau pe regele Suediei, Erik, în vreme ce familia de Guise opta pentru un arhiduce austriac. Maria l-a refuzat pe primul pentru că era protestant şi pe al doilea din cauza originii sale germane. Iar Elisabeta, care nu putea să scape nicio ocazie de a se amesteca şi a ţese intrigi, ar fi vrut să o căsătorească pe verişoara sa cu un gentilom englez, ceea ce i-ar fi permis să-şi afirme suzeranitatea; dar când l-a propus pe propriul ei favorit, Leicester, de care deocamdată părea să se fi săturat, gestul ei a frizat insolenţa.

Soluţia a fost neaşteptată. La curtea din Edinburgh îşi făcuse apariţia vărul ei, tânărul Darnley, elegant în purtări şi de o frumuseţe perfectă. Regina s-a îndrăgostit de el atât de repede încât, după spusele ambasadorului Franţei, Castelnau, totul a fost pus pe seama magiei. Căsătoria s-a celebrat la 9 iulie 1565, inaugurând seria nenorocirilor care aveau să se abată asupra Măriei Stuart.

Această căsătorie prezenta totuşi unele avantaje. Darnley se trăgea din cea mai puternică familie din Scoţia, familia Lennox, mama lui fiind nepoata lui Henric al VII-lea. Avea numeroşi susţinători, iar nobilimea catolică, încă majoritară în comitatele din nord, îşi pusese în el toate speranţele. Fireşte că protestanţii au fost nemulţumiţi, iar lorzii din Congregaţie s-au răzvrătit. Dar regina avea mulţi fideli; răzmeriţa a fost prompt înăbuşită şi ordinea s-a restabilit din nou. Iar la 19 iunie 1566, Maria Stuart a adus pe lume copilul care avea să fie Iacob al VI-lea al Scoţiei şi Iacob I al Angliei. La auzul acestei ştiri, Elisabeta nu şi-a putut reprima o izbucnire de gelozie: „Regina Scoţiei are un copil frumos, iar eu sunt un trunchi sterp![11]

Dar, cu mult înainte de fericitul eveniment, apăruseră neînţelegerile care aveau să se soldeze cu o dramă... Frumuseţea fizică a lui Darnley ascundea un caracter slab şi infatuat, o natură vicleană şi vicioasă. Imediat după căsătorie, el a încercat să se impună ca stăpân. Maria, care îl considera doar primul dintre supuşii ei, a fost nevoită să-i stăvilească ambiţia. Mai

târziu a devenit un adevărat pericol. Cu orgoliul rănit, a uneltit împotriva reginei şi a dus tratative cu duşmanii ei, seniorii protestanţi care tocmai depuseseră armele. Apoi ura şi gelozia lui s-au concentrat asupra lui David Rizzio, un piemontez devenit secretarul reginei, care a jucat un rol important în stat datorită devotamentului şi sârguinţei sale.

Darnley avea un suflet josnic, dovadă că - atunci când nimeni nu-şi permitea să emită o astfel de presupunere - el l-a acuzat pe străin că întreţine relaţii ex- traconjugale cu suverana, că îi dezonorează căsnicia; Elisabeta a primit cu pioşenie aceste calomnii şi s-a grăbit să le transmită ambasadorilor străini, prefăcân- du-se profund întristată.

într-o ţară cu pasiuni violente precum Scoţia, nu erau greu de găsit, chiar şi în cele mai înalte sfere, oameni dispuşi să făptuiască un rău. S-a pus deci la cale un complot la care au participat câţiva mari nobili: Maitland, Morton, Lindsay, Murray. Scopul era suprimarea secretarului şi deposedarea Măriei de putere, în seara de 9 martie 1566 are loc execuţia, Rizzio fiind ucis cu lovituri de sabie şi de pumnal, sub ochii reginei de care se agăţase, stropindu-i rochia cu sângele său. Ea însăşi se află în mare pricol, fiind ţinută câteva zile prizonieră.

Este relevant faptul că John Knox care, în anii frumoşi de la început, stătea deoparte, trist şi nemulţumit, a fost informat despre acest asasinat şi pe care avea să-l numească „un act demn de toată lauda[11]...

Maria era însă prea abilă, avea prea multe resurse ca să se dea bătută. S-a prefăcut că se împacă cu soţul său, care s-a aruncat la picioarele ei plângând, şi a fugit cu el. Numeroşi partizani i se alătură din nou, adversarii dispar şi ea îşi recapătă puterea. Dar această reconciliere era doar o înşelătorie. Regina avea în mână dovezile trădării lui Darnley, furnizate chiar de propriii lui complici, şi nu era dispusă să-l ierte. Somat să-şi explice comportarea şi să-şi expună nemulţumirile în faţa Consiliului tronului şi a soţiei sale care, cu semeţia ce o caracteriza, îl pune în dificultate, el face o figură de-a dreptul jalnică. O şterge în grabă şi se refugiază la tatăl său, la Glasgow.

Până în acest moment Maria era îndreptăţită să ţină capul sus. I se puteau aduce câteva reproşuri pentru superficialitate, dar nicio acuzaţie împotriva ei nu a fost însoţită de dovezi. Cel mai bun istoric al domniei sale, Philippson, restabileşte acest adevăr. Dar ulterior...

Darnley a continuat să urzească intrigi, stârnind nemulţumirea generală. Câteva personalităţi de primă mărime în stat, dintre care unele conspiraseră împreună cu el, au considerat că, pentru restabilirea ordinii, trebuia să fie suprimat. Un sfat de taină a avut loc la Craigmillar, la care au luat parte Murray, Maitland, Huntley, Argyll şi Bothwell, omul bun la toate. Reginei i s-a sugerat să se debaraseze de soţul ei care devenise intolerabil. S-a pomenit de divorţ, dar

s-a renunţat la idee din cauza copilului. Trebuia găsită altă soluţie... Nu se ştie cu certitudine dacă sfătuitorii au fost de acord în privinţa metodei. Au convenit însă ca treaba să se facă cu grijă, fără nicio implicare a oficialităţilor. Murray, zice Maitland, „se va uita printre degete". Maria şi-a dat consimţământul „cu condiţia să nu se acţioneze împotriva onoarei şi conştiinţei sale“. La scurt timp după aceea, în noaptea de 9 spre 10 februarie 1567, a sărit în aer casa de la Kirk O'Field. Darnley, care ar fi trebuit să moară în explozie, a fugit prin grădină, unde i-au ieşit în întâmpinare conjuraţii şi l-au sugrumat. Cadavrul său a fost găsit a doua zi.

Evenimentul a produs o puternică impresie. Din primul moment, Bothwell şi alţi câţiva gentilomi, iniţiatorii conjuraţiei de la Craigmillar, au fost învinuiţi ca autori ai asasinatului. Să fi acţionat oare cu complicitatea reginei? Au circulat astfel de zvonuri. Moretti, delegat de Savoia, nu a putut, întorcându-se de la Edinburgh, să-i ascundă lui Da Silva, ambasadorul Spaniei la Londra, faptul că, probabil, suverana a cunoscut şi aprobat complotul. Aceeaşi opinie este împărtăşită şi de istorici.

într-adevăr, nu se putea ca Maria să nu ştie ce se punea la cale. Ea s-a dus să-l ia pe Darnley de la Glasgow, unde era în siguranţă, au plecat împreună la casa de la ţară şi l-a părăsit doar cu câteva ore înainte de explozie. Grave acuzaţii! Totuşi, apărătorii ei au atras atenţia că toate astea sunt simple presupuneri, că Darnley în persoană alesese ca locuinţă casa de la

Kirk O'Field, aflată în apropierea zidurilor de apărare ale Edinburghului, unde se credea protejat de burghezie, că atitudinea ulterioară a reginei ar fi sfidat cel mai elementar bun-simţ dacă ar fi fost vinovată.

Adevărul e că în zilele următoare a avut un comportament ciudat. Nu a asistat la funeralii şi nu a dispus prinderea vinovaţilor. Şi deoarece contele Lennox a devenit acuzatorîn locul ei, Maria a fost de acord ca Bothwell să recurgă la un număr atât de mare de susţinători, încât condamnarea lui s-a dovedit imposibilă, ajungându-se la o achitare scandaloasă. S-ar putea invoca două explicaţii plauzibile, dar una este mai verosimilă decât cealaltă.

Câteva săptămâni mai târziu, la sfârşitul lunii apri- j lie, Maria s-a dus să-şi viziteze fiul care se afla în paza contelui de Mar, în castelul de la Stirling. La întoarcere, regina a fost răpită de Bothwell care, în fruntea unui număr mare de călăreţi, a dezarmat mica escortă. A luat-o cu el şi, la 15 mai 1567, Maria a acceptat să se căsătorească cu el după ritul protestant. Darnley murise de puţin timp, iar Bothwell divorţase de curând.

Ce s-a întâmplat? Mai târziu regina a susţinut că fusese cu adevărat răpită şi a cerut anularea unei căsătorii contractate prin constrângere. Aşa să fi fost?... Se ştie că, încă dinaintea asasinării lui Darnley, regina a fost cuprinsă de o pasiune violentă. Aprecia la Bothwell vigoarea, curajul, asprimea care contrastau cu eleganţa efeminată a celuilalt. E vorba de una

dintre acele izbucniri pătimaşe care distrug un întreg eşafodaj de planuri.

Aşa au explicat lucrurile contemporanii şi judecata lor s-a dovedit severă. Lumea catolică a fost consternată. Episcopul de Mondovi, întorcându-se dintr-o misiune în Scoţia, a scris cardinalului secretar de stat: „După acest act atât de dezonorant în ochii lui Dumnezeu, nu mai este cazul să trimitem niciun fel de misiune. Ar fi o mare greşeală să punem vreo bază pe cei care sunt în aşa măsură sclavii pasiunilor lor.“ în final, susţinătorilor Măriei nu le-a mai rămas altceva de făcut decât să invoce magia. Este adevărat că Bothwell, devenit ulterior pirat şi capturat de o corabie daneză, avea să pună în circulaţie această versiune stând la băutură cu gardienii săi.

Dacă Europa a fost scandalizată de cele întâmplate, scoţienii nu şi-au putut reprima mânia. Chiar şi în rândul acelui popor aspru şi înapoiat s-a răspândit un sentiment de ruşine naţională. Oamenii se temeau de violenţele lui Bothwell, care deţinea o anumită forţă militară, îi purtau pică reginei pentru că suporta o astfel de năpastă, dar în acelaşi timp simţeau nevoia să-i protejeze fiul. Şi, aşa cum se întâmplă în general, simţămintele onorabile ale poporului au fost speculate de ambiţioşi care nu se gândeau decât la propria lor mărire.

Scoţia a pus mâna pe arme încă din luna iunie a anului 1567. Bothwell şi Maria s-au pomenit părăsiţi de soldaţi în timpul bătăliei de la Carberry Hill. Bothwell

a fugit, retrăgându-se din avanscena istoriei; regina a fost făcută prizonieră şi dusă la Edinburgh, închisă în castelul Loch Leven şi obligată să semneze abdicarea. Copilul ei, lacob al Vl-lea a devenit rege. Murray care, deşi participase la numeroase intrigi, a avut înţelepciunea să stea deoparte în momentul execuţiei a fost numit regent. Stupefiaţi, catolicii din regat, ca şi cei din afară, au rămas fără replică. Numai Elisabeta, inamica întronării unei puteri stabile în Scoţia, şi-a exprimat unele rezerve, părând înduioşată de soarta verişoarei sale.

Dar problema nu fusese rezolvată. La 2 mai 1568, după zece luni şi jumătate de captivitate, Maria a reuşit să fugă din închisoarea de la Loch Leven. A recuzat abdicarea, a adunat un consiliu din care faceau parte câţiva jurişti şi i-a chestionat în privinţa mijloacelor ce făceau posibilă o restaurare. I s-a răspuns: „Parlament sau bătălie". Iar ea ar fi exclamat: „Ei bine, prin bătălie!" S-a alăturat familiei Hamilton, partizanii ei care formaseră o mică armată, şi a înfruntat trupele adunate de Murray, suportând, la Langside, o înfrân-l gere usturătoare. Trei zile mai târziu, Maria Stuart a trecut râul Solway şi s-a refugiat în Anglia, l-a scris o scrisoare lungă „bunei sale surori" prin care îi cerea adăpost, protecţie şi ajutor.

Neinspirată hotărâre! După toate probabilităţile, scoţienii ar fi închis-o din nou pe regina lor, luându-şi măsuri suplimentare de precauţie; dar ar fi tratat-o cu respect şi nu ar fi atentat niciodată la viaţa ei. Fugind

în Anglia, Maria Stuart mergea în întâmpinarea unui destin mult mai tragic. Totuşi a continuat să ocupe un loc în istorie. Nu prea înţeleg ce l-a determinat pe Philippson să-şi încheie lucrarea în momentul în care Maria şi-a pierdut definitiv tronul. Căci abia de acum înainte scena se lărgeşte.

Din acest moment, destinele celor două verişoare vor fi legate o vreme. Elisabeta intră şi ea în scenă.

Englezii şi-au format o opinie tradiţională despre ea: a fost o foarte mare regină. Şi este adevărat în unele privinţe. Dar poate că nu e lipsit de interes să comparăm ideile vechilor istorici, Froud şi Macaulay, cu altele mai recente, de exemplu ale lui Green. După cum remarca Augustin Filon: „Din perspectiva criticii moderne, este greu de menţinut poziţiile de altădată; cercetătorul se vede pus în situaţia de a face unele concesii în favoarea patriotismului[11]. Şi chiar şi aşa...

Elisabeta a avut numeroase calităţi. Era înzestrată cu bunul-simţ al celor din familia Tudor, graţie căruia a ştiut să aprecieze corect situaţia. Femeie a Renaşterii, fără convingeri religioase, ea s-a sprijinit pe protestanţi, care constituiau elementul activ în parlament, din dorinţa de c: pune capăt persecuţiilor. De altfel, ţinea la actul de Supremaţie. Din când în când găsea o exprimare fericită, îndelung repetată de contemporanii ei, care avea să fie reţinută de istorie. Ştia să aleagă oamenii şi să-i folosească potrivit capacităţilor lor. Dar nu i se poate atribui un adevărat geniu

politic. Se pricepea să ţească intrigi şi ştia când trebuie să ocolească adevărul, dar ezita în mod constant, acţiona doar forţată de anturaj, se neliniştea în faţa unei ameninţări... Măreţia domniei se datorează consilierilor şi mai ales acelei uimitoare naţiuni engleze din secolul al XVI-lea care greşeşte faţă de ea însăşi când îi atribuie suveranei sale un rol nemeritat.

Elisabeta nu avea niciun motiv să o îndrăgească pe Maria Stuart. îi venea greu să admită dorinţa ei de independenţă şi o detesta din cauza pretenţiei de a accede la tronul Angliei. La toate acestea ar mai trebui adăugată o gelozie puternică faţă de o femeie despre a cărei frumuseţe se auzea vorbindu-se prea mult... De aceea, când a primit apelul rivalei sale care tocmai trecuse frontiera, a fost hotărâtă să nu-i acorde niciun sprijin. Ba mai mult, i-a rezervat o primire destul de proastă şi a informat-o în acest sens pe Caterina de Medici, scriindu-i că nu era în stare să treacă cu vederea consideraţiile „care mă constrâng să nu o tratez nici cu solemnitatea şi nici cu pompa pe care ar dori-o“.

în plus, existau motive întemeiate pentru a nu i se lăsa reginei Scoţiei o deplină libertate de mişcare. La începutul domniei Elisabetei, catolicii erau încă foarte numeroşi în regat, poate chiar formau majoritatea; din punctul lor de vedere, Maria Stuart, descendenta lui Henric al VII-lea prin fiica sa Margareta care s-a căsătorit cu Iacob al IV-lea al Scoţiei, reprezenta moştenitoarea incontestabilă a tronului Angliei. Unii au mers şi

mai departe, încurajaţi de altfel pe continent de familia de Guise, de regele Spaniei şi papă. Ei considerau nulă căsătoria lui Henric al VIII-lea cu Anna Boleyn, care nu a fost niciodată consfinţită de Biserică; Elisabeta era, aşadar, un copil nelegitim, adevărata regină fiind Maria Stuart.

Chiar ea se considera ca atare. încă de pe vremea când era soţia lui Francisc al II-lea, a pus să se adauge blazonul Angliei lângă cel al Franţei: *Rex et regina Franciae, Scotiae, Angliae et Hiberniae* se poate citi pe unele medalii... în comitatele din nord, unde domnea totdeauna o stare de revoltă, numeroşi seniori catolici admiteau această pretenţie. De îndată ce s-a aflat de prezenţa Măriei Stuart, s-a produs agitaţie. Ducele de Norfolk şi-a exprimat dorinţa să o ia de soţie ca să revendice apoi tronul Angliei.

Elisabeta trebuia să fie deci prudentă. Dar situaţia era complicată. Maria îi ceruse un adăpost, şi atâta vreme cât împotriva ei nu fusese deschis niciun proces, nu putea să o facă prizonieră. Sigur, suveranii din acea epocă nu prea se jenau; era de-ajuns să le stârneşti invidia ca să te trezeşti la „loc sigur". Caterina Grey, sora mai mică a uzurpatoarei Jane Grey, a cărei singură crimă o constituia descendenţa sa din Henric al VII-lea, avea să moară închisă în Turnul Londrei. Dar Maria Stuart era o regină privită cu interes de o mare parte din Europa şi arestarea ei ar fi însemnat expunerea la un atac din afară, iar Elisabeta voia să evite un asemenea deznodământ.

în această împrejurare, Elisabeta a acţionat cu o abilitate desăvârşită. A refuzat o întrevedere cu rivala ei şi s-a ţinut ferm pe poziţie până la sfârşit fiindcă se temea de ea... Nu a exclus posibilitatea de a o susţine pe fugară, dar mai întâi voia să cerceteze acuzaţiile formulate de supuşii ei. în acest scop, Elisabeta a numit o comisie, apoi, nefiind destul de sigură de ea, a încredinţat cazul consiliului său privat. Se erija astfel în arbitru între regina Scoţiei şi poporul ei.

Metoda era cu siguranţă bună. Pare totuşi ciudat că seniorii scoţieni au acceptat-o. Dar aceşti oameni - clanurile Murray, Maitland, Morton... - au dat adevărata măsură a josniciei lor. Erau gata să participe la comploturi, să pregătească asasinate, dar nu şi-au dat seama că onoarea naţiunii impunea recuzarea unui tribunal străin. Păreau preocupaţi de un singur lucm: să o atace pe regină. Aceasta a lăsat evenimentele să-şi urmeze cursul; nu s-a prezentat niciodată, dar nici nu a fost convocată.

Atunci a apărut *Casket letters.* S-a discutat mult despre aceste document. Azi se pare că s-a ajuns la o opinie fermă: dacă unele pasaje despre politică pot fi atribuite reginei, altele, unde e vorba de complotul împotriva lui Darnley, de dragostea pe care i-o poartă lui Bothwell, constituie opera unui falsificator abil, cum existau destui în epocă. Aceste scrisori, despre care se spunea că au fost luate de la un servitor al lui Bothwell, ar fi trebuit să fie supuse unei examinări minuţioase. Se pare că lucrurile nu s-au întâmplat I

chiar aşa. Lumea le-a judecat prin prisma propriilor sentimente. Elisabeta însăşi nu pare să le fi acordat o prea mare importanţă, dar vorbea cu orice prilej despre ele, prefăcându-se cuprinsă de o mare tristeţe. Această piesă nu a figurat la proces, aşa că Maria nu a fost autorizată să discute despre ea. Dar când consiliul a abandonat cazul, declarând că nu avea destule dovezi ca să pronunţe un verdict, răul era deja făcut: reginei Scoţiei i se adusese o acuzaţie deosebit de gravă, fiind suspectată de pasiuni degradante şi de asasinat.

între timp nu s-a făcut niciun efort pentru reinstalarea ei pe tron. Era plimbată dintr-un castel în altul: Carlyle, Sheffield, Tutbury... Avea regim de prizonieră? în aparenţă, nu: lua parte la vânători, primea vizitatori, avea în jurul ei secretari şi mulţi slujitori, purtând corespondenţă cu agenţii care încă o mai reprezentau în străinătate. în realitate era continuu supravegheată, fără să dispună de o minimă libertate de mişcare.

Şi ea ştia lucrul acesta; ştia că era reţinută împotriva oricărui drept şi actul de injustiţie comis asupra ei îi sporea prestigiul. După o rătăcire trecătoare, şi-a regăsit demnitatea. Şi mai poseda acea pute;e de seducţie care a ajutat-o totdeauna să-i câştige pe cei care se apropiau de ea. Dar, simţindu-se persecutată, a acceptat să lupte fără menajamente împotriva rivalei sale.

în Scoţia, partidul ei era compromis. Oamenii care fuseseră consilierii sau adversarii săi, în general şi

una, şi alta, părăseau încet-încet scena politică. Se luptau între ei, se distrugeau, mureau asasinaţi. în jurul copilului-rege se ridica o nouă generaţie care manifesta tot mai puţin interes faţă de regina prizonieră.

Dar catolicii englezi vedeau în Maria Stuart întruchiparea ultimei lor speranţe: îi susţineau drepturile la tron şi erau gata să se expună pentru ea. Şi pe plan extern, în criza religioasă care diviza Europa, şefii catolici o considerau una dintre campioanele lor. Intenţionau ca, prin intermediul ei, să împiedice Anglia, încă nedecisă, să cadă pradă ereziei. Indignarea împotriva Elisabetei creştea. în 1570, papa Pius al V-lea a emis împotriva ei o bulă de decădere din drepturi. Filip al II-lea, care o simţea împotriva lui în Ţările de Jos şi suferea de pe urma jafurilor comise de corsarii englezi, îşi pregătea pe îndelete răzbunarea. în Franţa, partidul familiei de Guise o susţinea necondiţionat şi, dacă ar fi avut mijloacele necesare, ar fi acţionat fără ezitare de cealaltă parte a canalului.

Astfel, o mare parte a politicii europene se organiza în jurul prizonierei. Era totuşi o fatalitate: nu avea de ales decât între o captivitate tot mai strictă şi tron; nu numai cel al Scoţiei, ci şi cel al Angliei, la care a râvnit din prima ei tinereţe. Maria Stuart, activă, ambiţioasă, plictisindu-se prin castele, se consola cu visele şi vedea în conspiraţie singura modalitate de a-şi menţine moralul ridicat. Corespondenţa, încredinţată unor mesageri fideli, s-a

extins. A întins în afară o pânză mare care, treptat, s-a închis asupra ei.

Elisabeta era conştientă de pericolul pe care îl prezenta o asemenea prizonieră; dar situaţia nu s-ar fi schimbat nici dacă ar fi eliberat-o. De altfel, îi convenea să o ştie pe Maria Stuart în detenţie şi nu avea de gând să-i dea drumul chiar dacă i s-ar fi făcut cele mai avantajoase propuneri. Era susţinută de Camera Comunelor, dominată de o minoritate protestantă înflăcărată, care cerea punerea sub acuzare a reginei Scoţiei. Dar, consecventă cu sine, amâna luarea unei decizii; îi era frică... Când se profila o ameninţare directă, fie din Spania, fie din Franţa, trata cu Maria Stuart, făcându-i tot felul de promisiuni. Apoi, câştigând timp, se străduia să devieze lovitura. O dată, serios îngrijorată, a negociat cu scoţienii, Mar şi Morton, care urmau să o ţină închisă pe regină. Numai că moartea contelui de Mar a pus capăt acestor negocieri.

Conspiraţia domnea în stare endemică. Câteva episoade ţin de domeniul istoriei. Elocventă în acest sens este revolta conţilor din nord, Northumberland şi Westmoreland, care au ajuns până la Tutbury ca să o elibereze pe Maria, dar care au eşuat, deoarece ea fusese transportată sub pază puternică la Coventry. Norfolk, în care mulţi îl vedeau pe viitorul ei soţ, a conspirat şi el, susţinut de fondurile bancherului Ridolfi şi de încurajările papei şi ale regelui Spaniei. Şi în acest caz eşecul a fost total. Un scoţian, Esme Stuart, devenit duce de Lennox, şi-a propus să restabilească

ierarhia catolică în ţara lui, la baza proiectelor sale aflându-se regina detronată. Dar a întâmpinat o opoziţie naţională. Au urmat şi altele, care nu s-au bucurat de mai mult succes. Ultimul, cel mai puţin periculos dintre toţi, a fost Babington care, ca majoritatea predecesorilor săi, a plătit tentativa cu capul.

în acest timp, cei care îi mai rămăseseră fideli Măriei Stuart străbăteau Europa catolică şi cereau ajutor. Ambasadorii Spaniei, Da Solvă, don Gerau de Espes, Mendoza îi susţineau în secret pe conspiratori, întunecatul duce de Alba, care domina cu o mână de fier Ţările de Jos, era gata să trimită soldaţi în sprijinul pretendentei în cazul în care vreuna din tentative ar fi fost încununată de succes. Iar la Paris, Noaptea Sfântului Bartolomeu a demonstrat până unde putea să meargă furia facţiunilor când era în joc religia.

Dar toate aceste combinaţii au vădit o mare slăbiciune. Agenţii erau insuficienţi, imprudenţi şi stângaci. ; Papa avea doar o autoritate morală şi prea puţine resurse financiare. Filip al ll-lea a conceput un plan vast, dar întârzia punerea lui în aplicare. Pe Franţa, divizată de partide, nu se putea conta. Caterina de Medici, care nu se gândea decât la căsătorii, era atât de puţin dispusă să o înlăture pe Elisabeta încât a plănuit, abstracţie făcând de diferenţa mare de vârstă, să-i dea drept soţ, succesiv, pe doi dintre fiii ei: Anjou şi Alengon. Iar pivotul în toată această poveste îl constituia o femeie ţinută prizonieră, care nu avea alte mijloace de acţiune decât înmulţirea apelurilor şi

urzirea intrigilor. Din nefericire, Maria nu putea să conteze decât pe reuşita unor astfel de aventuri pentru a-şi redobândi libertatea.

Partida devenea din ce în ce mai încordată. în faţa ameninţării externe, Anglia s-a revoltat. Predicatorii puritani, inspiraţi de Calvin, influenţau masele. Religia pe care o propovăduiau, sprijinită numai pe Biblie, considera abominabile toate practicile Bisericii Catolice. Sigur, catolicii încă nu erau persecutaţi, dar, treptat, se contura ideea că un englez loial nu putea să împărtăşească aceleaşi doctrine cu regele Spaniei sau să fie discipolul umil al papei. Atunci, graţie spiritului naţional şi particularismului său insular, Anglia a devenit protestantă... Iar naţiunea s-a grupat în jurul reginei, împărtăşindu-i temerile şi ridicându-se împotriva duşmanilor ei.

în ce măsură a fost implicată Maria Stuart în comploturi? Totdeauna a protestat contra acuzaţiei de a fi atentat în vreun fel la viaţa Elisabetei şi, având în vedere priceperea şi demnitatea cu care s-a apărat, toţi cei care au ascultat-o au crezut-o. Oare astăzi i-am acorda câştig de cauză? Puţin probabil... Oricum, a trecut prin perioade de supunere şi de combativitate. A pus să i se cumpere mătase şi panglici ca să confecţioneze veşminte pentru verişoara ei, care accepta totul, lată ce-i scria: „Buna mea soră, deoarece aţi privit cu plăcere îndrăzneala mea de a vă prezenta acest lucruşor tăcut de mână“... Şi cerea „o parte din

îngăduinţa ei“. Apoi, constatând inutilitatea avansurilor sale, relua lupta.

După 1580, aceasta se înteţeşte. Din Franţa, clanul de Guise profera ameninţări. Papa organiza, pe banii lui, o expediţie împotriva Irlandei. în Ţările de Jos, ducele de Parma pregătea trupe pentru a aduce la îndeplinire planurile lui Filip al II-lea, care nu vor fi puse în aplicare decât mult mai târziu. în Marea Britanie s-au răspândit seminarişti, majoritatea iezuiţi, care depuneau un efort susţinut ca să readucă poporul la vechea credinţă. Speranţele se îndreaptă şi spre Iacob al VI-lea al Scoţiei, care ajunsese la majorat.

Totul este inutil. Nu se putea aştepta nimic de la acel fiu degenerat care moştenise caracterul lui Darnley. Anglia îşi formase convingeri ferme; pericolul nu putea decât s-o întărească. S-a unit şi mai mult în jurul suveranei, închipuindu-şi că viaţa ei era în pericol. în schimb, va creşte indignarea împotriva reginei Scoţiei, pe care lumea o percepea ca pe nucleul tuturor acţiunilor ostile. Şi, fără grabă, cu prudenţă, Elisabeta s-a decis să aplice ultima lovitură.

în chiar acel moment, Maria Stuart părea ostenită de luptă. închisă în castelul Fotheringay, sub supravegherea strictă a lui Sir Amyas Paulett, un puritan, era bolnavă de ficat şi suferea de reumatism. Decepţionată de toate încercările sale, ar fi acceptat orice condiţii numai să fie lăsată să plece, să-şi sfârşească zilele într-o mănăstire îndepărtată, eventual în Franţa, lată

ce-i scrie Elisabetei: „Vă implor să-mi permiteţi să părăsesc acest regat ca să-mi pot îngriji suferinţele bietului meu corp, atât de chinuit de dureri nepotolite, şi să-mi pregătesc sufletul pentru Dumnezeul după care tânjeşte zilnic. întemniţarea mea, nedreaptă şi fără motive întemeiate, mi-a distrus deja corpul... Nu mi-a mai rămas decât sufletul. Daţi-mi acest consimţământ înainte de a muri." Dar, de cealaltă parte, hotărârea era deja luată.

Ce trebuie să credem despre ultimul complot? Este vorba de un grup de tineri descreieraţi, în fruntea cărora se afla numitul Babington, care, o dată în plus, a plănuit asasinarea Elisabetei şi eliberarea Măriei. Dar ei nu aveau nici mijloace, nici plan de acţiune şi nici curajul necesar... Dacă a putut să intre în legătură cu prizoniera, de acum înainte foarte bine păzită, aceasta s-a datorat îngăduinţei şi probabil ordinului secretarului de stat Walsingham, pe care Sir Amyas nu putea decât să-l execute.

încă o dată avea în faţă alternativa fatală: captivitatea sau tronul. Până unde s-a lăsat antrenată Maria, ale cărei rugăminţi rămâneau fără răspuns? în privinţa aceasta ne permitem să formulăm unele îndoieli. A scris, asta e sigur, dar acestor scrisori, permanent interceptate, li s-au putut adăuga altele, întocmite de falsificatori. Declaraţiile secretarilor ei obţinute prin tortură sunt irelevante. Toţi cei care au studiat cu grijă această poveste, printre ei numărându-se şi jurişti,

consideră că ultimul proces intentat Măriei Stuart a nesocotit toate regulile justiţiei engleze.

în septembrie 1568, Babington şi complicii săi, arestaţi la ora stabilită, au suportat supliciul criminalilor învinuiţi de înaltă trădare. Apoi maşinăria legii s-a ocupat de regina Scoţiei. După suspinele şi teatrul de rigoare, Elisabeta a dispus trimiterea la Fotheringay a unei înalte comisii, formată din vreo patruzeci de mari ofiţeri şi pairi ai regatului. Maria Stuart a fost indignată. Nu voia să fie judecată. „Cum, stăpâna voastră nu ştie că m-am născut regină? Crede că îmi voi face de râs statul şi neamul din care mă trag?" I s-au dat însă asigurări că, dacă se supune, va obţine îndurare.

Dezbaterile s-au desfăşurat într-un mod ciudat. Maria a fost învinuită în baza dezvăluirilor lui Babington şi ale complicilor săi care fuseseră executaţi cu multe săptămâni înainte. I s-a interzis să-şi vadă secretarii, aşa că nu a putut să poarte cu ei o discuţie în contradictoriu. S-a apărat: a recunoscut că a participat la planuri ostile Angliei, dar fusese împinsă de necesitate, pentru că era prizonieră, fără niciun drept, de optsprezece ani. Dar a negat că ar fi fost implicată în vreun atentat la viaţa Elisabetei. Deoarece i se aduceau acuzaţii false, nu avea nevoie de avocat; regină fiind, se aştepta să fie crezută.

Impresia a fost foarte puternică; comisarii s-au simţit stingheriţi. Au părăsit castelul şi, câteva zile mai târziu, la Westminster, au pronunţat sentinţa de condamnare la moarte. Niciunul dintre ei nu a avut curajul

să nesocotească ordinul primit. Parlamentul şi-a dat acordul şi, la 10 noiembrie, Maria a fost informată despre hotărârea luată.

Atunci s-a pregătit de moarte. A scris, tot în franceză, papei Sixtus al V-lea, lui Henric de Guise şi lui Mendoza. Apoi a trimis Elisabetei această scrisoare - citată de Minguet - care mi se pare admirabilă.

Doamnă, îi mulţumesc lui Dumnezeu din toată inima pentru că a binevoit să pună capăt, prin sentinţa voastră, calvarului vieţii mele. Nu cer să-mi fie prelungit, pentru că, oricum, dispun de prea mult timp pentru a-i experimenta amărăciunile. O implor numai pe Maiestatea voastră ca, întrucât nu mă aştept la favoruri din partea vreunui ministru zelos care deţine funcţii de maximă importanţă în Anglia, să pot obţine numai de la voi şi nu de la alţii binefacerile care urmează.

în primul rând vă cer ca, întrucât în Anglia nu pot fi înmormântată după ceremonialul catolic practicat de foştii regi, strămoşii voştri şi ai mei, iar în Scoţia au fost profanate mormintele şi batjocorite rămăşiţele pământeşti ale străbunilor mei, trupul să-mi fie dus de servitorii mei pe un pământ sfânt unde să fie îngropat; am în vedere îndeosebi Franţa, unde odihnesc rămăşiţele pământeşti ale reginei, onorata mea mamă, pentru ca acest biet corp, care nu a cunoscut niciodată odihna cât timp sufletul meu a sălăşluit într-însul, să-l poată întâlni în cele din urmă, după ce va fi despărţit de el.

în al doilea rând, cunoscând tirania celor în puterea cărora m-aţi lăsat, o rog pe Maiestatea Voastră să nu dispună executarea mea într-un loc ascuns, ci în prezenţa servitorilor mei şi a altor persoane care să depună mărturie pentru credinţa şi supunerea mea faţă de adevărata Biserică şi să apere sfârşitul vieţii şi ultimele mele suspine împotriva zvonurilor false pe care le-ar putea răspândi adversarii mei.

în al treilea rând, cer ca servitorii mei, care m-au slujit cu multă fidelitate, trecând prin atâtea necazuri, să se poată retrage liberi unde vor dori şi să se bucure de micile înlesniri pe care în sărăcia mea le-am lăsat prin testament.

Vă conjur, doamnă, în numele sângelui lui Iisus Hristos, a legăturii de sânge dintre noi, în memoria lui Henric al VII-lea, părintele nostru comun şi în virtutea titlului de regină pe care îl port încă până la moarte, să nu refuzaţi aceste cereri atât de fireşti şi să-mi daţi asigurări în privinţa îndeplinirii lor prin câteva rânduri scrise de mâna Voastră; după care voi muri aşa cum am trăit. A Voastră devotată soră şi prizonieră.

Nu i-a parvenit niciun răspuns. Dar o fi ajuns oare scrisoarea la Elisabeta? Nu e deloc sigur. în orice caz, până în ultimele clipe, Elisabeta a evitat sistematic orice contact direct cu cea care îi inspira deopotrivă teamă, gelozie şi o ură neîmpăcată.

Dar ar trebui să mizezi prea mult pe curajul ei ca să-ţi închipui că, după luarea hotărârii, va trece ferm la

îndeplinirea ei. La trei luni de la pronunţarea sentinţei, Maria Stuart încă mai era în viaţă. în acest timp, regina Angliei ezita, incapabilă să treacă la fapte. Refuza să-i primească pe trimişii Parlamentului care solicitau o semnătură, juca teatru în faţa ambasadorilor străini care veneau să afle veşti noi. Elisabeta culegea informaţii. Pentru ea era important să ştie impresia pe care ar face-o asasinatul în afara ţării, la ce represalii s-ar putea expune. Era înspăimântată de responsabilitatea pe care urma să şi-o asume. îi dădea de înţeles guvernatorului Paulett că i-ar face un mare serviciu dacă s-ar descotorosi discret de prizonieră. Şi, pentru că acesta, brutal, dar cinstit, a refuzat, i-a adus la cunoştinţă marea ei nemulţumire. în sfirşit, dominată de reticenţe, afirmând că proceda astfel sub imperiul constrângerii, a semnat acel death-warrant.

Execuţia a avut loc în marea sală de la Fotheringay, la 8 februarie 1587. în acest ultim ceas, departe de intrigile care îi distruseseră viaţa, maiestuoasă în faţa morţii, Maria Stuart s-a depăşit pe sine. Şi-a mângâiat servitorii, i-a iertat pe duşmani, s-a rugat şi a întins capul sub securea călăului. A avut cel puţin sfârşitul pe care l-a cerut şi a fost emoţionantă.

Elisabeta însă a oferit un spectacol dezolant. Imediat după semnarea ordinului, ea a încercat să-l contramandeze. S-a plâns că fusese înşelată. Secretarul Davison, pe care ea l-a numit principalul vinovat, a fost trimis în Turn, unde a stat luni, dacă nu chiar ani. A susţinut în faţa suveranilor străini că a

fost o eroare, l-a scris lui Iacob al VI-lea al Scoţiei, fiu nedemn al unei mame curajoase, exprimându-şi durerea pe care i-o provoca acest „accident deplorabil[11].

Neliniştile şi temerile Elisabetei s-au dovedit însă inutile. Naţiunea engleză îşi aproba regina şi era gata să o apere împotriva duşmanilor ei. Când s-a aflat de execuţie, s-au tras clopotele şi au fost aprinse focuri pe coline. Iar istoria, recunoscându-i fiecăreia curajul, respectiv ipocrizia, i-a dat dreptate. Plănuind restabilirea catolicismului în Marea Britanie, creînd opoziţii, înăuntru şi în afară, faţă de unitatea politică, religioasă şi morală care avea să se realizeze, Maria Stuart continua o operă învechită. Reprezenta un obstacol pentru o naţiune care îşi alesese calea. Numele ei se adaugă acelora al multor alte victime care au încercat să împiedice evoluţia unui popor.

DOAMNA DE MAINTENON

'JFW/ există persoane, nu multe, a căror virtute 4HI aparentă e mai presus de cea reală, dar care, IL f4\prin demnitatea lor, îi pun în încurcătură şi-i dezarmează pe critici. Aşa s-a întâmplat şi cu doamna de Maintenon. încă din timpul vieţii s-au emis la adresa ei cele mai contradictorii judecăţi. Majoritatea militanţilor catolici, duhovnicii Curţii, lumea de la Saint- Cyr nutreau pentru ea o mare admiraţie. Alţii, în schimb - Saint-Simon, Louville, Palatina[1] pur şi simplu o desfiinţează. Dar, pe măsură ce ne distanţăm în timp, laudele şi ranchiunele se domolesc şi personalitatea iese în evidenţă, conferindu-i doamnei de Maintenon o poziţie favorabilă.

Fireşte, e greu să te acomodezi cu perfecţiunea şi, automat, chiar şi persoanele mai puţin maliţioase sunt tentate să-i caute defecte. La doamna de Maintenon, punctul slab l-a constituit orgoliul, accentuat poate de

[1] Prinţesa Charlotte-Elisabeth de Bavaria (n.t.).

o fărâmă de ipocrizie. Dar aceste defecte nu-şi pun o pecete prea puternică asupra caracterului; cu oa-j recare bunăvoinţă, ar fi putut trece neobservate. Iar respectabilitatea domină într-o măsură atât de mare, încât numeroşi autori, care aveau în ceea ce o priveş-l te cele mai puternice idei preconcepute, urmărindu-i îndelungata carieră, au fost dezarmaţi. Voltaire a fost unul dintre ei.

Marele Secol este prea cunoscut ca să impună descrierea cadrului în care a trăit şi acţionat doamna de Maintenon. Voi relata însă câteva evenimente din via-jţa ei şi, pe baza propriilor sale mărturii, voi încerca să o înfăţişez aşa cum a fost în realitate fără să-mi arog un merit mai mare decât al altora în delimitarea rolului pe care l-a jucat în anumite împrejurări ale istoriei.

Pe la mijlocul secolului al XVII-lea, în casa lui Scarron se reunea o societate veselă. Vizitatorii erau nişte petrecăreţi pe cinste, bărbaţi şi femei din toate categoriile sociale, mari amatori de distracţii. Nu se admiteau niciun fel de constrângeri. Se făceau o sumedenie de glume deocheate care frizau libertinajul. De aceea nu mare a fost mirarea generală când poetul s-a căsătorit cu Frangoise d'Aubigne, o fată serioasă, cu o înfăţişare agreabilă.

Lumea a crezut că bunul Scarron, căruia îi plăcea să le rezerve celorlalţi tot soiul de surprize, a profitat de ocazie ca să-şi impresioneze semenii. El însuşi şi-a explicat gestul ca fiind un act de caritate publică.

Tatăl fetei, Constant d'Aubigne, fusese un individ cu apucături rele, dezmoştenit, înglodat în datorii şi, în final, condamnat la moarte. Fiica sa, născută în închisoarea de la Niort, avea să fie dusă de copilă în Martinica, de unde se întorsese într-o stare de mizerie cumplită. Botezată catolic, ea fusese convertită la protestantism de mătuşa ei, doamna de Vilette, care o luase în îngrijire, hotărâtă să impună tradiţia familiei. Mai târziu, naşa ei, doamna de Neuillant, a reuşit să obţină admiterea ei în mănăstirea ursulinelor, ceea ce a atras după sine o nouă convertire.

La şaisprezece ani, după ce părăsise mănăstirea, ea avea să ajungă întâmplător la Scarron, a cărui casă era vecină cu a ei. Căsătoria a avut loc destul de repede. Asta se întâmpla în 1652... S-a spus că Scarron a procedat astfel nu numai din bunătate, ci şi din iubire. E posibil. Dar sărmanul poet, impotent, diform, care îşi descrie singur corpul ca fiind asemeni literei Z, probabil că nutrea o dragoste platonică pentru tânăra sa soţie.

Ce a făcut, în acest mediu, cea care avea să devină mai târziu pudibonda doamnă de Maintenon? Oricum, nu şi-a pierdut timpul: ca secretară a soţului ei, a învăţat o mulţime de lucruri, inclusiv trei limbi străine - latina, italiana şi spaniola. Dar cum poate fi descris comportamentul ei?... Probabil că nu ducea lipsă de bărbaţi, având în vedere că arăta foarte bine: trăsături regulate şi delicate, ochi negri catifelaţi, un corp perfect, o frumuseţe calmă, căreia maturitatea îi conferea

o graţie plăcută. Toate aceste calităţi au fost unanim recunoscute de contemporanii ei, bărbaţi şi femei. Pe de altă parte, era expusă unor exemple periculoase, căci Ninon de Lanclos, printre altele, frecventa asiduu casa.

A avut slăbiciuni sau abateri de la conduita mo- j rală? în această privinţă s-a discutat foarte mult. în caz afirmativ, toţi cei care i-au fost ostili ar fi triumfat zgomotos. Dar investigaţia este dificilă. Un bilet destul de compromiţător, atribuit ei, care s-ar fi găsit la Fouquet, s-a dovedit a fi un fals. Ninon de Lanclos a dezvăluit faptul că o dată şi-a împrumutat camera unui anume Villarceaux şi doamnei Scarron. Dar nu e foarte relevant, pentru că ea a mai spus şi multe alte lucruri... Tot aşa, Ninon se contrazice când scrie: , „în tinereţe, doamna de Maintenon era virtuoasă din slăbiciune spirituală; aş fi vrut s-o aduc pe calea cea bună, dar prea îl iubea mult pe Dumnezeu*[1]. Şi a mai afirmat că era „prea neîndemânatică pentru amor[11]. Tallemant des Reaux a spus: „Doamna Scarron este bine primită peste tot; dar până acum se crede că n-ar fi făcut saltul[11]. Sainte-Beuve, care a mers foarte departe în cercetările sale, a fost obligat să-şi recunoas- că neputinţa: „Las unora mai îndrăzneţi decât mine rezolvarea problemei[11]. Doamna de Maintenon însăşi şi-a dat mai târziu osteneala să spună că virtutea ei a fost întotdeauna mai presus de orice critică.

Se remarca prin prezenţa sa agreabilă în acest mediu. Era inteligentă şi vorbea remarcabil de bine; suplinea prin conversaţie bucatele alese care lipseau

adesea din casă. Avea talentul să nu se impună celorlalţi, ştia să asculte şi îşi reproşa propria ignoranţă. Manifesta totuşi respect faţă de propria persoană, ceea ce a constituit o mare parte din forţa ei, şi o anumită înclinaţie spre orgoliu, care ar fi fost de ajuns ca să-i confere o aură de sfinţenie.

Diferiţi contemporani au avut impresia că a exercitat o influenţă moderatoare asupra acestei societăţi neobişnuite. Ea însăşi pretindea că îşi cuminţise soţul: „Avea o inimă de aur, zice ea, şi i-am corectat necuviinţele". Sau: „La rugămintea mea, şi-a atenuat de mai multe ori cinismul expresiilor pe care o mână de şaisprezece ani n-ar fi putut să le transpună pe hârtie". Pare simptomatic faptul că femeia, aşa cum va fi mai târziu, se conturase deja. Oare aşa stau lucrurile? Oricum, e puţin probabil ca această acţiune moralizatoare să fi mers prea departe, pentru că ar fi riscat să îndepărteze mulţi oameni, or voga casei lui Scarron a durat până la sfârşit.

în 1660, poetul a murit. Văduva lui abia împlinise douăzeci şi cinci de ani şi rămăsese fără mijloace de subzistenţă: 10 000 de livre în bunuri şi 22 000 de livre datorii, după propriile afirmaţii. Din fericire, nu a fost părăsită; casa lui Scarron fusese frecventată de oameni cumsecade şi ei i-au întins o mână de ajutor. Au făcut intervenţii pentru a-i fi reacordată pensia de 2000 de livre oferită poetului de către Ana de Austria. Nenumăratele petiţii începeau invariabil în acelaşi fel: „Văduva Scarron o imploră cu umilinţă pe Maiestatea Voastră..." De fiecare dată regele, obosit de atâta insistenţă, izbucnea: „Toată viaţa o să aud de

văduva Scarron"? Iar la Curte se încetăţenise sintagma: „Pisăloagă ca văduva Scarron". în sfârşit, datorită intervenţiei doamnei de Montespan şi a marchizului de Villars, care avuseseră ocazia să o întâlnească pe petiţionară şi rămăseseră cu o impresie bună despre ea, această perseverenţă a fost răsplătită şi văduva şi-a recăpătat pensia.

Doamna de Maintenon avea de acum înainte din ce să trăiască: toată viaţa fusese econoamă.... Au trecut astfel câţiva ani. Făcea vizite frecvente doamnei de Richelieu şi la reşedinţa familiei d'Albret[1]. l-a întâi- nit pe mareşalul de Bellefonds, pe strălucitul conte de Guiches, pe doamna de Lafayette, totdeauna spirituală, pe La Rochefoucauld, cumsecade când vorbeşte, sever când judecă... Natural, văduva poetului Scarron se străduia să-şi păstreze buna reputaţie, arborând modestia cuvenită situaţiei sale. Vestimentaţia ei se remarca printr-o mare simplitate. „Fiind într-o zi obligată să se ducă să stea de vorbă cu domnul Fouquet, povesteşte domnişoara d'Aumale, s-a îmbrăcat atât de neglijent încât prietenilor le-a fost ruşine să o ia cu ei." Nu era şi puţină afectare în cazul ei? Tot ce se poa- ţte. După aceeaşi mărturie, bunul abate Gobelin, care trecea drept miop, ar fi spus: „Eşti îmbrăcată numai cu stofe obişnuite, dar nu ştiu cum se face că atunci când te aşezi în genunchi, ele cad atât de frumos încât mi se par perfecte".

Vizitează şi câteva persoane controversate - Ninon printre altele -, fără ca, aparent, atitudinea ei să aibă

[1] Familie gasconă din care făcea parte Jeanne d'Albert, mama lui Henric al IV-lea (n.t.).

vreo explicaţie. Să fi fost dorinţa de a renunţa la rigiditatea sa printr-o conversaţie mai liberă? Simţea o oarecare satisfacţie la gândul că în acest fel îşi etala virtutea? Greu de spus, dar morala ei, în toate cazurile, a rămas ireproşabilă. Câteva fragmente din scrisorile sale ne lămuresc asupra felului ei de a fi: „Voiam să fac în aşa fel ca numele meu să fie pronunţat cu admiraţie şi respect... şi mai ales să mă bucur de aprecierea oamenilor cinstiţi; acesta era idealul meu“. Şi, în altă parte, vorbind despre rezerva pe care o impunea totdeauna: „Asta nu presupunea niciun efort din partea mea; când mă gândeam la laude şi la această reputaţie care trebuiau să fie roadele constrângerii mele... preferam onoarea".

Aşa a fost doamna Scarron. Aceste detalii de viaţă şi citatele evocate sunt oare în măsură să dezvăluie adevărata ei natură? Nu putem afirma cu certitudine acest lucru.

în 1669 s-a petrecut o schimbare. Doamna de Montespan nu prea mai ştia ce să facă cu copiii pe care îi avea de la rege, drept pentru care i-a propus doamnei Scarron să se ocupe de creşterea lor. Aceasta a aşteptat solicitarea expresă din partea lui Ludovic al XIV-lea înainte de a-şi exprima acordul.

De acum înainte situaţia ei s-a îmbunătăţit, pensia mărindu-se substanţial. Locuia în cartierul Marais. A făcut apel la calităţile sale de seriozitate şi punctualitate în relaţia cu copiii, dovedindu-se o bună profesoară. l-a iubit? E posibil, dar poate cu prea multă exuberanţă. Obişnuia să-i spună ducelui de Mâine

„tandreţea inimii mele“. Pentru asta era însă nevoie de ataşament, căci Saint-Simon considera că el: „Semăna leit cu diavolul[11]... Având în vedere moravurile timpului, ocupaţiile educatoarei erau cât se poate de onorabile.

Părerea noastră este întrucâtva diferită: presupunem că această virtuoasă şi-ar fi putut folosi avantajos talentele făcând alte lucruri. Ea însăşi suspina îndurerată ori de câte ori se gândea la viciu; dar avea să se obişnuiască deoarece trăia de pe urma lui. Ba chiar părea foarte devotată favoritei, ceea ce presupune puţină ipocrizie dacă ţinem seama de principiile sale. Câteva dintre scrisorile ei sunt concludente în acest sens. Iată ce scrie, de exemplu, la 13 martie 1678: „Regele se va întoarce glorios la dumneavoastră, aşa că vă împărtăşesc întru totul bucuria[11]. Trebuie însă să adăugăm că o certa aspru şi îi recomanda să nu mai figureze la Curte decât ca o „prietenă[11], ceea ce i-ar mări considerabil influenţa. Dar doamna de Montespan nu se simţea câtuşi de puţin potrivită pentru acest rol.

Pe lângă toate acestea, guvernanta întâlnea oameni însemnaţi, devenind ea însăşi o persoană importantă. Celor care se mirau de această situaţie, ea le răspundea: „Nimic nu este mai abil ca o comportare ireproşabilă[11]. Din păcate, toţi care se aflau în jurul ei îi împărtăşeau părerea.

Printre vizitatorii cei mai asidui ai casei din cartierul Marais se număra regele. Era un tată foarte bun. A

dovedit acest lucru legitimând, în anii care urmau naş-terilor, numeroşii descendenţi dăruiţi de domnişoara de La Valliere şi doamna de Montespan. Fireşte, era căsătorit aşa cum se cuvine, dar suveranilor li se făceau hatâruri speciale.

La început educatoarea nu i-a plăcut deloc: i s-a părut prea cuminte şi s-a plâns de rigiditatea ei în faţa doamnei de Montespan care i-a luat apărarea. Dar curând a avut loc o răsturnare de situaţie. Regele s-a săturat de certurile frecvente provocate de stăpâna casei şi a început să aprecieze convorbirile reconfortante pe care le avea cu doamna Scarron. într-un acces de generozitate, i-a cumpărat în 1674 proprietatea Maintenon, ridicată mai târziu la rangul de marchizat.

Regele o aprecia pentru că era o femeie liniştită, modestă, înţeleaptă, instruită, iar în compania ei se simţea parcă mai bun. în plus, nu-şi pierduse frumuseţea, iar virtutea proclamată de ea devenea seducătoare... Regele îi spunea „soliditatea voastră" şi aprecia foarte mult această calitate. Să fi fost iubire? Puţin probabil la un om atât de blazat. Dar farmecul îşi făcea efectul.

în funcţie de starea sa de moment, Ludovic al XIV- lea apare de fiecare dată într-o lumină diferită. Era preocupat de demnitatea, de maiestatea sa, şi regreta că trebuia să coboare atât de des pe pământ. Pe lângă asta era şi foarte evlavios. N-ar fi vrut sub nicio formă să se prezinte înainte de vreme în faţa Creatorului său, deoarece îl îngrijora spectrul iadului. Avea uneori

remuşcări serioase care apăreau mai ales cu ocazia sărbătorilor creştine. Apoi, după ce supărătoarea stare de spirit se risipea, îşi relua viaţa mondenă. Ispita se prezenta sub diferite forme: doamna de Monaco, domnişoara de Fontanges, doamna de Ludres, doamna de Heudicourt şi altele... dar invariabil revenea la doamna de Montespan.

Totuşi, pe măsură ce înainta în vârstă, tânjea din ce în ce mai mult după calm; agitaţia şi scenele la- care trebuia să asiste deveneau tot mai greu de suportat, în ce o privşte pe doamna de Montespan, aceasta devenea uneori penibilă. Regelui nu-i plăcea să se lase antrenat în discuţii în contradictoriu. în urma unei asemenea dispute, el i-a răspuns doar atât: „Doamnă, ţi-am mai spus că nu-mi place să fiu deranjat". Ceea ce îl zugrăveşte foarte bine.

Era clar că doamna de Maintenon nu avea nicio intenţie să-l inoportuneze. îi vorbea cu blândeţe, îl asigura că ţine mai presus de orice la odihna lui în această lume şi la mântuirea sa în lumea cealaltă, ba, mai mult, i-a cerut duhovnicului său să se roage pentru rege. Suveranul era emoţionat de această solicitudine, astfel că pe zi ce trecea influenţa ei creştea. Doamna de Maintenon a profitat de ocazie ca să-i recomande o comportare mai înţeleaptă: trebuia să renunţe la toate legăturile vinovate şi să se întoarcă la regină.

Comportamentul ei a înfuriat-o la culme pe doamna de Montespan, care vedea lucrurile în cu totul altă

lumină, l-a făcut fostei protejate scene violente în schimb, regina Maria-Tereza deborda de fericire: „De când a început să-i dea ascultare, regele se poartă cu mine mai frumos ca oricând", zicea ea. Biata femeie nu avea să se bucure însă prea mult timp de întoarcerea regelui către ea, deoarece a murit la 30 iulie 1683. Ludovic al XIV-lea a vărsat câteva lacrimi: „Iată prima durere pe care mi-a provocat-o“, a rostit Ludovic al XIV-lea la funeraliile ei. După trei zile de reculegere, regele s-a dus la Fontainebleau. Doamna de Maintenon, care de câtăva vreme facea parte din suita prinţesei moştenitoare, se afla şi ea acolo. Aceasta abordase un doliu atât de mare, încât regele, deja consolat, i-a atras atenţia glumind.

în Franţa, înaltul cler, duhovnicii şi toate persoanele respectabile erau îngrijorate. Curtenii anticipau o bătrâneţe destrăbălată a regelui: cel mai bun lucru ar fi fost contractarea unei noi căsătorii... Lucrurile au mers mai repede decât s-ar fi crezut. Se simţea prea legat de doamna de Maintenon ca să-şi îndrepte privirile în altă parte. Să presupunem oare că ea s-a priceput să strângă legăturile care erau deja destul de puternice? Pare verosimil. Aproape că ea însăşi a recunoscut acest lucru: „Stăpânul, a zis ea, vine uneori la mine, fără voia mea, şi se întoarce întristat fără să fie descurajat". Sau: „îl revăd totdeauna mâhnit, dar niciodată disperat". Probabil că acest joc n-a fost prea uşor cu un bărbat cu temperamentul lui Ludovic al XIV-lea.

EDMOND ROSSIER

Potrivit mărturiei doamnelor de la Saint-Cyr, căsătoria a fost celebrată în cursul anului 1684, într-o capelă particulară de la Versailles, oficiată de către monseniorul Harlay, arhiepiscopul Parisului, şi părintele La Chaise, având ca martori un gentilom pe nume Montchevreuil şi pe primul valet de cameră Bontemps. Data exactă a rămas necunoscută; faptul este admis de toţi contemporanii.

El avea 46 de ani şi ea 49. Regele iubea în felul său, adică în funcţie de satisfacţiile pe care i le putea oferi persoana respectivă, ca şi de utilitatea pe care o prezenta pentru el; în plus, nu se mai putea lipsi de convorbirile pline de înţelepciune cu doamna de Maintenon, de atenţia cu care îi urmărea orice cuvânt, de grija manifestată faţă de el; îi era profund devotată. Ea iubea şi mai puţin; dar era fericită să-l dezveţe pe rege de obiceiurile lui supărătoare, conştientă de faptul că exercita asupra lui o influenţă sănătoasă, că îl avea pentru ea. Punea şi puţin orgoliu în asta, dar ar fi dificil de evaluat doza.

Situaţia era ciudată. „Nu a mai fost şi nici nu va mai fi nicicând una la fel“, a zis doamna de Maintenon. Oficial, ea este a doua cameristă a prinţesei moştenitoare şi niciun alt titlu nu i s-a mai adăugat vreodată. Regele a păstrat secretul până în ceasul morţii. Totuşi, a fost cel mai puţin discret dintre ei doi. Din când în când, în tabăra de la Compiegne, de exemplu, la un an după tratatul de la Ryswick, i-a adus cameristei onoruri ca unei regine. Dar ea nu s-a trădat niciodată;

ceda întâietatea tuturor femeilor cu titluri de nobleţe şi se complăcea în ceea ce numea enigma vieţii sale. Să admitem oare, după cum povesteşte Sainte-Beuve, că trei-patru persoane, inclusiv duhovnicul, i se adresau în spatele uşilor închise cu apelativul Maiestatea Voastră şi că asta i se părea suficient?

„Transparentă enigmă", a zis Saint-Simon. Curtea a fost informată; şi dacă noua aleasă stârnea prea puţină simpatie, mulţi îi admirau în schimb abilitatea, lată ce-i spunea mareşalul de Crequi abatelui Testu: „Ah, domnule abate, să vorbim, vă rog, despre această femeie! Trebuie să aibă o minte luminată şi un geniu cu adevărat superior dacă a putut să schimbe destinul unei personalităţi de asemenea anvergură..." Doamna de Maintenon era însă de altă părere: „Cu siguranţă că nu am urmărit înadins să ajung unde sunt, le spunea ea celor apropiaţi. Aici e mâna lui Dumnezeu; eu nici n-aş fi putut şi nici n-aş fi vrut să fac asta".

îşi asumase o sarcină foarte grea. Sigur, mai ales la început, Curtea i s-a părut splendidă. Se deplasa de la Versailles la Fontainebleau, la Marly sau în altă parte. Ceremonialul sculării şi culcării era respectat cu rigurozitate, petrecerile se ţineau lanţ, balurile alternau cu reprezentaţiile de comedie. Dar acesta era decorul în care regele devenise o prezenţă episodică; în ultimul timp se cuminţise. Convertirea la care îl supusese doamna de Maintenon funcţiona lent, dar sigur, ca tot ce punea la cale acea minte logică. în

1690 deja, ea scria: „Regele se simte minunat; sănătatea şi sfinţenia sa sunt tot mai evidente[11]. Numai că suveranul era întotdeauna preocupat doar de propria persoană, ceea ce presupunea o atenţie constantă din partea celorlalţi.

Zilele erau pline de evenimente de dimineaţă şi până seara, lată cum se derulau ele pe la sfârşitul secolului.

Doamna de Maintenon se scula devreme. De la şapte şi jumătate începea să primească: medicul, arhiepiscopul, Chamillart, ducele de Mâine... între timp scria scrisori care nu mai sufereau amânare. Regele îşi făcea apariţia între o şedinţă de consiliu şi slujba religioasă, deseori în ţinută de noapte. După terminarea slujbei, revenea pentru câteva clipe. Urma prânzul. Nu era vorba de masa oficială la care ciudata soţie nu îşi făcea apariţia, ci de aceea la care participau câţiva principi legitimi, câteva doamne şi ducesa de Bourgogne care obişnuia să-i spună „mătuşă[11]. Se abordau o mulţime de subiecte şi discuţiile erau foarte însufleţite. După ce regele lua masa, revenea cu un nou cortegiu după el. O jumătate de oră mai târziu ieşea la o plimbare în grădină sau la o scurtă partidă de vânătoare. Doamnele rămâneau pe loc şi deseori şederea lor se prelungea. „Aceste bune doamne nu au nimic de făcut[11], remarca doamna de Maintenon. în sfârşit, regele venea pentru a patra oară şi de data asta lucrurile erau serioase. Uşile se închideau şi nu se mai deschideau decât pentru ministrul care venea să lucreze cu suveranul şi să primească ordine de la

el. în timp ce acesta lua loc la o masă, doamnn de Maintenon, în faţa căminului, lucra la o tapiserie sau citea o carte de rugăciuni; nu intervenea decât atunci când era solicitată. între două audienţe avea loc un supeu uşor. După plecarea miniştrilor, ora fiind târzie, se ducea la culcare, fiind asistată de două cameriste. Regele mai stătea puţin de vorbă, apoi se retrăgea şi el. Câteva persoane treceau să spună bună seara, după care se trăgeau perdelele.

Dar aceasta era o zi clasică; nu întotdeauna lucrurile mergeau la fel de bine. Regele era preocupat şi, ca toţi egoiştii, îşi plângea de milă. Şi doamna de Maintenon se lamentează: „lată-mă singură cu el. Trebuie să-i alung necazurile, tristeţile, toanele. Uneori izbucneşte în plâns şi nu şi-l mai poate stăpâni; sau e incomodat de ceva şi nu mai scoate o vorbă“. Acesta este un crâmpei din viaţa Regelui-Soare pe care curtenii, fermecaţi, nu par să o bănuiască.

Mai mult decât atât. Regele renunţase la legăturile sale trecătoare, dar nu se putea mulţumi cu o căsătorie formală. Doamna de Maintenon, în cuminţenia sa, e pusă în dificultate. I se confesează duhovnicului său, episcopul de Chartres, care îi urmase abatelui Gobelin. El i-a răspuns că asta era voinţa Domnului; în cer, unde va ajunge în curând, aceste constrângeri vor înceta şi nu va mai face altceva decât să-l urmeze peste tot pe Iisus. Dar ea priveşte cu melancolie căsătoria. Le compătimea din tot sufletul pe domnişoarele de la Saint-Cyr: după ce vor trece prin această încercare, „vor vedea că nu e deloc de râs; trebuie să se

deprindă să vorbească despre asta cu seriozitate şi chiar cu tristeţe[11]. S-a plâns până la şaptezeci de ani.

Singura ei destindere era Saint-Cyr. La cererea doamnei de Maintenon, această casă a fost înfiinţată de rege în 1686, pentru educarea a două sute cincizeci de fete nobile provenite din familii sărace. De ce şi-a exprimat această dorinţă? Oare în amintirea copilăriei sale nefericite, în speranţa că o asemenea operă caritabilă îi va perpetua numele în acea lume şi îi va asigura o deplină recunoaştere în cealaltă? S-ar putea, însă nu trebuie omis faptul că avea şi mania conducerii; şi-a păstrat întotdeauna aerul de guvernantă, de pedagog. Şi mai era şi o măsură de precauţie. Dacă regele murea, ar avea unde să se ducă: „Acolo este locul unde mă voi retrage, spune ea, şi unde îmi va fi mormântul[11]. La Saint-Cyr se simţea în elementul ei, era admirată, iubită. Se ducea acolo, de câte ori putea, dimineaţa, şi se apuca de treabă. Dar de cele mai multe ori primea un bilet de la rege care nu putea să se lipsească de ea; şi atunci îşi relua povara.

Această viaţă era extrem de obositoare şi doamna de Maintenon nu încerca să ascundă lucrul ăsta. „Nu am un corp grozav[11], se plângea ea. Detesta călătoriile, apartamentele proaste din castele, dar cel mai tare o apăsa obligaţia de a fi mereu prezentă, de a se stăpâni permanent. Nemulţumirea ei îmbracă forma unei lamentări continue, monotone: „Uneori sunt sătulă, cum se zice, până în gât[11]... Le invidia pe celelalte reprezentante ale sexului frumos care erau libere; ar fi vrut să fie în locul lor. Iată ce-i scrie elevei sale

preferate, doamna de Glapion: „Nu vedeţi ca mor de tristeţe cu un noroc care abia dacă se poate imagina, şi că numai ajutorul Domnului mă face să rezist!" Biata femeie!

Un om o cunoştea perfect: fratele ei, contele d'Aubigne, un om cu apucături rele, libertin şi cheltuitor. Potrivit afirmaţiei doamnei de Aumale, ar fi avut grosolănia să spună: „Nu vă faceţi griji, cumnatul meu o să plătească tot". Sora, cuprinsă de tristeţe, l-a certat. Dar fără niciun rezultat, căci erau complici. Conversaţia dintre ei este concludentă în acest sens. Când, între două suspine, ea a spus că ar fi vrut mai curând să fie moartă, el i-a răspuns: „Ţi s-a promis că te vei căsători cu Dumnezeu-tatăl?" Puţinele scrisori schimbate între ei, căci el era leneş, trebuie să fi fost interesante. Dar, retrasă la Saint-Cyr, doamna de Maintenon a avut grijă să le distrugă; se temea probabil să nu dezvăluie prea multe...

în ce măsură se poate vorbi de influenţa exercitată de doamna de Maintenon asupra celei de-a doua părţi a domniei? Ridicarea ei în rang a coincis cu dublarea activităţii lui Ludovic al XIV-lea. După moartea lui Louvois, regele nu a mai lăsat nicio decizie la latitudinea miniştrilor săi. Nu sosea niciun mesaj fără ca el să nu-l citească, apoi dicta scrisoarea de răspuns. După spusele doamnei de Maintenon, în 1692, în timp ce regele avea o criză de gută, a trimis ordine mareşalului de Luxembourg pentru asedierea oraşului Namur; altele mareşalului de Lorges, domnului de

Catinat, domnului de Noailles şi, în sfârşit, domnului de Tourville, ca să atace flota inamică dacă vântul avea să fie favorabil...

Or, cea mai mare parte a activităţii regelui se desfăşura în camera doamnei de Maintenon. Timp de treizeci de ani, toate detaliile războiului, marinei, poliţiei şi religiei se discutau la câţiva paşi de fotoliul în care ea şedea ţinând în mână un fus sau o carte. Care a fost contribuţia ei?

Saint-Simon susţine că încheia în prealabil înţelegeri cu miniştrii, apoi exercita presiuni asupra regelui; el scrie: „Totul e la picioarele ei; tot ce era bun venea de la ea; ceea ce era rău n-avea nicio legătură cu ea. Oamenii, afacerile, lucrurile, alegerile, favorurile, justiţia... controlează absolut totul, iar regele şi statul sunt victimele ei“. în *Memoriile* sale, Louville este la fel de categoric: după părerea lui, doamna de Maintenon alege miniştrii, conduce războaiele şi nu numai Franţa, ci şi Spania. Prinţesa palatină este un izvor nesecat de răutăţi despre cea căreia îi zice „pantocrată". Scrie printre altele: „Această femeie, care se pricepe la război precum câinele ei Titi, conduce operaţiunile militare din Italia". Sau: „Franţa şi Spania sunt sortite pierzaniei din cauza ei“. Sau: „Bătrâna îi asmute pe toţi unii împotriva altora ca să guverneze nestingheri- tă“. Toate acestea sunt acuzaţii foarte grave.

Dar mai există o opinie. Nu numai - cum se întâmplă deseori - doamnele de la Saint-Cyr deplâng dispariţia doamnei de Maintenon din viaţa publică, ci

şi înţeleptul Fenelon, care îi reproşează că nu-şi foloseşte suficient influenţa în slujba binelui: „Dumnezeu v-a rezervat această soartă spre a-i lumina pe ceilalţi". Alţi membri din rândul înaltului cler, printre care Bourdaloue şi Bossuet, sunt mai puţin exigenţi; ei fac totuşi referiri la obligaţiile derivate din „această vocaţie minunată care, printr-un fel de miracol, a aşezat-o alături de cel mai puternic monarh din univers, ca să-l sfinţească pe omul obişnuit, să-l îndrume pe suveran, să-l glorifice pe Domnul prin realizări mari, să protejeze binele şi să stârpească răul". Tot aşa vedea lucrurile şi abatele Gobelin care, referindu-se la îndeplinirea unei anumite sarcini, îi scria: „Dumnezeu vă vrea acolo".

Problema se complică însă datorită inconsecvenţei doamnei de Maintenon în aserţiunile despre ea însăşi. Ea scrie prinţesei des Ursins: „Sunt o persoană particulară destul de puţin importantă... nu sunt familiarizată cu treburile ţării; de altfel, nu se doreşte amestecul meu şi nici pe mine nu mă interesează să mă amestec"... Incontestabil, avea serioase lacune în această privinţă, pentru că s-a aplecat prea târziu asupra treburilor statului şi nu a dispus de mijloacele necesare spre a le studia îndeajuns... Villeroi, care ar fi avut el însuşi multe lucruri de învăţat, se pare că nu întâmplător o numea cu amabilitate „cârtiţă". Dar, dacă nu-şi aroga prea multe merite în viaţa pământească, în schimb dispunea foarte liber de graţia divină, iată ce-i scria doamnei de Glapion: „Se crede că guvernez statul, dar, după părerea mea, Domnul mi-a acordat

o astfel de favoare numai pentru a trudi la mântuirea regelui". Şi apoi, din când în când, o mică tresărire de orgoliu: „Când regele lucrează cu miniştrii săi, rareori se întâmplă să nu mă cheme şi pe mine“. Şi în continuare: „Mie trebuie să mi te adresezi, căci totul trece pe la mine... Mă văd ca un instrument de care Dumnezeu se foloseşte ca să facă bine.“

înclin să cred că, în ciuda repetatelor ei tăgăduieli, ■ s-a amestecat în treburile statului ori de câte ori i s-a oferit ocazia. Abilitatea de a-l prinde pe rege în mre-l jele sale s-a extins asupra statului. A împărţit favoruri, pensii, a influenţat promovarea anumitor persoane în armată, ministere, Biserică, a luat parte la cabalele de la Curte, luându-şi măsuri de precauţie faţă de ambe-) le părţi. Totuşi acţiunea ei a avut un caracter limitat.

Ce influenţă a putut să exercite când a fost ameninţat Edictul din Nantes? Şcoala protestantă i-a reproşat acestei nepoate a lui Agrippa d'Aubigne, care îşi uitase originile, că ar fi dispus ca odraslele apropiaţilor ei - printre alţii viitoarea contesă de Caylus, fiica vărului ei de Vilette - să fie crescuţi în religia catolică.

Şi este adevărat. Această şcoală dezvăluie ataşamentul ei faţă de coteria ecleziastică ce a susţinut-o, ea fiind aceea care a format, împreună cu La Chaise şi mai târziu cu Le Tellier, consiliul de conştiinţă şi l-a determinat pe rege să revoce edictul, ceea ce este puţin probabil. Sigur este că l-a aprobat. în 1681 spera ca, în măsura în care Dumnezeu o să-l ţină în viaţă pe rege, în regat să existe o singură religie. Dar ea a fost doar o cauză indirectă: devoţiunea pe care i-a

indus-o suveranului şi care o domina şi pe ea îi expli că atitudinea; a crezut, de asemenea, că face un gest de pietate. „Totdeauna a pretins, spune Saint-Simon, că se jertfeşte pentru aproapele ei; a făcut-o însă în detrimentul hughenoţilor şi janseniştilor"... Alţii s-au dovedit mai activi. Ludovic al XIV-lea a fost înşelat de anturajul său care i-a spus că în ţară aproape că nu mai existau calvinişti şi că nu-i mai rămânea decât să consfinţească printr-un act nepieritor lucrarea Bisericii. Doamna de Maintenon nu a făcut nimic ca să-l oprească. Dar, temperamental, se opunea recurgerii la forţă. Deşi nu ni se spune asta, probabil că a deplâns dragonadele[1].

Ea a participat la discuţia asupra testamentului lui Carol al ll-lea al Spaniei şi l-a încurajat pe rege să adopte decizia care îi convenea. S-a bucurat de triumful familiei când, în 1700, în faţa Curţii adunate în marea galerie de la Versailles, Ludovic al XIV-lea a spus, prezentându-l pe ducele de Anjou: „Domnilor, iată-l pe regele Spaniei". Vorbele lui au fost întâmpinate cu aclamaţii.

A întreţinut o corespondenţă asiduă cu ducesa des Ursins, s-a interesat de tot ce se petrecea la Madrid, a militat pentru pace cu orice preţ în perioada marilor dezastre - în acest ultim caz fără succes, din fericire pentru Franţa.

[1] Persecuţie folosită ca mijloc de convertire a protestanţilor, cărora li s-a impus îndatorirea, deseori insuportabilă, să-i găzduiască pe dragonii regali. Autorizate de Louvois din 1681, dragonadele au făcut ravagii în Poitou, Bearn, Provence şi Languedoc, încetând abia în 1698 (n.t.).

A susţinut sau a ridicat în rang oameni, unii răi (Chamillard şi Voysin), alţii buni (Boufflers sau Villars). Probabil că pe alţii i-a distrus, dar nu există dovezi în acest sens.

în ansamblu, a desfăşurat o activitate prodigioasă, dar nu pare să fi avut un cuvânt hotărâtor în cazul marilor evenimente care au derivat mai degrabă din orientarea generală a domniei. Deşi îi plăcea să-şi spună părerea, evita intervenţiile categorice, deoarece nu era o curajoasă, ca doamna des Ursins, corespondenta ei. în unele împrejurări a reuşit să-l dirijeze pe rege, procedând aidoma unei femei iscusite care le atribuie soţilor lor propriile intenţii; dar nu a abuzat de acest procedeu care ar fi putut deveni periculos, îl adusese pe puternicul suveran în punctul dorit: era deja mult.

Numai că s-a întâmplat să facă rău. Aceia dintre biografii ei care au declarat că, după convertirea lui Ludovic al XIV-lea, singura sa preocupare a constitu- it-o fericirea Franţei, au fost obligaţi să recunoască, pe bază de documente, că doamna de Maintenon a dat greş. Regele libertin era mai bun decât regele habotnic. Primul păstra un oarecare contact cu naţiunea. Al doilea s-a izolat în maiestatea sa, convins că îi domină pe ceilalţi nu numai prin putere, ci şi prin sfinţenia sa. în ciuda pietăţii, el nu era preocupat decât de propria persoană.

Poporul nu s-a înşelat. în trista iarnă a anului 1709, când frigul era pătrunzător şi inamicul se afla

la doi paşi, popularitatea lui Ludovic al XIV-lea a cedat locul reproşurilor venite din toate părţile. Au început să circule pamflete şi se fredonau cântece injurioase. Parisul se agita; la Versailles domnea îngrijorarea. Dar nemulţumirile se îndreptau mai ales împotriva doamnei de Maintenon. Toate bârfele care au circulat după aceea datează din acest moment.

I se spunea maimuţa. Abia dacă mai îndrăznea să iasă cu trăsura: „Vor să mă omoare cu pietre!" spunea ea speriată.

Apoi, după necazurile publice au urmat necazurile de familie, acestea însă nemeritate. în 1711 a murit Marele Delfin. în 1712, la 12 februarie, s-a stins din viaţă ducesa de Bourgogne. Regele era consternat. Saint-Simon a spus că asta a fost singura mare durere din întreaga sa viaţă... Şase zile mai târziu, ducele de Bourgogne a murit răpus de aceeaşi maladie ca şi soţia lui. Luna următoare, fiul cel mare, ducele de Bretagne, a trecut şi el în lumea drepţilor. Era o adevărată hecatombă şi, ca pentru a agrava şi mai mult lucrurile, s-a răspândit zvonul otrăvirii. în sfârşit, în 1714, ducele de Berry, al treilea fiu al Marelui Delfin, a murit accidental. Din întreaga familie regală, în Franţa nu mai rămăsese decât un copil aflat la o vârstă fragedă, cel care va fi Ludovic al XV-lea.

Sfârşitul a fost trist. După moartea ducesei de Bourgogne, curtea a intrat în doliu. Mişcarea mecanică a curtenilor a continuat în palat şi în grădini, dar

se terminase cu petrecerile, cu veselia. Regele trăia retras într-un mic cerc, înconjurat de fiii legitimaţi care cereau noi favoruri. Se făcea puţină muzică; nu se mai vorbea despre păduri şi vânătoare; se abordau uneori teme inspirate de viaţa politică, dar de cele mai multe ori se depănau amintiri de altădată. Se întâmpla ca, la un moment dat, discuţia să alunece spre nenorocirile familiei, spre cei trei delfini morţi succesiv... Atunci prinţesa palatină, când era prezentă, se grăbea să schimbe subiectul. Bătrânul rege muncea mai mult ca niciodată, izolat cu bătrâna lui soţie. Rămăseseră singuri, înconjuraţi de o nouă generaţie. Toţi li se adresau cu respect, căci în ochii lor reprezentau un trecut glorios. Dar afară se manifesta o destrăbălare înspăimântătoare, care avea să ajungă la apogeu în timpul Regenţei.

Ludovic al XIV-lea a murit la 1 septembrie 1715. Doamna de Maintenon se dusese la Saint-Cyr pe 28 august. A doua zi, regele, care era încă pe deplin conştient, a rechemat-o. A venit, dar a plecat definitiv pe 30 seara, lăsându-l singur pe patul morţii pe omul care făcuse atâtea pentru ea.

De ce? Se temea oare că regele nu o mai putea proteja cu maiestatea lui, o speriau necuviinţele sau atitudinile de reproş? Poate. Dar în primul rând nu mai rezista. Viaţa aceea lungă în care, zi după zi, fusese nevoită să facă faţă unei personalităţi acaparatoare o vlăguise... A mai trăit încă trei ani şi jumătate, retrasă cu demnitate şi aparent fără să regrete nimic. Şi, drept

concluzie, aş cita părerea lui Sainte-Beuve: „în viaţa sa, doamna de Maintenon nu a cedat niciodată pornirilor inimii. Acesta este secretul răcelii pe care ne-o inspiră".

ECATERINAI

Rusia, la sfârşitul secolului al XVII-lea, era ţară ciudat de aspră şi grosolană. Pierduse orice legătură cu viaţa occidentală, nu cunoscuse nici cavalerismul şi nici Renaşterea; ca atare, moravurile aveau de suferit.

în imensa întindere de câmpie, ţăranii sau şerbii care munceau pământurile seniorilor locuiau în izbe mizere, lipsite de cel mai elementar confort, uneori chiar şi de sobe. în oraşele sărace, comerţul nu se putea dezvolta aici din simplul motiv că nu existau cumpărători. Boierii, care reprezentau clasa privilegiată, se complăceau, în general, într-o ignoranţă absolută. Nevestele lor erau claustrate în *terem*[1].

Nu exista viaţă politică. *Soborurile,* care jucaseră un anumit rol în epocile trecute, nu reprezentaseră niciodată naţiunea. Boierii, care îşi manifestaseră ade-

[1] Loc rezervat femeilor la fel ca gineceul greco-roman sau haremul musulman (n.t.).

sea nemulţumirea, nu reuşiseră niciodată să-şi impună vreun drept; le lipseau calităţile necesare pentru a forma o clasă de guvernare, întreaga putere era concentrată în mâinile marelui prinţ, devenit ţar, care o folosea cum credea el de cuviinţă.

Totuşi, sub lunga domniea lui AleksandrMihailovici[1], au apărut deja semne prevestitoare ale unei noi ere. S-au stabilit relaţii comerciale cu Olanda şi Anglia şi străinii staţionau în oraşele ruseşti. S-au conturat câteva reforme administrative şi au existat voci care au cerut mai mult decât atât. Viaţa socială s-a extins: femeile circulau cu faţa descoperită. De la distrugerea tătarilor, Rusia rupsese cu trecutul; ea răspundea, fără să înţeleagă încă, chemării Occidentului. Ezita totuşi şi aştepta.

în luna august a anului 1698, dată care începe să însemne ceva pentru ruşii obişnuiţi până atunci să numere anii de la crearea lumii, ţarul Petru, după o lungă călătorie în străinătate, s-a întors la Moscova. El era stăpânul necontestat: fratele său vitreg, Ivan, bolnăvicios din naştere, murise în 1696, iar marea ducesă Sofia medita într-o mănăstire la ambiţiile sale spulberate.

Petru avea douăzeci şi şase de ani, era înalt, foarte solid, violent, stăpânit uneori de crize vecine cu epilepsia. Foarte devotat prietenilor, se bucura, la rândul

[1] Aleksandr Mihailovici (1629-1676), ţar al Rusiei (1645-1676). El a impus adoptarea Codului din 1649 şi reformele liturgice din 1666-1667 (n.t.).

său, de fidelitatea lor, dar asta nu-l împiedica să-i ia la bătaie atunci când i se năzărea. Era întreprinzător, uneori brutal cu femeile. Avea o fire veselă, fiind pre-l dispus să facă tot felul de farse. Dar era şi cumplit: pentru greşeli minore ordona suplicii îngrozitoare şi îşi însoţea cu plăcere victimele în camera de tortură.

Avea preocupări intelectuale constante. Voia să cunoască totul şi pretindea că înţelege totul. Punea întrebări, muncea şi practica diverse meserii cu aceeaşi înflăcărare cu care se apleca asupra studiului ştiinţific.' Activitatea lui era uimitoare; o desfăşura zi şi noapte fără să pară obosit. Nu stătea o clipă locului; se depla- ' sa în permanenţă dintr-o parte în alta pe tot cuprinsul vastului său imperiu. Aşa va face toată viaţa.

A avut o copilărie liberă şi, aspect esenţial, a scăpat de educaţia Kremlinului. Locuia cu mama lui, ţarina Natalia, în sate liniştite din preajma Moscovei. A manifestat de timpuriu interes faţă de armată şi marină, domenii complet neglijate în vechea Rusie. îşi înregimenta micii camarazi şi încerca să navigheze pe râul lausa. Acestea erau „distracţiile" ţarului, asupra cărora cronicarii au insistat foarte mult... Adolescent fiind, s-a împrietenit cu doi bărbaţi mult mai în vârstă decât el, scoţianul Patrick Gordon şi Frangois Lefort din Geneva, care au exercitat o mare influenţă asu- j pra lui, punându-l la curent cu ceea ce se petrecea în afara graniţelor ţării. L-au dus în cartierul străinilor din capitală, aşa-numita „periferie germană", unde a descoperit un alt mod de viaţă şi s-a instruit treptat. Şi !

tot de acolo a căpătat obiceiul de a se deda lungilor orgii nocturne care, fără a-i afecta activitatea, avea să-i scurteze zilele.

Voia să stabilească relaţii cu acel Occident atât de diferit de barbaria din ţara lui: era nevoie de deschiderea unui drum maritim. A văzut Marea Albă, întunecată de ceţurile nordului, blocată de gheţuri timp de luni de zile, la care vasele engleze şi olandeze nu puteau să ajungă decât o dată pe an: nu reprezenta deschiderea dorită. A făcut două expediţii spre sud, a creat flota Donului şi a cucerit prin luptă Azovul. Dar marea spre care dădea acest oraş avea o întindere mică şi se deschidea doar printr-o strâmtoare, iar turcii erau încă puternici.

Dacă voia să unească ţara cu Europa, trebuia neapărat să treacă peste teritoriul statelor vecine, care profitaseră de secole de slăbiciunea Rusiei ca să bareze ieşirea. Efortul de civilizare implica şi un efort de război. Dar, ca să poată fi încununat de succes, era necesar să asigure Rusiei cu totul alte mijloace de acţiune decât cele pe care le deţinea în momentul respectiv.

Urmează ciudata călătorie în Occident în care ţarul Petru apare când ca muncitor iritat atunci când i se descoperea adevărata identitate, când ca suveran supărat pe suedezii de la Riga fiindcă nu îl trataseră cu respectul cuvenit; de altfel, acesta va constitui un pretext de război. Peste tot a făcut o impresie puternică, deşi s-au exprimat rezerve serioase în aprecierea

conduitei lui. Electoarea de Hanovra, căreia îi este prezentat, îi elogiază alura maiestuoasă, inteligenţa vie, răspunsurile rapide şi corecte. „Are multe calităţi naturale, spune ea, dar ar fi de dorit să fie mai puţin grosolan." Electoarea de Brandenburg, care încă nu purta titlul de regină, a fost frapată de stângăcia lui. „Nu s-a deprins nici măcar să mănânce ca lumea", a constatat ea. Ceea ce nu va reuşi de altfel niciodată.

Călătoria a continuat în Olanda şi Anglia. Petru privea cu atenţie în jurul său, dornic să introducă toate acele noutăţi la el acasă; în acest scop a angajat grupuri întregi de ingineri şi maiştri. Dar a făcut şi politică. Şi pe când se afla la Viena, în compania unor personalităţi proeminente de la Curtea cea mai afectată din Europa, a aflat că, în ţara sa, streliţii[1], pe care credea că îi supusese o dată pentru totdeauna, se revoltaseră.

Rusia barbară îl chema înapoi pe omul care se familiarizase cu civilizaţia occidentală, şi acesta redevenea barbar... Consiliul boierilor, căruia Petru îi încredinţase supravegherea treburilor statului în absenţa sa, înăbuşise cu uşurinţă revolta: mulţi streliţi au fost spânzuraţi, alţii fiind aruncaţi în închisoare.

Dar ţarul, la întoarcerea acasă, a redeschis cazul, a ordonat torturi şi a provocat noi dezvăluiri. A dat ordin ca prizonierii să fie duşi în serii într-o piaţă din Moscova şi a stimulat zelul călăilor; el însuşi a tăiat capete şi i-a obligat pe oamenii din suita sa să facă

[1] Soldaţi dintr-un corp special de infanterie din vechea Rusie (n.t.).

acelaşi lucru. Vreo mie de nefericiţi au fost executaţi astfel.

Ţarul încerca din răsputeri să pună capăt unor obiceiuri pe care le dispreţuia. La scurt timp după întoarcerea lui, când boierii au venit să-şi prezinte omagiile, s-a repezit la ei cu nişte foarfece enorme şi a început să le scurteze bărbile. Le-a interzis funcţionarilor săi să mai poarte barbă. Cei de la ţară, care voiau să o păstreze, urmau să plătească un impozit special. A interzis şi hainele lungi care stânjeneau mişcările şi a impus costumul german. Starea de înpoiere în care erau ţinute femeile i se părea ridicolă acum, după ce văzuse Occidentul. A deschis teremele şi le-a obligat pe fostele doamne izolate să participe la reuniuni de tot felul, unde erau cu atât mai jenate cu cât purtau rochii după moda franceză, extrem de incomode. Le-a primit la masa lui şi le-a tratat cu porţii mari de vodcă pe care trebuia să le bea... Biserica a dezaprobat aceste măsuri, iar poporul a fost scandalizat.

Călătoria în Occident a jalonat pentru mulţi ani politica lui Petru cel Mare. în urma unei întrevederi cu August al II-lea al Poloniei, a luat hotărârea de a sista pe moment divergenţele cu turcii şi de a-şi îndrepta eforturile spre nord.

Suedia, aşa cum se prezenta după tratatele din Westfalia şi de la Oliwa, avea un contur impresionant. Domina toată coasta orientală a Mării Baltice, împreună cu Finlanda, Carelia, Ingria, Estonia şi Livonia; îşi exercita influenţa în nordul Germaniei, în Pomerania occidentală şi la vărsarea fluviului Elba. La conducerea

ei se afla un adolescent amator de orgii care şi îşi stupefia supuşii fideli cu capriciile sale ieşite din comun, în afara ţării, acesta era considerat un tânăr nebun. Pentru vecinii care aveau de formulat revendicări, ten- I taţia era mare.

Lupta a început în anul 1700, dar calculele adversarilor Suediei s-au dovedit greşite. Carol al XII-lea, * aflând că duşmanii îi atacau frontierele, s-a transformat aproape peste noapte: şi-a reprimat toate pasiu- j nile, lăsându-se dominat de una singură, războiul. Şi, de la intrarea sa în campanie, prin atacul fulgerător asupra Danemarcei, s-a dovedit, dacă nu un mare general modern, cel puţin un conducător de oameni aşa cum puţini au fost în istorie.

în timp ce ruşii se aflau la Narva, ţarul a fost anunţat că regele Suediei se apropia vertiginos. Atunci Petru a avut o slăbiciune aşa cum va mai cunoaşte şi altele în cariera sa: convins că armata lui, deşi superioară numeric, nu va putea să reziste, a părăsit-o. Iar când a primit vestea înfrângerii zdrobitoare, nu s-a gândit decât să facă pace cu orice preţ şi a căutat zadarnic un mediator. Dar avea să-şi revină repede. După cum afirma istoricul Miliukov, a recunoscut deschis că toată povestea fusese doar un joc stângaci şi că acum trebuia să se recurgă la „adevărata artă". Şi a depus mari eforturi în acest sens, făcând tunuri din clopotele bisericilor şi decretând mobilizarea generală, ceea ce i-a furnizat o masă de oameni din care, cu un mare

consum de energie, a reuşit să scoată nişte soldaţi autentici.

Carol al X!l-lea i-a făcut atunci rivalului său un faimos serviciu. în loc să lanseze un atac decisiv împotriva ruşilor, care l-ar fi pus pe ţar într-o situaţie imposibilă şi i-ar fi distrus opera abia începută, s-a prefăcut că îl dispreţuia pe acest adversar, pe care ar fi putut să-l bată când ar fi dorit, şi a continuat împotriva lui August al ll-lea un „război de măreţie[11], în cursul căruia s-a acoperit de glorie fără ca ţara sa să dobândească vreun avantaj.

Petru a profitat din plin de acest răgaz: armata lui sporea şi căpăta experienţă. Dacă eforturile sale de susţinere a Poloniei nu au fost încununate de succes, generalii săi au luptat, cu rezultate diferite, împotriva locotenenţilor lui Carol al Xll-lea, iar soldaţii săi au devastat provinciile suedeze din est, acesta fiind de altfel războiul care li se părea pe înţelesul lor.

Anii trec. Abia în 1708, Carol al Xll-lea, convins că îşi adjudecase victoria împotriva lui August al ll-lea, şi exasperat de veştile ravagiilor aduse de fiecare curier, s-a angajat în partida decisivă. Dar, în timp ce pătrundea în imensa Rusie, unde nu întâlnea nici ţipenie de om, pare să fi pierdut viziunea clară asupra lucrurilor. în primul rând şi-a asigurat liniile de comunicaţii. Urmând exemplul regilor ce veneau odinioară de pe mare în fruntea unui grup de oameni şi cucereau regate, Carol al Xll-lea s-a lăsat ademenit de aventură. Iar seara, pe când ezita asupra drumului pe care urma

să meargă, punea să i se istorisească vechile legende scandinave.

Petru cel Mare va adopta însă o conduită extrem de prudentă. A evitat orice acţiune împotriva redutabi- | lului său adversar. Abia după ce a văzut armata suedeză slăbită, înfometată şi lipsită de muniţii, a acceptat bătălia. înfruntarea va avea loc la Poltava în ziua de 27 iunie 1709. De acum înainte, deşi războiul va mai dura doisprezece ani, situaţia se clarifică: Carol al XII- lea fuge în Turcia şi soldaţii săi cad prizonieri.

în acel moment apăruse deja femeia care va exer-l cita o influenţă nu asupra operei, ci asupra vieţii ţaru-l lui Petru.

La început s-a numit Marta; apelativul Ecaterina datează de la convertirea ei la religia ortodoxă. Se trăgea dintr-o familie foarte modestă din Livonia. Cunoaştem identitatea mamei, dar în privinţa tatălui există unele îndoieli: de altfel, amândoi au murit pe când fata era foarte mică. A avut totuşi un număr destul de mare de fraţi şi de surori, care şi-au făcut apariţia mai târziu şi de soarta cărora s-a îngrijit poate mai mult decât ar fi meritat. Orfana şi-a găsit adăpost în casa pastorului luteran Gluck, teolog mediocru, dar pedagog deosebit - \ cel puţin după părerea ei -, căruia avea să-i crească copiii. Era analfabetă şi abia mult mai târziu a învăţat să-şi scrie numele.

în 1702, oraşul Marienburg, unde locuia ecleziastul, a fost asediat de ruşi. Comandantul militar, rămas

fără mijloace materiale, a informat câteva persoane că va arunca cetatea în aer şi i-a îndemnat să plece dacă vor să scape cu viaţă. Gluck, care se afla printre acestea, a ţinut seama de avertisment. Cunoaşterea limbii ruse i-a atras bunăvoinţa asediatorilor, care l-au trimis împreună cu familia la Moscova. Dar generalul- şef Şeremetiev, care o văzuse pe servitoare, o fată înaltă şi blondă de douăzeci de ani, foarte dezgheţată, a considerat că era bine să o păstreze.

Legătura dintre cei doi nu a durat mult timp. Menşikov, favoritul atotputernic, inspectând armata, a remarcat-o pe Ecaterina şi a luat-o cu sine. Aceasta va fi doar o etapă pe drumul măreţiei, care nu se oprea aici.

Legenda spune - căci povestea asta e plină de legende - că într-o zi ţarul, vizitându-şi prietenul, s-a mirat de curăţenia camerelor şi de albul cămăşilor sale. Atunci Menşikov a deschis o uşă şi livoniana a putut fi văzută aranjând lenjeria şi spălând geamurile... Adevărul e că Petru a manifestat şi el interes faţă de această femeie. A chemat-o la reşedinţele sale, în general case modeste, şi s-a obişnuit din ce în ce mai mult cu prezenţa ei. Ciudată situaţie! Deşi toată lumea cunoştea legătura Ecaterinei cu ţarul, căruia îi dăruise doi copii, tânăra femeie continua să locuiască în palatul lui Menşikov. Dar a venit momentul când stăpânul şi-a exprimat dorinţa de a o avea numai pentru el.

Ce anume îl atrăgea atât de mult pe ţar? Dacă fusese o fată frumoasă în adolescenţă, după aceea a luat rapid proporţii. Descrierile ambasadorilor sau

vizitatorilor străini sunt departe de a fi măgulitoare. Biograful lui Petru cel Mare, Waliszewski, care a văzut portretele ţarinei la galeria Romanov din Palatul de Iarnă, a fost foarte dezamăgit. „Nu oferă, spune el, nicio informaţie despre farmecele care i-au determinat ascensiunea. Nu se remarcă nici prin frumuseţe, nici prin distincţie. O faţă mare, rotundă şi comună, un nas câm destul de unt, ochi bulbucaţi, un gât dizgraţios, aspectul general al unei nemţoaice servitoare de han.“ Poate că această apreciere ascunde şi o fărâmă de răutate; Ecaterina, care a cucerit inimile atâtor bărbaţi, trebuie să fi avut ceva aparte.

Un lucru este cert - distincţia i-a lipsit totdeauna. Oricine putea să constate lucrul acesta. Nu a încercat să se instruiască, să se cizeleze, ceea ce ar fi însemnat un efort considerabil pentru ea. Margravul de la Bayreuth, care a cunoscut-o, a spus că „era de-ajuns să o vezi ca să-i ghiceşti originea umilă[11]. Mult mai târziu, contesa de Choiseul-Gouffier, căreia i s-au arătat cu mare respect pantofii păstraţi la Peterhof, a spus că probabil ţarina trăise în această lume „pe picior mare[11]. Fireşte, mai existau şi altfel de femei seducătoare în preajma ţarului...

Ca să explicăm această carieră prodigioasă, ar trebui să insistăm asupra altor aspecte. Ecaterina era veselă, cu bun-simţ, avea o oarecare spontaneitate şi o vigoare care îi permitea să-i ţină piept lui Petru cel Mare în orgiile lui, să călărească cu el imediat după ce se trezea din somn, să-l însoţească peste tot, în ciuda numeroaselor sale sarcini, în călătorii şi în tabere

militare. Dar mai era înzestrată cu prezenţă do spirit, curaj şi o forţă de caracter care nu se dezminţea niciodată.

Şi mai ales a învăţat să-i tempereze accesele de furie însoţite de nevralgii care frizau nebunia. Când toată lumea fugea, ea se apropia de el fără teamă, îi vorbea cu blândeţe, îi lua capul în mâini şi îl mângâia, trecându-şi degetele prin părul lui, până când ţarul aţipea. Rămânea nemişcată ore în şir: după ce se trezea, ţarul redevenea el însuşi.

Ecaterina a reprezentat un factor de stabilitate în viaţa ţarului. Sigur, nu renunţase la campanii şi călătorii, dar de acum înainte avea un loc, o casă unde putea să se destindă din când în când, după o activitate titanică, să trăiască liniştit.

Am să relatez o anecdotă a cărei autenticitate nu o pot garanta. Şi totuşi pare verosimilă, deoarece se potriveşte cu tendinţa de mistificare a aproapelui pe care Petru a manifestat-o toată viaţa şi, de asemenea, cu acea cumsecădenie de care dădea dovadă după cele mai violente accese de furie.

Când primul vas de marfă olandez a pătruns pe Neva, căpitanul a fost nevoit să accepte invitaţia pilotului care îl condusese în port. A luat cina cu el şi cu soţia lui într-o casă umilă de pe malul fluviului. După terminarea mesei, marinarul, nevrând să rămână dator, a scos nişte brânză, apoi o bucată de pânză şi le-a oferit stăpânei casei, cerând permisiunea să o sărute. „Lasă-l, Katia, a zis soţul. Pânza este bună şi vei putea să-ţi coşi o cămaşă aşa cum n-ai avut niciodată

în tinereţea ta.“ în momentul următor, căpitanul a fost cuprins de o mare emoţie, căci în prag a apărut un personaj important, înveşmântat într-o uniformă cu fireturi de aur. Acesta s-a înclinat până la pământ în faţa pilotului, care i-a răspuns neglijent la salut.

Era Petru cel Mare, simplu şi amabil, aşa cum apare în cărţile de şcoală; şi în acest cadru familial, alături de Ecaterina, se conturează cel mai pregnant personalitatea lui.

Probabil că cel mai cunoscut detaliu din existenţa ! Ecaterinei a fost rolul pe care l-a jucat în 1711, cu oca-! zia expediţiei funeste împotriva turcilor. După reînce-l perea războiului, Petru cel Mare, atras de promisiunile amăgitoare ale gospodarilor din Valahia şi Moldova, s-a aventurat mult prea departe. Ajuns dincolo de Prut, i în fruntea unei armate reduse la 38 000 de oameni, epuizată de traversarea stepei, înfometată în absenţa convoaielor de aprovizionare, s-a pomenit înconjurat de trupe turceşti şi tătare de cinci ori mai numeroase şi echipate cu artilerie. Situaţia părea disperată; ţarul însuşi, cuprins de descurajare, nu mai dădea ordine.

Deţin o carte veche, editată la La Haye în 1728, i intitulată *Memoriile domniei Ecaterinei Alexiewna,* titlu oarecum suspect, căci livoniencei i-ar fi fost destul de greu să scrie o astfel de operă, lăsând la o parte faptul că nu a avut timp, scurta ei domnie fiind marcată de alte preocupări... Autorul, care nu-şi dezvăluie numele, îi persiflează pe proştii ce susţin că femeile nu sunt

apte să guverneze; le trage un perdaf de toată frumuseţea şi, ca să-şi justifice teza, aminteşte de eroinele de altădată, Judith şi Deborah, Semiramida din Asiria, Thomiris, regina masageţilor, şi alte reprezentante mai noi ale sexului frumos. Dar exempul cel mai frapant pentru el îl constituie Ecaterina a Rusiei, pe care o înfăţişează în episodul cel mai glorios al carierei sale.

Potrivit spuselor lui, această femeie inteligentă s-ar fi străduit să-l convingă pe ţarul debusolat că orice tentativă de străpungere a încercuirii ar fi sortită eşecului şi că cea mai bună soluţie o constituiau negocierile. După ce îi câştigase pe suveran şi consiliul de partea ei, adunase toţi banii disponibili, adăugând şi bijuteriile ei, ca să obţină bunăvoinţa marelui vizir Baltadji- Mehmed paşa, care nu avea cum să nu fie sensibil la această dovadă de generozitate. în final s-ar fi ajuns la un armistiţiu, ceea ce ar fi salvat armata.

Asta era povestea care ni se spunea pe vremuri la şcoală. Dar chiar aşa s-au petrecut lucrurile? Scrisorile sau rapoartele unor personaje secundare care se aflau într-una din cele două tabere ignoră cu desăvârşire rolul soţiei[1] ţarului. Unii istorici ruşi, ca Platonov şi Miliukov, nici măcar nu pomenesc numele Ecaterinei. Dar e sigur că s-a cerut suspendarea ostilităţilor, că Petru I-a trimis la turci pe ministrul de

[1] Petru cel Mare s-a căsătorit cu Ecaterina în noiembrie 1707. Ceremonia a fost celebrată în intimitate la Sankt Petersburg şi ţarul a păstrat secretul faţă de popor, miniştri şi unii membri ai familiei, deşi Ecaterina îi dăruise cinci copii până în martie 1711 (n.t).

Externe Şafirov şi că banii au jucat un rol important în aceste negocieri.

De altfel, vizirul avea serioase motive de îngrijo- \ rare. Ştia că apropierea ruşilor provocase revolte în interior. Ienicerii erau nedesciplinaţi, cei mai mulţi soldaţi, care supraevaluau forţele duşmanului, nu doreau să lupte, iar scopul campaniei părea atins atâta vreme cât reuşeau să respingă inamicul dincolo de frontiere. Restul l-a făcut corupţia.

Condiţiile păcii au fost foarte moderate. Petru era dispus să facă şi alte sacrificii pentru a-şi răscumpă- ¡ ra eliberarea. Dar i s-a cerut numai înapoierea cetăţii Azovului, distrugerea câtorva fortăreţe, angajamentul de a nu mai interveni în Polonia şi un permis de li- j beră trecere acordat regelui Suediei spre a se putea întoarce în statele sale. Ţarul a considerat că scăpase ieftin. Rivalul său însă, învinsul de la Poltava, a avut un acces de furie teribil: ratase revanşa care i se păruse foarte aproape... Aşa se face că, din cauza imprudenţei ţarului, problema Orientului se amâna cu o jumătate de secol[1].

[1] Primele ciocniri cu avangărzile oastei conduse de marele vizir au avut loc pe malurile Prutului, lângă Bârseni, unde mica armată moldoveană era condusă chiar de Dimitrie Cantemir. Dar ulterior, ! la Stănileşti, oştile turco-tătare, aproape 120 000 de oameni, au încercuit armatele ruseşti. Luptele care s-au dat între 18 şi 21 iulie au dovedit incapacitatea ienicerilor de a cuceri tabăra rusească. Nici- una din armate nu conta pe o victorie certă în cazul unei bătălii hotărâtoare. De aceea, în speranţa unui succes diplomatic, marele vizir şi căpeteniile militare s-au grăbit să accepte propunerile de pace ale ţarului. La 22 iulie 1711 s-a încheiat pacea de la Prut sau Vadul Huşilor *(Huş Gegidi).* O dispută puternică s-a iscat în legătură cu soarta

Căsătoria ţarului cu Ecaterina a reprezentat un pas neaşteptat. La vârsta de şaptesprezece ani, Petru se însurase cu Eudoxia Lapuhina, puţin mai mare decât el, care îi dăruise un fiu, ţareviciul Aleksei. Dar s-a săturat repede de ea. Cu ocazia călătoriei în Occident dăduse dispoziţii să fie trimisă la mănăstire şi, pentru că ordinul nu fusese executat, a pus lucrurile la punct de îndată ce s-a întors. Ulterior, fosta ţarină a devenit maica Elena. Izolată, ea s-a confruntat deseori cu lipsurile. O pasiune nefericită pentru un oarecare maior Glebov i-a agravat soarta. Petru a fost informat şi, după un acces de violenţă, în loc să se arate indulgent, a manifestat şi mai multă cruzime: Eudoxia a fost biciuită şi Glebov tras în ţeapă. Captivitatea bietei femei s-a prelungit până în 1727, la urcarea pe tron a nepotului ei Petru al II-lea. Atunci a fost eliberată şi a reapărut la Curte, unde a adoptat un comportament demn. Au existat unele încercări de a i se atribui un rol politic, dar ea era la capătul puterilor; de altfel, în scurt timp avea să se stingă din viaţă.

Aşadar, Petru rămânea căsătorit legal fiindcă nu se pronunţase divorţul. Dar probabil că a considerat retragerea soţiei sale la mănăstire ca un fel de divorţ, aşa că nu a luat în seamă acest amănunt. Căsătoria a avut deci loc în intimitatea unei mici capele ortodoxe. Potrivit raportului trimisului englez Whitworth, ţarul purta o uniformă de contraamiral, fiind secondat

principelui Dimitrie Cantemir, deoarece turcii pretindeau extrădarea lui, dar ţarul a refuzat categoric, astfel că turcii s-au văzut nevoiţi să renunţe (n.t.).

de câţiva ofiţeri din flotă care i-au servit drept martori. Seara a avut totuşi loc o recepţie la palatul Menşikov, urmată de o petrecere, bal şi foc de artificii.

Fosta servitoare făcuse o carieră fulminantă; ajunsese pe treapta cea mai de sus a puterii. Se încheia astfel cea de-a doua fază a vieţii sale.

Petru cel Mare repurta tot mai multe victorii în războiul împotriva Suediei. întoarcerea lui Carol al XII-lea în ţara sa a marcat doar o întrerupere temporară a seriei sale de succese.

După moartea regelui, superioritatea Rusiei s-a manifestat prin atacuri însoţite de ravagii cumplite până în peninsula scandinavă.

Pacea de la Nystad a pus capăt, în 1721, acestei lupte devenite inegale. Petru obţinea o parte din Carelia, Ingria, Estonia şi Livonia, adică tot ţinutul din estul şi sudul Golfului Finic pentru care luptase atât de mult timp. El asigura astfel deschiderea Rusiei spre mare şi, implicit, comunicaţiile cu Europa. O parte din sarcina sa fusese îndeplinită. Dar în ce stadiu se afla cealaltă, acţiunea de civilizare la care se înhămase de cum devenise stăpân pe mişcările sale?

Ajungem acum la reformele lui Petru cel Mare. Ele acoperă întreaga perioadă a domniei lui, iar cei care au vrut să le expună într-o ordine cronologică s-au străduit zadarnic. Cel mult se poate afirma că dacă la început ţarul a avut ca principală preocupare creşterea forţei combative a ţării, distrugând tot ce-l stânjenea, recrutând şi antrenându-şi soldaţii, mărind impozitele,

ulterior, ajutat de consilieri pricepuţi şi nemaiavând războiul ca principală ţintă, munca lui a căpătat un caracter mai sistematic. în orice caz, realizarea este imensă şi a fost expusă în numeroase lucrări. Nu pot zăbovi prea mult asupra ei, totuşi se impune o prezentare succintă, menită să scoată în evidenţă rolul femeilor ce fac obiectul cărţii de faţă.

Ţarul voia să domnească întocmai ca un autocrat absolut, dorinţă împărtăşită de altfel de toţi suveranii de pe continent. Senatul instaurat de el în locul adunării boierilor, căzută în desuetudine, avea puteri extinse, dar trebuia să-i dea socoteală pentru toate. Sfântul Sinod, înfiinţat de ţar ca să-l înlocuiască pe patriarh, a cărui opoziţie ar fi putut crea dificultăţi, primea ordine de la el prin intermediul unui procuror. Administraţia a fost asigurată de comisii sau colegii şi de guvernatori locali, fără ca între ei să se statornicească o ierarhie exactă. Sistemul fiscal se baza pe impozite directe şi o taxă graduală, stabilită indiferent de clasa socială.

Această organizare constituia un progres evident faţă de dezordinea de altădată, dar a rămas rudimentară. S-au perpetuat numeroase abuzuri şi nedreptăţi flagrante, căci ţarul, oricât ar fi fost el de activ, nu putea să vadă totul, iar funcţionarii ruşi nu au excelat niciodată la capitolul integritate.

Munca era legea statului, fiecare fiind obligat să o presteze. A fost Petru cel Mare preocupat într-o oarecare măsură de soarta poporului? Poate. Oricum şi-a dat seama de inconvenientui de a-şi abandona

imensa majoritate a supuşilor bunului plac al unei oligarhii funciare. Dar nu a întreprins nimic concret ca să îmbunătăţească soarta maselor de agricultori care au rămas legaţi de pământ. Mai mult decît atât, a redus la minimum nivelul de trai al ţăranilor şi şerbilor, cărora le-a impus aceleaşi îndatoriri, în schimb, nobilimea, care beneficia de o forţă de muncă asigurată pentru a-i lucra pământurile, trebuia să servească statul. ! Când ajungeau la o anumită vârstă, tinerii nobili erau încorporaţi în armată, în funcţii civile şi chiar în între- i prinderi industriale, şi asta pe o perioadă nelimitată. O asemenea constrângere nu era pe placul tuturor: nobilimea a ştiut să se elibereze de ea în cursul secolului al XVIII-lea. Şerbia a durat mult mai mult.

între aceste două clase, ţarul preconiza crearea unei populaţii urbane, active, capabile să dezvolte industria şi comerţul. S-a ocupat de organizarea oraşelor, a înfiinţat clase de „cetăţeni" şi i-a sfătuit să se înroleze în armată... Dar rezultatul a lăsat de dorit: Rusia a dus totdeauna lipsă de acea burghezie har- j nică şi instruită care a ocupat un loc de frunte în ţările occidentale.

Efortul cel mai susţinut, care se va perpetua pe toată durata domniei, s-a îndreptat asupra armatei şi marinei. Acesta s-a materializat parţial: Rusia a avut trupe bune, disciplinate şi curajoase, care, dacă ar fi fost mai bine comandate, ar fi putut să joace un rol important pe câmpurile de bătălie ale Germaniei în războaiele care aveau să înceapă. Flota era bine

reprezentată, dar echipajele continuau să fie insuficiente. Chiar şi sub Ecaterina a II-a, când navele lui Spiridov şi Efinston au aruncat ancora la Plymouth, ele au stârnit hazul marinarilor englezi.

Solul rus, cu imensele sale resurse, era insuficient exploatat. Ar fi fost greu de modificat procedeele agricole; ţarul a introdus cel mult câteva culturi noi. Dar a fost creată o întreagă industrie profilată pe fabricarea materialelor de război şi a multor altor lucruri; au apărut ca din pământ două sute de uzine sau manufacturi. Subsolul, aproape neexploatat până la acea dată, a început să fie exploatat; s-au deschis numeroase mine.

Această nouă activitate s-a desfăşurat cu concursul străinătăţii. Imigraţia a început cu ocazia călătoriei ţarului în Occident şi s-a prelungit pe toată durata domniei lui. Au venit oameni din cele mai diverse categorii sociale, începând cu simpli muncitori şi terminând cu savanţi de renume. Printre ei au fost şi unii care au lucrat cu tragere de inimă, dar cei mai mulţi nu se gândeau decât la bani. Petru voia totuşi ca Rusia să nu mai aibă nevoie de ajutor extern. în timp ce poporul rămânea într-o ignoranţă profundă, ţarul le cerea tinerilor nobili măcar o instrucţie elementară. A trimis în afara ţării, la studii, pe cei care i se părea că au aptitudini şi a înfiinţat în interiorul graniţelor şcoli sociale. A făcut planul şi a pregătit personalul pentru Academia de Ştiinţe de la Sankt Petersburg. Ciudată

ţară care îşi creează o Academie mai înainte de a avea şcoli primare!

Petru a tras după el o parte a naţiunii, dar nu s-a interesat deloc de masele populare. A creat o ierarhie administrativă, o armată, o marină şi o societate, dar toate acestea pe un fond vechi. Relaţiile ţarului cu supuşii săi, ale proprietarului cu ţăranii săi, ale tatălui cu copiii săi continuau să poarte amprenta modelului patriarhal şi asiatic. De aici a rezultat o separaţie între clase, o incertitudine în ceea ce priveşte destinele, un rău moral ale cărui efecte nu au fost niciodată vindecate.

Contemporanii nu l-au înţeles pe Petru. Pentru popor, un ţar care se îmbrăca în costum german, distrugea obiceiurile, dispreţuia Biserica nu putea să fie suveranul legitim, naţional. S-au răspândit tot felul de legende: sau fusese înlocuit cu altul în copilărie, sau adevăratul Petru rămăsese în străinătate şi locul lui ar fi fost luat de un uzurpator. Vechile familii ruseşti, deosebit de împuţinate, e adevărat, dar a căror părere era împărtăşită de mulţi dintre noii înnobilaţi, considerau inutil tot acest efort: ţara se îndrepta într-o direcţie greşită.

Atunci cum se face că opera s-a păstrat? Deoarece colaboratorii lui Petru - cei care, dacă erau dezavuaţi, îşi pierdeau situaţia şi se expuneau celor mai mari pericole -, confruntaţi cu o opoziţie slabă, au continuat să deţină ceea ce numim azi pârghiile de comandă. Pentru că, spune istoricul Platonov, opera a fost mai

mult un rezultat decât o revoluţie. Petru a continuat eforturile depuse de Romanovi, înaintaşii săi. S-a limitat să folosească mijloace noi, fără să modifice esenţa claselor sociale.

Ca să-şi civilizeze poporul, ţarul a recurs la metodele teribile ale vechii Rusii: cnutul şi securea. A lovit fără milă în jurul său şi a înăbuşit în faşă orice opoziţie faţă de planurile sale.

Concludentă în acest sens este întemeierea Sankt Petersburgului. La început, terenul nici măcar nu-i aparţinea. Oamenii nu înţelegeau raţiunea construirii acelui oraş mare la frontieră. Ei şi? Ţarul a înrolat ţăranii în serii de patruzeci de mii care, în marea lor majoritate, din cauza hranei proaste şi a epidemiei de friguri, nu şi-au mai revăzut căminele. A luptat împotriva revărsărilor Nevei care acopereau edificiile înălţate; a închis-o între cheiuri de piatră şi a obligat fiecare mare proprietar să-şi facă o casă în noua incintă. Acum avea, în sfârşit, o capitală cu faţa orientată spre Occident, ideile lui triumfaseră.

Ilustrativ este şi tratamentul aplicat fiului său, ţa- reviciul Aleksei, care, conform vechilor tradiţii pentru că tatăl său nu avea timp să se ocupe de el, s-a dovedit absolut refractar la inovaţiile introduse de Petru. Acesta a început să-şi facă griji. Oare opera la care ţinea mai presus de orice risca să fie distrusă de un succesor în care îşi puneau speranţa partizanii trecutului? în aceste condiţii, a impus fiului său preceptori aleşi de el, l-a admonestat, l-a ameninţat, a vrut chiar să-l trimită la mănăstire, dar, în cele din urmă, l-a căsătorit cu o prinţesă germană. Toate eforturile lui s-au

dovedit însă zadarnice. Dar când tânărul s-a întors din exilul autoimpus în Italia în schimbul promisiunii că va fi iertat, şi s-a prezentat în faţa tatălui său, atunci s-a produs drama. Suveranii puteau recurge la o serie de metode spre a se debarasa de un moştenitor jenant. 1 Filip al ll-lea dăduse două exemple în acest sens. I Petru l-a ales pe cel mai crud. Aleksei a fost implicat într-un proces, torturat, biciuit cu cnutul şi se pare că j a murit în urma torturilor. O crimă abominabilă, care a stârnit indignarea lui Voltaire şi a întinat memoria ţa-! rului reformator. Lista ororilor pe care le-a comis este însă mult mai lungă.

A aprobat oare Ecaterina aceste violenţe? A avut vreo influenţă asupra conduitei soţului ei? L-a ajutat cu sfaturile sale?

Ea nu a încercat să uşureze condiţiile de detenţie ale ţarinei Eudoxia, dimpotrivă. Se spune că ar fi fost îndurerată de soarta ţareviciului Aleksei; ar fi preferat să-l închidă într-o mănăstire. Intervenea deseori în conflictul sângeros dintre ţar şi potenţialii lui adversari, 1 cerând clemenţă. în ceea ce priveşte opera de reîn-l noire care se săvârşea în Rusia, probabil că nu s-a gândit niciodată să joace vreun rol: ar fi fost oricum peste puterile ei.

Ecaterina se bucura în continuare de onoruri deosebite. în decembrie 1721, Senatul şi Sinodul s-au reunit şi i-au conferit prin vot titlul de împărătească. La 7 mai 1724 a avut loc încoronarea în cadrul unei ceremonii grandioase, la care au participat toţi marii

demnitari. Trăsura şi rochia suveranei au fost comandate la Paris. Coroana, grea de patru livre, era plină de diamante şi de perle. Niciodată nu văzuse poporul un spectacol atât de măreţ.

Ca o femeie practică ce era, Ecaterina a profitat de situaţie ca să strângă bani. Făcea servicii şi pretindea să fie plătită pentru ele. Şi-a plasat capitalurile, pe nume fictive, la Amsterdam şi la Hamburg. Ba chiar a întins cam mult coarda... într-o anumită împrejurare, a încercat să-l scape de la execuţie pe prinţul Gagarin, guvernatorul Siberiei, vinovat de delapidări enorme. Ecaterina a obţinut de la el o sumă mare din care a folosit o parte ca să-l corupă pe prinţul Volkonski, bătrân luptător glorios, care fusese însărcinat cu ancheta. Waliszewski povesteşte că ţarul a prins de veste şi a ordonat arestarea acestuia. Iar când Volkonski a ripostat că n-ar fi putut să o refuze pe ţarină, să nu provoace o ceartă între soţi, Petru i-a răspuns: „Prostule, nu ne-am fi certat din cauza ta! Doar i-aş fi tras o bătaie bună nevestei mele, care o va şi încasa, numai că tu vei fi spânzurat![11]

Până acum, cu excepţia unei singure victime, lucrurile fuseseră lipsite de importanţă. Dar s-a petrecut ceva mai grav. Ecaterina s-a dovedit mai puţin înţeleaptă decât Teodora care, după o tinereţe furtunoasă, a avut o atitudine ireproşabilă când a ajuns pe tron. Să se fi săturat, ca doamna de Maintenon, să joace mereu rolul de vedetă alături de un bărbat hiperactiv, nervos până la paroxism şi periculos pentru toţi, cu excepţia

ei? Să fi simţit nevoia unei schimbări? Posibil... Totuşi, în lunile care au urmat încoronării, ea a avut o legătură amoroasă - care le prevestea pe celelalte, când avea să devină liberă - cu un şambelan aflat în serviciul ei. William Mons, căci despre el e vorba, pe lângă un fizic atrăgător, pare să fi fost priceput şi la intrigi. El, sora lui, o doamnă Balk, şi anturajul lor făceau speculaţii pe seama morţii ţarului şi intenţionau să pună mâna pe putere. Toţi curtenii erau la curent cu această idilă deconcertantă.

Petru, a cărui privire sfredelitoare pretindea că pătrunde totul, a fost, aşa cum se întâmplă în general cu soţii, ultimul care a aflat. Ţarul a reuşit să-şi reprime furia, deşi a avut câteva ieşiri violente în camera fiicelor sale; dar răzbunarea a fost promptă. S-a deschis o anchetă împotriva pretinsului complot şi multe persoane s-au perindat prin camera de tortură; sora lui Mons a fost biciuită cu cnutul şi, pentru că a supravieţuit, a luat calea exilului în Siberia, iar Mons a pierit decapitat.

între soţi a încetat orice legătură. Ţarul a pus-o pe soţia lui într-o sanie şi a dat ordin să fie plimbată în jurul eşafodului încât să poată atinge cadavrul însângerat; Ecaterina a suportat această încercare fără să dea semne de emoţie. Săptămâni în şir a domnit tăcerea. Diplomaţii acreditaţi în capitală o considerau pierdută pe ţarină. Totuşi, între cei doi a avut loc o convorbire care a durat trei ore. Ce s-a întâmplat? S-au împăcat? Oare Petru, aşa cum i se întâmpla deseori, s-a

gândit la nişte planuri teribile pe care urma s;i le pună în practică după ce va restabili ordinea în propria familie? Nu ştim căci, la 8 februarie 1725, pe stil nou, a murit, ducând cu el în mormânt ultimul său secret.

A murit după ce el, ţarul atotputernic, s-a aruncat până la brâu, ca un simplu marinar, în apa rece ca gheaţa a fluviului Neva ca să salveze o barcă cu câţiva soldaţi aflaţi în pericol. Răceala contractată cu această ocazie i-a subminat constituţia uzată de oboseli şi excese. Avea cincizeci şi trei de ani. A murit într-o atmosferă evlavioasă, deplângând greşelile pe care le comisese şi într-o profundă izolare: afecţiunea care îi luminase cea mai frumoasă parte a vieţii dispărea într-o ceaţă de trădare, nu mai avea încredere în colaboratorii pe care îi cunoştea foarte bine şi îşi simţea poporul foarte departe de el. Şi el care, pentru a-şi salva opera, îşi arogase dreptul de a-şi desemna succesorul, nu a putut sau nu a vrut nici măcar să-l numească. La sfârşit de tot a cerut o hârtie pe care a scris aceste cuvinte: „Las totul.Dar moartea l-a împiedicat să-şi exprime ultima dorinţă[1]..."

La moartea soţului său, Ecaterina şi-a manifestat durerea de o manieră pe care contemporanii au considerat-o cam zgomotoasă. E adevărat că veghease fidel la căpătâiul lui, numai că, în ultima zi, a găsit de

[1] Un decret promulgat de Petru în 1722 în favoarea soţiei sale le permitea monarhilor ruşi să-şi numească moştenitorul după propria dorinţă, indiferent de sex. Acest document senzaţional avea să permită femeilor să domnească în Rusia de-a lungul întregului secol al XVIII-lea (n.t).

cuviinţă să absenteze destul de des. A stat de vorbă cu câteva persoane devotate şi a câştigat de partea sa pe altele mai puţin favorabile, împărţind mari sume de bani.

în jurul tronului avea loc o adevărată competiţie. Cei doi fii pe care Ecaterina îi dăruise lui Petru cel Mare muriseră la o vârstă foarte fragedă; mai rămăseseră două fete, Anna şi Elisabeta. îi aveau însă drept contracandidaţi pe cei trei fii ai lui Ivan, care ar fi putut să pretindă drepturi egale, dacă nu chiar mai mari. Şi mai ales era fiul nefericitului Aleksei, Petru, care avea doar nouă ani. Lupta se dădea între susţinătorii acestuia şi cei ai Ecaterinei.

Cele două opinii s-au exprimat într-o reuniune a Senatului, Sinodului şi înalţilor funcţionari care, fără să aibă vreun drept efectiv, s-au instalat la palat la câteva ore după moartea ţarului. Dar decizia a venit din altă parte: garda a aclamat-o pe Ecaterina, ceea ce i-a convins chiar şi pe adversarii ei cei mai hotărâţi.

Era un aspect insolit care survenea în treburile statului şi care, mai târziu, avea să se manifeste în mai multe ocazii. Astfel se deschidea o eră nouă: cea a femeilor care, cu scurte excepţii, s-a prelungit până la moartea Ecaterinei a II-a. Şi odată cu femeile au apărut şi favoriţii ale căror agitaţii, intrigi şi rivalităţi au dominat secolul al XVIII-lea.

Au existat mulţi favoriţi în timpul scurtei domnii a Ecaterinei, astfel încât ne putem întreba dacă epitetul respectiv este justificat. Această femeie, eliberată de

jugul soţului ei, şi-a reluat cu elan sporit obiceiurile din tinereţe, deşi depăşise cu mult patruzeci de ani.

S-a vorbit în acea perioadă de un nobil pe nume lagujinski, de un baron de Loewenwolde, de un senior Devier, portughez din naştere, de un conte Sapieha. Asta să fie tot? Aceşti bărbaţi erau preocupaţi să se îmbogăţească şi mai voiau să exercite o influenţă preponderentă în stat, iar certurile lor complicau mersul lucrurilor.

Marele stăpân rămăsese totuşi Menşikov. în ultimele zile ale ţarului Petru cel Mare, el fusese implicat în- tr-un proces de deturnare de fonduri, căci delapidările sale depăşeau orice limite. însă de îndată ce Ecaterina a ajuns pe tronul Rusiei, el a făcut abstracţie de toate acele fleacuri şi a condus regimul. Pedeapsa a venit abia mai târziu... Menşikov sosea la palat cu aere de proprietar în timp ce împărăteasa se afla încă în pat şi, după cum povesteşte Waliszewski, prima preocupare a celor doi era: „Ce bem?“ Din păcate, cheful se prelungea şi treburile statului aveau de suferit.

La urcarea pe tron, Ecaterina invocase ajutorul lui Dumnezeu spre a putea duce la bun sfârşit ceea ce începuse soţul ei. Actele de interes public din timpul domniei sale s-au redus însă la terminarea Academiei de Ştiinţe şi instituirea unui Consiliu Suprem Secret, efemer de altfel, în care şi-a găsit loc trupa bărbaţilor influenţi.

împărăteasa îşi regăsea uneori energia de odinioară. Nu se temea să se îmbarce la bordul unei nave

când marea nu se anunţa deloc liniştită. Poate că în- tr-un astfel de moment trebuie să plasăm incidentul: în timp ce trecea trupele în revistă, descărcarea unei arme - eroare sau complot - a ucis un soldat la patru paşi de ea. „Glonţul nu era destinat acestui amărât[11], a spus ea simplu. După care l-a chemat pe ofiţerul comandant şi i-a smuls sabia.

Dar aceste momente de luciditate erau scurte şi nu îi permiteau să se ridice la înălţimea sarcinii sale. Putea să vadă limpede în situaţii simple, dar nu ştia nimic despre ştiinţa statului. Unde ar fi putut să înveţe? Fusese soţia preţioasă a unui mare om; trăise alături de el şi îi susţinuse energia. După dispariţia lui s-a arătat ceea ce era: ignorantă, incapabilă de o gândire profundă, de o acţiune susţinută. Şi s-a refugiat în orgie.

Reprezentanţii străini se întrebau cum mai putea funcţiona un asemenea stat dominat de haos. Dar impulsul fusese dat, birourile lucrau; ceea ce vor continua să facă şi sub alte regimuri la fel de precare.

Excesele i-au venit de hac Ecaterinei. La sfârşitul anului 1725, deja, Campredon scria guvernului său: „Ţarina s-a simţit destul de rău în urma unei orgii organizate de ziua Sfântului Andrei. S-a rezolvat totul cu o luare de sânge; dar pentru că e extrem de grasă şi trăieşte foarte dezordonat, se crede că va avea un accident care îi va scurta zilele[11]. în martie 1727, consilierul saxon Lefort scria: „Se pare că ţarina suferă de o inflamaţie a picioarelor, care urcă la coapse,

prevestind ce e mai rău. Acest neajuns este atribuit unei cauze bahice".

Ecaterina a murit din cauza numeroaselor sale suferinţe la 6 mai, după o domnie de doi ani şi două luni. A sfârşit aşa cum a trăit, cel puţin în ultimul timp, înconjurată de intrigi, asaltată de bărbaţi care încercau să-şi asigure viitorul, impunându-i propriile dorinţe.

DOAMNA DE KRUDENER

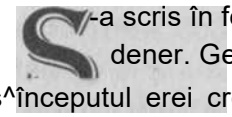

-a scris în fel şi chip despre doamna de Kru dener. Genul ei este însă bine cunoscut. La ^s^începutul erei creştine şi-ar fi găsit locul printre acele numeroase pocăite care îi urmau pe apostoli sau pe succesorii lor şi converteau mulţimea. în perioada în care catolicismul, puternic atacat, se răspândea cu o ardoare renăscută, ea şi-ar fi concentrat eforturile, aşa cum a făcut Sfânta Tereza, în direcţia reîntronării disciplinei, zelului şi credinţei în viaţa monastică. în zilele noastre ar ocupa însă un loc important printre numeroşii sectanţi, proveniţi din ţările an- glo-saxone, care anunţă o cale nouă pentru a ajunge în ceruri. Dar doamna de Krudener a jucat un anumit rol în istorie, aşa că nu ne putem limita la prezentarea vieţii ei. Esenţial este să o plasăm într-un context social şi să-i evaluăm realizările, o misiune departe de a fi uşoară.

Istoricii ei nu ne ajută. Unii îi împărtăşesc misticismul, considerând-o o sfântă. Astfel, în viziunea lui

Charles Eynard, doamna de Krudener este o aleasă a Domnului. îi recunoaşte unele abateri în tinereţe, dar le consideră slăbiciuni omeneşti care au beneficiat de iertarea Atotputernicului. Viaţa ei era inspirată de divinitate - îndeplinea o misiune, cunoştea adevărul, lată câteva fraze culese din lucrarea biografică pe care i-a consacrat-o: „Aşa se prezenta situaţia când doamna de Krudener a auzit vocea Celui de Sus care îi cerea să se ducă la Geneva"; „Totuşi, doamna de Krudener, înştiinţată de marile planuri ale Domnului, vedea cu mare interes îndeplinirea acestor previziuni[11]; „La întoarcere, i s-a revelat misiunea de a se duce la o moară de lângă Schlucktern...[11]. Şi în această măreaţă activitate, autorul abia dacă descoperă câteva umbre. Din păcate, ele au existat.

De cealaltă parte s-au formulat numeroase critici inspirate nu numai de dorinţa instinctivă de a găsi greşeli în perfecţiune, ci şi de un incontestabil material faptic. Iar doamna Krudener rezistă cu greu... Este uşor să discerni vanitate în comportament şi o anume infatuare. Diferiţi autori - de exemplu Joseph Turquan
- o privesc cu asprime. După părerea lor, doamna de Krudener este doar o cochetă; animată de dorinţa de a juca un rol la o vârstă la care farmecele nu mai aveau niciun efect, ea îl descoperă în practicarea unei religii exaltate şi zgomotoase. în vremea ei a putut face o impresie destul de puternică, dar văzută de departe nu mai este decât ridicolă. Chiar şi sinceritatea ei pare suspectă.

EDMOND ROSSIER

E oare posibil, evitând misticismul şi reaua-cre- dinţă, să stabilim locul pe care l-a ocupat în realitate doamna de Krudener? E riscant, căci inima are secrete care se sustrag cercetărilor... De altfel, inspiratoarea ţarului Alexandru nu se înconjura de mistere, dimpotrivă: în diferitele faze ale vieţii sale, ea a dovedit mai multă clarviziune decât majoritatea femeilor din istorie. Putem vorbi deci despre ea cu o oarecare şansă de a restabili adevărul.

într-o seară din luna iunie a anului 1815 a avut loc întâlnirea de la Heilbronn între baroana Julie de Krudener şi Alexandru I, împăratul Rusiei. Amândoi au atribuit-o miracolului: „Ştiam de mult timp că Domnul îmi va oferi bucuria de a-l vedea“, scria profeta cu puţin timp înainte contesei Edling. Iar după întâlnire, regăsim aceeaşi notă în întreaga corespondenţă: Dumnezeu a înfăptuit asta. Iar Alexandru i-a povestit uneia dintre confidentele sale că, mergând în întâmpinarea lui Napoleon, se simţea obosit, tulburat. A încercat zadarnic să citească o carte. Dorea să stea de vorbă cu un suflet prieten şi gândul i s-a îndreptat spre doamna de Krudener, cu care coresponda de o bucată de vreme. „Unde poate fi şi cum să fac s-o întâlnesc? m-am întrebat. Abia mi-am exprimat acest gând că am şi auzit o bătaie în uşă. Era prinţul Volkonski care mi-a prezentat-o pe doamna de Krudener. Vă puteţi închipui surprinderea mea; credeam că visez. Acest

răspuns atât de prompt dat gândului meu nu mi s-a părut nicidecum efectul întâmplării."

Nu este totuşi necesar să invocăm miracolul. Doamna de Krudener dorea de mult timp să-l întâlnească pe Alexandru, instrument esenţial în opera sa. Recurgând la o strategie abilă, ea s-a dus la Schlucktern, localitate aflată la intersecţia drumurilor din Austria spre Rin; ţarul, care se apropia precedat de trompeţi, nu-i putea scăpa. Şi a ajuns la el... Alexandru, pregătit de scrisorile primite anterior, aflat într-o stare de surescitare nervoasă, dorea aproape la fel de mult să intre în contact cu profeta. Printr- un fenomen deseori contestat, gândul ţarului s-a îndreptat spre cea care se apropia. Momentul e totuşi interesant. Două fiinţe ce veneau de foarte departe se întâlneau. Doamna de Krudener se desprinde de grupul simplelor exaltate şi intră în istorie. Alexandru s-a aflat doar o scurtă bucată de vreme sub influenţa ei; dar unul dintre avatarurile sale va căpăta o formă, o intensitate pe care nu ar fi avut-o altfel; ceea ce se va repercuta asupra politicii sale.

Se cuvine mai întâi să facem o scurtă prezentare.

Metternich, care pretindea că îl cunoaşte bine pe ţar, ca de altfel pe toţi oamenii de stat contemporani cu el, îl înfăţişează trecând prin câteva evoluţii succesive. „Fiecare perioadă, scrie Metternich în memoriile sale, avea o durată de aproximativ cinci ani... împăratul îşi însuşea o idee şi urma neîntârziat direcţia în care îl ducea. Ideea avea nevoie cam de doi ani ca să se

dezvolte, căpătând pe nesimţite în ochii săi valoarea unui sistem. în al treilea an rămânea fidel sistemului adoptat, se ataşa de el, îi asculta cu o adevărată fervoare pe cei care îl promovau... în al patrulea an, la vederea consecinţelor posibile, începeau să i se deschidă ochii. în al cincilea an, în locul amestecului inform din sistemul pe cale de dispariţie, începea să încolţească o nouă idee în mintea lui. Această idee era în general diametral opusă celei la care tocmai renunţase."

Napoleon l-a caracterizat direct; el l-a numit bizantin pe omul cu care fraternizase pe pluta de pe fluviul Niemen. Există o fărâmă de adevăr în spusele lui. Dar acest grec din Imperiul de Jos, amintire a unei mari naţiuni şi, la un moment dat, arbitru al Europei, era deosebit de seducător. îşi exercita prestigiul asupra bărbaţilor şi femeilor; şi, lucru ciudat, se pare că cei pe care i-a îndepărtat sau i-a sacrificat nu i-au purtat prea multă ranchiună.

Caterina a ll-a, dornică să supravegheze direct educaţia nepoţilor, l-a ales ca preceptor pentru Alexandru pe La Harpe, liberal din cantonul Vaud, care şi-a iniţiat elevul în doctrinele generoase ale lui Rousseau. Acesta era secondat de bătrânul rus Saltîkov, care s-a străduit să-i demonstreze copilului că suveranii domnesc în virtutea dreptului divin şi că popoarele sunt obligate să se supună. Un temperament puternic ar fi reuşit să digere acele principii opuse şi ar fi adoptat o linie de conduită în funcţie de ambele aspecte.

Alexandra s-a limitat să şi le însuşească şi sa se inspire succesiv din ele în diferite faze ale vieţii sale.

în adolescenţă, el a primit câteva noţiuni de artă militară, dar s-a simţit atras de viaţa de Curte care exercita asupra lui o mare forţă de seducţie. După ce s-a maturizat, Alexandra s-a pomenit în poziţia dificilă de prinţ moştenitor în faţa unui tată extrem de iute la mânie. Apoi a urmat noaptea sumbră de 23 spre 24 martie 1801: ţarul Pavel a fost asasinat în condiţii cumplite. Fiul ştia despre complot; era pregătit să se urce pe tron, dar conta pe o anume eleganţă în derularea evenimentelor. A suferit o emoţie puternică, ce i-a fost spulberată în scurtă vreme de onorurile acordate înaltei sale funcţii. A rămas însă cu o amintire de neşters: îngrijorarea provocată de o eventuală acuzaţie de complicitate care va pluti tot timpul în aer şi teama să nu aibă parte de aceeaşi soartă, ceea ce s-a repercutat nefavorabil asupra capacităţii lui de decizie.

A ajuns deci ţar la douăzeci şi patru de ani. Alexandru s-a înconjurat de tineri de vârsta lui - Stroganov, Kociubei, Novosîlţov, Czartoryski, toţi admiratori ai instituţiilor engleze. împreună formau aşa-numitul Comitet de Salvare Publică. Ei au schiţat planuri curajoase care au stârnit îngrijorarea preceptorului La Harpe, proaspăt întors în Rusia. Dar, în afara câtorva edicte inofensive, toate celelalte proiecte au rămas neconcretizate. Realizările au fost sporadice. Mai întâi pentru că nu exista nici convingerea şi nici energia necesare în lupta cu inerţia proprie naţiunii

ruse; apoi, pentru că Alexandru însuşi nu avea nicio intenţie să-şi micşoreze puterea. După cum a spus mai târziu Czartoryski: „Voia ca fiecare să fie liber, cu condiţia să-şi folosească libertatea spre a-şi exprima acordul cu el“.

A urmat apoi războiul din afara ţării, urmat de înţelegerea cu Napoleon. Alexandru, care a crezut că va cuceri şi transforma Europa, a fost alungat la el acasă. Sub influenţa lui Speranski, el a elaborat un nou plan de reforme, nu după model străin, ci conform tradiţiilor naţionale. Din nefericire, întâmplarea a făcut ca, în momentul în care totul era în fază finală, scrupulele şi neliniştile să revină: temându-se de reproşurile lui Speranski, l-a exilat pentru un timp în Siberia.

în 1812 nu se mai punea problema reformelor: sfânta Rusie s-a recules şi a aşteptat invazia. A urmat o perioadă de mari căinţe şi de entuziasm sumbru. Alexandru, retras la Sankt Petersburg, a primit veşti rele; pradă unei profunde tulburări, a împrumutat o Biblie de la împărătească şi a zăbovit îndelung asupra pasajelor care evocau cele mai tragice profeţii. El a admis că toate evenimentele care se succedau erau rezultatele voinţei divine şi s-a plecat cu umilinţă în faţa acesteia. La vestea ocupării oraşului Moscova, a scris: „Văd, judecând după ceea ce se întâmplă, că Providenţa ne impune mari sacrificii; sunt gata să mă supun voinţei Domnului[11]. Dar după înfrângere a urmat victoria. Dumnezeu care l-a pedepsit, l-a ridicat de jos, j şi Alexandru a pornit să cucerească Europa convins

că avea de îndeplinit un rol imens. între timp s .1 înfiinţat Societatea Biblică de la Sankt Petersbury

Au urmat apoi marile lupte pe câmpul de bătălie al Germaniei, cu şanse schimbătoare. Alexandru a luat legătura cu regele Frederic Wilhelm al lll-lea al Prusiei şi cu episcopul de Eylert, ceea ce i-a întărit credinţa. A intrat triumfător în Paris şi a ocupat un loc de onoare în Congresul de la Viena. Dar devoţiunea sa religioasă nu i-a temperat cu nimic ambiţia politică şi - dacă e să dăm crezare rapoartelor poliţiei - nici practicile amoroase. în plus, era dominat de o pronunţată instabilitate emoţională; îi ura pe toţi aceia care nu se conformau dorinţelor sale şi se detesta pe sine pentru că nu era ceea ce ar fi trebuit să fie. Se enerva, îşi facea tot soiul de probleme. Iar atunci când a aflat despre întoarcerea din Corsica, a văzut în asta o prevestire a răzbunării. în această stare de spirit a intrat în legătură cu doamna de Krudener, dând curs primelor ei apeluri.

Barbe, Juliana de Wietinghoff s-a născut la Riga în 1764. Provenea dintr-o familie bună, fiind nepoata mareşalului Munich. Crescută în spiritul religiei luterane, şi-a petrecut în sânul familiei cea mai mare parte a primei tinereţi. La optsprezece ani s-a căsătorit cu baronul de Krudener, diplomat de vreo patruzeci de ani care divorţase deja de două ori, ceea ce nu îl împiedica să fie un om extrem de cumsecade.

EDMOND ROSSIER

Noua doamnă de Krudener şi-a urmat soţul mai întâi la Veneţia, apoi la Copenhaga. Stârnea admiraţia celor din jur, căci, fără să fie frumoasă, avea un farmec aparte. Portretele reproduc o mutrişoară vioaie, cu ochi blânzi şi un păr blond cu reflexe cenuşii. Avea un mers graţios, o voce melodioasă, cu un uşor accent străin când vorbea franţuzeşte.

Trăsătura care a caracterizat-o pe doamna de Krudener aproape întreaga sa viaţă s-a materializat într-o accentuată înclinaţie spre visare. încă de la Riga se simţea tulburată de ceaţa de nepătruns. La Veneţia petrecea ore în şir cu ochii aţintiţi în largul mării, lată ce scria în carnetul ei: „Viaţa seamănă cu marea, care datorează furtunilor cele mai frumoase efecte". Afirmaţie cam neclară şi puţin deconcertantă... Se lăsa cu plăcere în voia imaginaţiei: vedea lucruri minunate şi dorea ceea ce nu avea.

O primă deziluzie a constituit-o căsătoria. Krudener avea reale calităţi, dar era lipsit de efuziuni. Se purta cu soţia lui de parcă ar fi fost o păpuşă, iar ei îi displăcea acest rol, cu atât mai mult cu cât se considera superioară soţului ei, incapabil să înţeleagă o mulţime de lucruri. într-o seară, aflându-se într-o vilă pe malul Brentei, cu privirea pierdută în lumina lunii, ea a notat: „Din păcate, în locul meu, el s-ar fi culcat, ar fi dormit!", îl plângea şi se autocompătimea. La Copenhaga se simţea şi mai singură; naşterea celor doi copii nu va remedia situaţia. A intrat în categoria femeilor neînţe

lese. Era periculos; şi curând ispita s-a prezentat sub forma unor secretari de ambasadă foarte atrăgători.

Doamna de Krudener nu a dus lipsă de admiratori. Şi le-a fost milă de ei. Unul, Alexandru de Statiev, văzându-se abandonat, a părăsit această lume. Sinucidere, ftizie? Nu se ştie. Ea i-a păstrat o frumoasă amintire; îi plăcea să creadă că şi ceilalţi vor proceda la fel... Europa va fi presărată cu morminte.

în 1789, situaţia a devenit imposibilă la ambasadă, în aceste condiţii, doamna de Krudener a plecat în călătorie - nu divorţ, nu despărţire legală, doar o separare... A nimerit la Paris în ziua izbucnirii revoluţiei, un moment unic în istorie.

Dar politica nu o interesa; nu o va interesa niciodată decât în măsura în care îi va inspira religiozitate. în marea capitală, ea a regăsit societatea vechiului regim, dar parcă puţin mai liberă, mai agitată. A întâlnit oameni spirituali, frivoli, parteneri excelenţi de conversaţii, care s-au îndrăgostit cu toţii de ea, sau cel puţin aşa au declarat. Sexul tare e uneori mincinos.

A intrat în relaţii cu Suard, un academician grav care a introdus-o în mediile de artişti şi filozofi. Deja, fără să fi făcut prea multe în această direcţie, era considerată o inspiratoare, o Egerie: rol pe care îl aprecia foarte mult. Apoi Parisul i s-a părut prea agitat, aşa că a dat o raită prin sud, unde a găsit noi admiratori, în sfârşit, Franţa devenind insuportabilă, a revenit la soţul ei. Dar, spre a conferi farmec călătoriei, a acceptat să fie însoţită de un anume domn de Fregeville,

locotenent de husari, pe care avea să-l păstreze ulterior pe lângă ea.

Incontestabil, domnul de Krudener era un om cum- \ secade: a primit-o cât de poate de frumos pe călătoare. Dar satisfacţia sa a fost de scurtă durată, căci a constatat că toate atenţiile soţiei sale se îndreptau spre cavalerul ei; doamna de Krudener l-a îngrijit zi şi noapte în timpul unei boli. Cuplul s-a despărţit din nou. El a rămas la post, iar ea a plecat la Riga să-şi retrăiască amintirile. în scurtă vreme şi-a reluat viaţa itinerantă prin diferite ţări.

în 1800 o regăsim la Berlin, unde baronul reprezenta Rusia ca ambasador. Cuplul se va reuni într-o ultimă încercare de conciliere. Doamna de Krudener se complăcea în situaţia ei, trăia pe picior mare, purta toalete strălucitoare, comanda de la Paris rochii şi pă- j lării. în capitala Prusiei trăiau refugiaţi francezi care, | deşi duceau o viaţă mai puţin luxoasă ca pe vremuri, îşi păstraseră nealterată siguranţa de sine: Rivarol, Boufflers, Chenedolle şi alţii. Chiar dacă ambasadoarea ar fi vrut să fie mai sobră, ei s-ar fi priceput să o readucă la existenţa veselă de altădată.

Dar, deşi era înconjurată de oameni atât de interesanţi, doamna de Krudener nu putea să stea locului. Pretextând o indispoziţie fizică, a plecat din nou, de data asta cu fiica sa Juliette. A trecut prin sudul Germaniei, Elveţia, Lausanne, Coppet, Geneva şi a reapărut la Paris în timpul Consulatului.

Franţa se odihnea, fericită că îşi regăsise securitatea şi repurtase o serie de victorii în exterior SocieUitea se schimbase: era un amestec a ceea ce fusese şi a ceea ce avea să fie. însă doamna de Krudener a găsit aici oameni inteligenţi şi amabili pe care nu a ezitat să-i frecventeze: Pasquier, viitorul cancelar, Ducis, Fontanes, Chateaubriand... Iar femei: doamnele Recamier, de Stael, Necker de Saussure, Pauline de Montmorin... Străina nu a fost nevoită să facă anticameră: situaţia ei socială, cultura, talentul de a vorbi mai multe limbi, farmecul conversaţiei i-au asigurat peste tot o bună primire. Din păcate, s-a lăsat din nou atrasă în vârtejul nebuniilor de odinioară. Alesul a fost Garat: nu prea frumos, mic de statură, durduliu, cu urechi lungi, nas turtit... dar imposibil de întrecut chiar şi de incredibili[1], foarte apreciat de o anumită lume şi iubit de femei.

„Doamna de Krudener, cedând îndemnurilor inimii sale, scria Eynard, s-a lăsat din nou ademenită de atracţiile trecătoare ale lumii. Această inimă, atât de des dezamăgită de afecţiuni iluzorii, simţise trezindu- se, chiar din rămăşiţele vieţii sale, acea sete de a iubi, de a se ataşa şi de a suferi pe care o credea domolită, însă noile legături, stabilite şi rupte la fel de repede, i-au lăsat doar un gol imens.“

într-adevăr, idila a fost scurtă. Garat era nestatornic, iar doamna de Krudener, sub influenţa ambianţei literare, a plecat la Lyon ca să termine un roman

[1] Tineri excentrici din timpul Revoluţiei franceze (n.t.).

laborios, *Valerie,* povestea unei pasiuni cu deznodământ tragic inspirată chiar de ea, relatată sub formă epistolară, ciudat de învechită, dar mult mai bine închegată decât operele doamnelor de Genlis sau de Montolieu. Succesul a fost considerabil. Ea însăşi a contribuit din plin la obţinerea lui. A apelat la toate relaţiile de la Paris şi de aiurea. Cartea s-a tipărit în mai multe ediţii. Cineva a rămas totuşi refractar: primul consul Bonaparte, căruia îi fusese oferit un exemplar splendid legat, l-a azvârlit în foc. l-a spus bibliotecarului Bărbier: „Sfatuiţi-o pe această nebună să-şi scrie de acum înainte lucrările în rusă sau în germană, ca să fim scutiţi de o asemenea lectură insuportabilă".

în 1804, doamna de Krudener a părăsit Parisul şi s-a întors la Riga. Să fi acţionat astfel în semn de protest faţă de acest tratament nedemn, din oroarea provocată de asasinarea ducelui de Enghien sau pur şi simplu din lipsă de bani?... Nu se ştie. Ulterior, în cursul anului 1805, a avut loc marele eveniment - transformarea.

Detractorii doamnei de Krudener o explică într-un mod stupid: ajunsese la o vârstă la care nu putea să mai inspire pasiuni şi, fiind înzestrată cu voinţa fermă de a se impune din nou atenţiei generale, şi-a transpus intenţiile în fapte.

Lucrurile au fost însă mult mai serioase. Poate că şi împrejurările s-au dovedit favorabile: tatăl şi soţul ei muriseră, iar mama ei, cu care nu întreţinea niciun

fel de relaţii, avea să se stingă şi ea Doamna de Krudener avea patruzeci şi unu de ani şi nu mai era ambasadoare. Revenită pentru ceţuri, şi-a analizat trecutul şi a ajuns la concluzia că, în ciuda succeselor strălucite, viaţa ei fusese extraordinar de inutilă. Mai mult ca niciodată nutrea aspiraţii spre necunoscut şi credea că trebuie să se întâmple ceva. Tendinţa spre misticism, sesizabilă în scrisori şi în *Valerie,* s-a accentuat şi a pus complet stăpânire pe ea. Moartea bruscă a unui gentilom livonian, aproape în prezenţa ei, i-a deschis ochii asupra fragilităţii fiinţei umane; iar gestul unui pantofar morav, care a salutat-o de parcă ar fi avut de îndeplinit o misiune divină, i-a insuflat încredere. Brusc, s-a simţit orbită de lumină. în faţă i-a apărut un nou ţel: era salvată.

Din punctul nostru de vedere, lucrurile s-au petrecut cam repede, lată ce scria uneia dintre corespondentele sale:

Dragă Armande, nici nu poţi să-ţi închipui ce fericită mă face această religie sfântă şi sublimă; mă duc ca un copil să fiu luminată, consolată de Mântuitorul binefăcător. Când am necazuri, înalţ rugăciuni şi el mi le îndeplineşte; când sunt judecată greşit, mă duc la el şi el mă consolează...

Evident, nu oricine e în stare de o schimbare atât de rapidă, de radicală. Dar temperamentele sunt foarte diverse; ar fi nedrept să le judecăm după aceeaşi

normă. în orice caz, convertirea doamnei de Krudener era sinceră; urmarea vieţii sale a dovedit din plin acest lucru.

Şi-a consacrat mult timp lecturii Bibliei, a meditat, limbajul ei s-a transformat; vizita săracii, dădea de pomană. Dar, în scurtă vreme, cadrul îngust nu îi va mai fi suficient. Simţea că-i este dat să îndeplinească o misiune profetică: se vor petrece lucruri măreţe. între timp, trebuia ca şi alţii să beneficieze de harul care pogorâse asupra ei; era nerăbdătoare să treacă la fapte.

în 1806, doamna de Krudener a plecat în călătorie în condiţii mult diferite de cele de altădată. A străbătut Germania, Alsacia, Elveţia şi alte ţări. Uneori rămânea fără bani. Pământurile ei prost cultivate îi aduceau puţine venituri, dar nu-şi făcea griji: se ruga şi darurile veneau la ea.

Concomitent cu această evanghelizare a mulţimii, şi-a îndreptat atenţia către oamenii care o înţelegeau: moravii din Herrnhut şi din Bethelsdorf, Jung Stilling, medic şi teozof, Oberlin, pastor la Ban de la Roche, Empeyta, tânăr ecleziast genovez... Toţi o respectau foarte mult şi îi recunoşteau cu uşurinţă harul divin, ceea ce îi procura mari satisfacţii. îi frecventa şi pe potentaţii acestei lumi. A vizitat-o la Konigsberg pe regina Luiza a Prusiei; le-a întâlnit pe regina Hortansa, pe marea ducesă Ştefania, pe ţarina Elisabeta.

Sigură de mântuirea sa, ar fi vrut să le-o transfere şi prietenilor de altădată, foarte împrăştiaţi în Europa.

Dar în această privinţă a întâmpinat serioaso obsta cole; viaţa pe care o duceau continua sa exercite asupra lor o mare atracţie... Efortul ei printre altele - de a-l converti pe prinţul de Ligne, sceptic elegant şi bărbat remarcabil, s-a soldat cu un eşec complet.

Subordonându-şi întreaga activitate unui scop „multitudinisf, se deplasa dintr-o parte în alta, însoţită totdeauna de o suită de susţinători. A locuit în case şi în bordeie; a primit oameni din toate categoriile sociale, alternând predicile cu conversaţia. Era oarecum teatral, dar convingerea exista. „Doamna de Krudener, a scris contesa de Edling, locuia într-o cabană unde puteau fi văzuţi săraci, oameni necăjiţi, câţiva oameni de lume... în acea perioadă ea îl căuta pe Dumnezeu prin acte filantropice, prin acceptarea unei sărăcii au- toimpuse, pe fondul unei exaltări religioase care până la urmă i-a zdruncinat sănătatea".

Guvernele nu vedeau cu ochi buni această activitate: asemenea aglomerări umane nu prevesteau nimic bun... într-o primă fază, doamna de Krudener a fost expulzată din Wurtemberg; dar această măsură nu i-a temperat zelul. Vocea ei răsuna până departe. Asemenea vizionarilor întunecaţi ai vechiului Israel, ea prevestea nenorociri cumplite dacă lumea refuza să se convertească; şi, având în vedere starea aproape constantă de război în care se afla Europa, câteva dintre aceste predicţii s-au realizat inevitabil. Nutrea convingerea că fusese înzestrată cu harul profeţiei, opinie pe care o împărtăşea şi istoriograful ei Eynard.

Vremurile erau într-adevăr tragice. Imperiul napoleonian, construit pe ruinele vechilor dominaţii, iniţiase o ofensivă formidabilă spre Orient. Apoi, după dezastrul campaniei din Rusia, mişcarea se inversase, armatele coalizate unindu-şi eforturile împotriva Franţei. în acea imensă disperare a popoarelor, doamna de Krudener a căutat un salvator. Pe Napoleon îl considera o fiinţă răufăcătoare şi nu ezita să-l numească îngerul negru, poate şi din cauza unei vechi ranchiune... Şi curând avea să se impună contrariul: reparatorul nedreptăţilor, salvatorul lumii va fi măreţul împărat care, atunci când „Buonaparte" a îndrăznit să se măsoare cu el, i-a zdrobit puterea. Lui i-a fost hărăzit un rol mare: era îngerul alb care va extermina îngerul negru şi, în măsura în care starea lui sufletească se va dovedi la înălţimea aşteptărilor, va reuşi să reîntroneze ordinea şi pacea în noua omenire.

Doamna de Krudener şi-a exprimat această convingere la curtea de la Baden, a supravegheat răspândirea predicţiilor sale şi a făcut în aşa fel ca ele să-i parvină ţarului, l-a scris ca să-i atragă atenţia asupra unui rol pe care poate că nici el însuşi nu bănuia că o să-l joace: „îngerul care marchează cu sânge ocrotitor porţile aleşilor trece; lumea nu-l vede“... După aceea s-a dus la el.

în aceste condiţii a avut loc întâlnirea. Doamna de Krudener s-a năpustit imediat asupra suveranului: „încă nu v-aţi apropiat de Omul-Dumnezeu, ca un criminal care vine să ceară iertare... încă nu v-aţi umilit în

faţa lui lisus...“ Alexandru a recunoscut spăsit, încântat să împărtăşească o convingere mai fermă decât .1 lui. Şi-a ascultat îndelung interlocutoarea Când credea că depăşise o anumită limită, aceasta se scuza, iar el răspundea: „Nu, doamnă, continuaţi. Vorbele voastre sunt ca un balsam pentru sufletul meu“. Căci ţarul găsise un răspuns satisfăcător la întrebările sale: un rol predestinat în această lume şi mântuirea asigurată în cealaltă. Ce-ar fi putut să-şi dorească mai mult?

în zilele următoare, armata rusă a înaintat puţin spre vest şi s-a oprit în apropiere de Heidelberg. Doamna Krudener s-a instalat într-o colibă de ţărani pe malul râului Necker. Ocupa o cameră foarte mică în vecinătatea unui grajd unde se aflau trei vaci... Permanent, zi şi noapte, ţarul venea să o vadă. Citea Biblia împreună cu pastorul Empeyta; îi arăta pasajele care îl tulburaseră cel mai mult, solicitându-i explicaţii. Apoi, doamna de Krudener începea să se roage.

în urma acestui tratament, Alexandru a făcut progrese rapide, ajungând în curând aproape de stadiul dorit. Când s-a aflat vestea înfrângerii lui Napoleon la Waterloo, întreg grupul s-a bucurat, atribuind victoria intervenţiei divine; se stabilea contactul între cer şi pământ. „Sire, aveţi pacea Domnului! - Sunt fericit, da, sunt fericit. Am pacea, am pacea Domnului. Sunt un mare păcătos, dar cred, ştiu că păcatele mele au fost iertate." Doamna de Krudener, poate mai puţin sigură de acest lucru, îşi supraveghea îndeaproape discipolul. Dar, corectându-l sever atunci când era necesar,

ştia să-i zgândăre coarda sensibilă: era „cel chemat să îndeplinească misiunea remarcabilă de a învinge balaurul şi de a fi conducătorul popoarelor..."

în scurt timp, scena s-a mutat la Paris. Doamna de Krudener locuia la reşedinţa Montchenu, care comunica prin grădini cu palatul Elysee unde locuia ţarul. Alexandru o vizita în fiecare seară, şi programul de la Heidelberg se repeta: citirea Bibliei, rugăciunile. Cei doi mai comunicau şi prin mesaje: „Educaţia voastră spirituală, îi scria ea, este dragă sufletului celui Veşnic, care o urmăreşte cu o dragoste infinită. Ne-a unit destinele, încredinţându-mi rolul de mamă plină de tandreţe care îşi supraveghează copilul cu nelinişte". Mama urma să împlinească cincizeci şi unu de ani, în vreme ce copilul avea treizeci şi opt.

Surprinşi de această intimitate, oamenii făceau toate supoziţiile posibile şi imposibile. Apoi, când s-au dumirit în privinţa ei, au dat buzna la reşedinţa Montchenu, inspiratoarea fiind înconjurată cu toată consideraţia. Deşi vorbea numai de lumea cealaltă, acum era chemată să joace un rol în lumea aceasta. Oamenii de stat se înghesuiau să-i fie prezentaţi, miniştrii recurgeau la influenţa de care se bucura, suspecţii şi prizonierii îşi puneau în ea toate speranţele.

în fiecare seară avea loc o reuniune fastuoasă. Apăruseră mulţi dintre vechii prieteni, la care se mai adăugaseră şi unii noi. La reşedinţa ducesei

au venit ducele de Bourbon şi de Duras, doamnele de Coislin şi de Gerando, Michaud, Ballanche, Chateaubriand şi mulţi alţii. Convertita s-;i străduit să le insufle tuturor credinţa... în momentul în care sosea ţarul, conversaţiile încetau. Toată lumea îngenunchea şi începea să se roage. Uneori doamna de Krudener predica sub impulsul unei inspiraţii sau se lansa într-o discuţie pe teme religioase cu împăratul. Cei prezenţi ascultau respectuoşi, fără să-şi ascundă încântarea.

Care era doctrina? Luteranismul? Dar doamna de Krudener a asistat imperturbabilă la liturghia dintr-o capelă ortodoxă... Mai târziu, ea avea să-i spună pastorului Maurer că nu era vorba nici de protestantism, nici de catolicism: idealul ei îl constituia Biserica de la începuturi. Ea şi susţinătorii ei duceau o viaţă evlavioasă intensă cu revelaţii frecvente. Predica pocăinţa, unirea întru Mântuitorul Hristos, sub semnul recunoştinţei şi iubirii. Ajuns în acest punct, creştinul domină divergenţa doctrinelor, aspirând să le subordoneze pe toate propriului ideal.

Dar cum s-a manifestat, de fapt, influenţa ei? Doamna de Krudener scria uneia dintre prietenele sale la 30 august 1815: „Alexandru este alesul lui Dumnezeu; merge pe căile sacrificiului. Cunosc fiecare detaliu, aş putea spune chiar fiecare gând din viaţa sa...“ Intenţiona să profite de influenţa pe care o avea asupra lui ca să-şi împlinească opera; dar această operă nu se contura niciodată cu exactitate. Predica

totdeauna convertirea, pocăinţa, bunătatea, însă la modul general, fără să manifeste spirit creator[1].

I s-a întâmpat să intervină în favoarea câtorva persoane, dar lucrurile nu au ajuns prea departe. Unii i-au purtat pică pentru că nu a făcut mai suportabilă soarta lui Napoleon, ceea ce e ridicol. Marea politică nu o interesa decât în măsura în care se amesteca cu religia, l-au fost adresate apeluri directe, printre altele în sprijinul lui Labedoyere, condamnat la moarte pentru că predase oraşul Grenoble împăratului care se întorcea din insula Elba: „Un cuvânt al lui Alexandru, spune Lenotre într-un articol din *Temps,* ar fi putut să-l salveze; dar el nu a pronunţat acest cuvânt[11]. Să fi intervenit pe lângă el doamna de Krudener? Poate, dar probabil că nu insistase prea mult, pentru că avea cu totul alte griji. în schimb, i-a scris văduvei drept consolare: „Dacă acest Dumnezeu ne loveşte, să-l adorăm! O face doar ca să ne îndrepte. Să ne resemnăm, să plângem şi să ne rugăm; dar nu se cuvine ca noi să-i reţinem braţul[11]. Probabil că biata femeie se aştepta la cu totul altceva.

Manifestând preocupări mai înalte, doamna de Krudener i-a lăsat pe ceilalţi în voia sorţii pământeşti, dar nu a depus strădanii deosebite nici spre binele propriu. O ducea prost cu banii, a acceptat de câteva ori mici sume de la Alexandru, dar nu a făcut ceea ce i-ar fi stat în puteri. Ba mai mult, a refuzat o pensie pe

[1] Crezându-se chemată să pună bazele unei religii noi, doamna de Krudener era convinsă că Alexandru fusese ales de Providenţă să fie apostolul ei (n.t.).

care el era dispus să i-o asigure. Alţii, pi»•cum pastorul Fontaine sau Maria Kummrin, care se num;u. m printre cei mai zeloşi membri ai sectei, s-au dovedit mai puţin scrupuloşi: cereau tot timpul bani, invocând acte de binefacere. Ţarul a considerat cam exagerată această atitudine, ceea ce a tensionat întrucâtva relaţiile dintre ei.

Doamna de Krudener nu şi-a luat niciun fel de măsuri de precauţie ca să-şi păstreze influenţa, lată ce scria unul dintre biografi: „l-ar fi stat în puteri virtuoasei baroane să ajungă la situaţia înaltă a doamnei de Maintenon, cu care seamănă din mai multe puncte de vedere". După părerea lui, ea s-ar fi dovedit neîndemânatică... Poate, dar, chiar dacă ar fi făcut-o cu pricepere, e puţin probabil că ar fi reuşit. E o distanţă ca de la cer la pământ între femeia extrem de abilă care, timp de treizeci de ani, şi-a calculat toate vorbele şi gesturile şi exaltata care ţinea predici mulţimii şi îşi închipuia că are darul profeţiei.

Doamna de Krudener a cunoscut zile frumoase; primele săptămâni din luna septembrie a anului 1815 marchează apogeul influenţei sale. A fost invitată la marea trecere în revistă a trupelor ruseşti din tabăra de la Vertus. Cu acest prilej s-au amenajat şapte altare; comandanţii i-au adresat rugăciuni lui Dumnezeu în faţa trupelor prosternate. La întoarcere a exclamat bucuroasă: „Am fost, scrie ea, martorii uneia dintre acele mari scene care leagă cerul de pământ şi pe care posteritatea o va percepe ca pe una din aceste pagini sublime de istorie care devin revelaţia secolelor". Din

păcate, abstracţie făcând de acest lirism cam difuz, istoria nu pare să se fi schimbat în vreun fel.

Câteva zile mai târziu a apărut protocolul Sfintei Alianţe. Cui s-ar cuveni să-i atribuim paternitatea? în această privinţă părerile sunt împărţite. Episcopul luteran Eylert a declarat că prima idee a acestei combinaţii virtuoase a fost inspirată de discuţiile dintre Alexandru şi Frederic Wilhelm al III-lea al Prusiei. Din punctul de vedere al lui Alexandru de Sturza, ţarul ar fi fost principalul, aproape unicul autor, contribuţia doamnei de Krudener fiind neînsemnată. însă marele duce de Mecklemburg-Strelitz afirmă contrariul: aproape totul s-ar datora doamnei de Krudener. Alţii spun că, în discuţia de la reşedinţa Montchenu, şi-ar mai fi adus contribuţia şi Bergasse, fostul membru al adunării constituante, care ar fi colaborat efectiv la această realizare... în orice caz, participarea doamnei de Krudener nu poate fi pusă la îndoială. Ea a fost consultată sistematic şi, după semnare, Alexandru a anunţat-o, nespus de bucuros, că aliaţii săi au aprobat documentul. împăratul a considerat că venise momentul să-i mulţumească Domnului, astfel că pastorul Empeyta a rostit o rugăciune pentru a-i aduce laude Domnului.

Actul reflecta de altfel toate ideile care circulaseră în acel cerc de iluminaţi. Mai târziu a suferit modificări ciudate, transformându-se într-un instrument al tiraniei, dar intenţia iniţială a fost bună: „în numele preasfintei Treimi... Cei trei monarhi semnatari vor

rămâne uniţi printr-o fraternitate adevărata şi indisolubilă... Comportându-se faţă de supuşi şi armatele lor ca nişte adevăraţi părinţi, ei îi vor conduce in spiritul aceleiaşi fraternităţi care-i animă şi pe ei, impunându- le conservarea religiei, păcii şi dreptăţii..." Apoi urmau nişte vorbe foarte frumoase despre adevăratul suveran al universului, Dumnezeu, despre lisus Hristos şi aşa mai departe...

Din această perioadă datează anecdota relatată de Metternich... Ţarul îl invitase la un supeu între patru ochi.Când şi-a făcut apariţia, cancelarul austriac a constatat că la masă mai exista şi un al treilea loc, pregătit pentru Domnul nostru lisus Hristos, totdeauna prezent, deşi material absent.

Trebuie să facem însă precizarea că Alexandru era în plin elan religios şi părea sub influenţa doamnei de Krudener. Dar chiar în momentul în care s-a discutat al doilea tratat de la Paris, după modelul celui de la Viena, politica lui s-a dovedit cât de poate de realistă, în afară de aceasta, ţarul se destăinuia pioasei sale prietene mai puţin decât se crede şi decât îşi închipuia ea. Nu era o dominare, ci întâlnirea a două sentimente. Misticismul unuia corespundea misticismului celuilalt. Alexandru apela la profetesă când nelinştea sa avea nevoie de ea; dar o va părăsi atunci când va fi dominat de altă idee. Aici ajungem la esenţa acestei naturi ciudate, l-a „absorbit" pe rând pe cei care îi procurau satisfacţii în diferite faze ale vieţii sale. Influenţa doamnei de Krudener seamănă cu aceea a multor

altora - Czartoriski, Speranski, Sofia Narîşkin. Toţi şi- au închipuit că îl domină, dar n-au fost decât prezenţe trecătoare. Regulat cineva este păcălit, dar niciodată ţarul.

Ceea ce a urmat demonstrează foarte clar acest lucru. La 27 septembrie, Alexandru s-a despărţit de prietena lui. Momentul a fost emoţionant: şi-au promis să se revadă curând ca să realizeze împreună opere de binefacere. De la o zi la alta, doamna de Krudener a putut să măsoare intensitatea convingerilor pe care credea că le-a insuflat: reşedinţa Montchenu era pustie! Şi s-a văzut obligată să întoarcă vizita doamnei de Recamier de teamă să nu se pomenească singură de tot.

Acum nu mai avea niciun motiv să rămână la Paris. De ce nu l-ar fi urmat pe ţar, care îi lăsase un paşaport scris de propria sa mână? Doamna de Maintenon nu ar fi ezitat nicio clipă... S-a spus că motivul ar fi fost lipsa banilor, ceea ce nu stă în picioare. Fiul ei, Paul de Krudener, de care nu pare să se fi ocupat prea mult, se afla în misiune diplomatică în Elveţia şi dispunea de suficiente resurse pentru a finanţa călătoria mamei sale... Dar, încă o dată, doamna de Krudener nu a fost dominată de ambiţii materialiste: îi plăcea să joace un rol, era pricepută la puneri în scenă, dar credea cu adevărat că avea o misiune de îndeplinit, îndreptându-se spre Rusia, a pornit pe drumul cel mai lung şi s-a oprit acolo unde se simţea utilă.

PETREPTELL IRONUI UI

Călătorea împreună cu grupul ei, din c;.ne unii lipseau, dar căruia i se alăturaseră alţii, precum pastorul Kellner şi profesorul Lachenal din Bale Peste tot făcea numai bine. Poate că aceasta este partea cea mai onorabilă din cariera ei. Cei care văd în doamna de Krudener doar o intrigantă nu îi acordă prea multă importanţă, însă biograful ei Eynard, cu bună ştiinţă, îi consacră două sute cincizeci de pagini, relatând, printre altele, şi episodul şederii ei la Bâle, în Argovia, în marele ducat de Baden.

Sigur, aceste manifestări au ceva exagerat, teatral. Ne referim la acei tineri care refuză să mai ia parte pe viitor la distracţiile lumii, la avarii care devin generoşi, la un caporal de jandarmi convertit în asemenea măsură încât „lacrimi mari i se rostogolesc din ochi şi suspină din tot sufletul", care promite să nu-şi mai brutalizeze subalternii... Cât timp a durat acest zel onorabil?

Exaltarea mistică a doamnei de Krudener sporeşte, profeţiile ei devenind tot mai redutabile; se considera capabilă să facă miracole, lată ce-i scria pastorului Maurer referitor la Cel Atotputernic: „M-a pus să prezic evenimente care s-au întâmplat întocmai. Bolnavi consideraţi incurabili s-au vindecat datorită rugăciunii mele. Cu optsprezece pâini şi o porţie mică de supă de ovăz am săturat nouă sute de înfometaţi. M-am rugat şi binecuvântarea Domnului a pătruns în acele alimente, transformându-le într-o hrană suficientă." Doamna de Krudener dădea dovadă de un devotament autentic.

Dăruia tot ce avea, dormea pe pat tare, se extenua. De bine de rău, a făcut faţă autorităţilor îngrijorate de caracterul populist al doctrinei şi de aceste adunări tumultuoase... Cu greu ne-am putea imagina o simplă ambiţioasă angrenată în această activitate.

Totuşi, Alexandru păstra distanţa. Evoluţia îm- plinindu-se, el a părăsit-o pe inspiratoarea sa aşa cum a făcut şi cu alţii. Acum părea întrucâtva jenat de exaltările de la Paris. Toate influenţele absolutiste, mai ales cele ale lui Metternich, aveau menirea de a-l feri de cuvioşie deplasată. Mai puţin interesat de soarta popoarelor, nu a reţinut din Sfânta Alianţă decât aspectele referitoare la suverani. Pe de altă parte, rapoartele trimise de guverne despre activitatea efervescentă a doamnei de Krudener nu-i erau deloc favorabile. S-a depărtat definitiv de ea şi nu a mai vrut s-o vadă; prezenţa ei ar fi fost pentru el un permanent reproş.

Situaţia devenea imposibilă pentru trupa evanghelizatoare, aşa că s-a împrăştiat. Unii dintre membrii ei, printre care Empeyta şi Lachenal, s-au întors acasă şi şi-au refăcut cariera, fără a se mai lăsa derutaţi pe viitor de elanurile mistice. Alţii au dispărut în negură... Doamna de Krudener nu a mai fost primită în cantoanele elveţiene, în marele ducat de Baden, în Wurtemberg, Bavaria şi Austria. Era urmărită de poliţia Sfintei Alianţe. A fost adusă acasă în 1818-1819, împreună cu fiica, ginerele ei Berckheim şi alţi câţiva,

escortată de jandarmi. Şi-a găsit adăpost po domeniul său de la Kosse.

O singură dată a mai apărut pe scena mare. I s-a permis să meargă la Sankt Petersburg. în acel moment izbucnise revolta grecilor. Uneori intervenise în favoarea popoarelor şi ar fi vrut şi acum să facă la fel. A început să predice, să prezică; urechile şi inimile s-au deschis. Una singură a rămas închisă: Alexandru avea acum alte idei, drept care o va ruga printr-o scrisoare să părăsească ţara.

De atunci sănătatea ei s-a şubrezit. Totuşi, va face eforturi în vederea unei ultime realizări. în 1833, prinţesa Goliţîn, una dintre prietenele ei intime, i-a pus la dispoziţie jumătate din avere. Doamna de Krudener a folosit aceşti bani ca să creeze în Crimeea o comunitate ciudată, jumătate ortodoxă şi jumătate ezoterică. Prinţesa Goliţîn, îmbrăcată în veşminte bărbăteşti, şi baroana de Krudener, purtând o perucă blondă, formau un cuplu straniu, căruia i s-a alăturat o a treia femeie. Era vorba de o franţuzoaică, cunoscută la Sankt Petersburg sub numele de contesa Hachette, dar care nu era alta decât Jeanne de la Motte, eroina afacerii colierului reginei.

Doamna de Krudener a murit în 1824, în dangătul clopotelor de Crăciun care îşi ridicau glasurile spre cer... A fost înmormântată - pe ultimul drum au însoţit-o doar câţiva prieteni - la Karazu-Bazar. Acolo, într-un mormânt neştiut, odihneşte femeia care, un moment, a atras asupra sa privirile Europei.

ÎMPĂRĂTEASA EUGENIA

La un an după lovitura de stat, în decembrie 1852, în Franţa a fost restaurat imperiul. în >21 şi 22 decembrie a avut loc un plebiscit, câştigat aproape în unanimitate de putere. După exilarea adversarilor, Napoleon al lll-lea s-a instalat la Tuileries. El şi-a amintit atunci, deşi puţin cam târziu, de preceptul biblic potrivit căruia nu e bine ca bărbatul să fie singur. Adevărul e că nici nu prea suferise de singurătate. în micile apartamente de la Saint-Cloud se afla o anumită miss Howard, bine cunoscută dincolo de Canalul Mânecii, care îşi dădea aere de favorită, dacă nu chiar de împărătească. Dar există o diferenţă netă între aceste aventuri galante şi căsnicie, şi se înţelege de la sine că un suveran trebuie să fie căsătorit.

Căutările începuseră încă înainte de restaurarea imperiului. Cândva se discutase despre eventualitatea unui mariaj cu verişoara sa, principesa Mathilde;

dar planul eşuase. Mult mai târziu s au iniţiat unele negocieri; se vorbea de o prinţesă de Wasa, de o Hohenzollern, soră cu acel prinţ Leopold de tristă amintire pentru Franţa. Dar, deşi Ludovic-Napoleon a devenit unul dintre suveranii cei mai puternici din Europa, Curţile străine nu prea se grăbeau să i se deschidă: lovitura de stat de la 2 decembrie fusese lipsită de eleganţă, iar durata regimului era pusă sub semnul îndoielii.

Şi nici el nu părea prea insistent; privirea lui se îndrepta în altă parte... De la o vreme, curtenii constataseră cu interes că împăratul nu avea ochi decât pentru domnişoara de Montijo, o prezenţă remarcabilă prin eleganţa şi frumuseţea sa.

Eugenia de Montijo, de Guzman y Palafox, contesă de Teba şi multe alte locuri, grande de Spania, dar nu de neam regal, se născuse la Granada în 1826. Mai târziu, titlurile şi naşterea ei aveau să fie contestate de detractori, însă în absenţa dovezilor, gestul lor era gratuit. Familia se bucura de o mare consideraţie. Mulţi oameni o frecventau, chiar şi literaţi francezi. Merimee se număra printre prietenii ei fideli şi aşa va rămâne până la moarte. Iar când Eugenia era doar o copilă, Stendhal o lua pe genunchi şi îi spunea: „Când vei fi mare, o să te căsătoreşti cu marchizul de Santa Cruz sau de Santa Fior; dar eu n-am să te mai cu-nosc". Gândea că destinul îi va rezerva un soţ vestit în

genul marchizului de Carabas şi succese strălucite în lume, însă viitorul a depăşit toate aceste previziuni.

Educaţia ei a avut de suferit din cauza numeroaselor sale călătorii. Era tot timpul pe drum, cu mama şi sora ei, ducesa de Alba. Locuiau la Madrid, la Pau, în Anglia, în Germania, în Italia, la Paris, unde Eugenia a primit prima împărtăşanie.

încă din adolescenţă a fost adorată, căci, după spusele contemporanilor, era remarcabil de frumoasă. Avea ochii de un albastru profund, părul, unul din principalele sale farmece, de un blond-auriu, gura mică, pielea fină până la transparenţă şi umerii perfecţi. Unii critici severi îi reproşau o talie puţin cam scurtă şi obrajii uşor umflaţi; dar se pare că defectul era insignifiant. Avea o voce blândă şi, atunci când vorbea franţuzeşte, bruşte intonaţii străine.

Doamna de Montijo dorea să-şi mărite fata cât mai bine cu putinţă. I se oferiseră partide frumoase, dar niciuna nu se finalizase. Să fi fost Eugenia foarte ambiţioasă? Tot ce se poate. Nu pare totuşi să fi aplicat cu consecvenţă politica căsătoriei. Inima ei nu vorbea; aştepta.

Napoleon o remarcase deja pe când era doar preşedintele republicii. O conducea la banchete, stătea mult alături de ea. El ar fi făcut bucuros din ea
o nouă doamnă de Pompadour, dar întâmpina rezistenţă. într-o zi, aflat pe terasa de la Domul Invalizilor, unde trecea în revistă trupele, a zărit-o pe Eugenia pe un balcon apropiat de capelă. A întrebat-o: „Cum să

ajung până la tine?“ La care ea a răspuns „l ’rin capelă". Acesta era într-adevăr singurul drum, si din acel moment el s-a gândit numai la căsătorie Avea însă unele îndoieli. în jurul doamnelor de Montijo plutea o atmosferă stranie. Nimeni nu pretindea ceva anume, dar călătoriile, cosmopolitismul şi omagiile constante, toate astea aveau ceva echivoc. Când conversaţia a alunecat la un moment dat spre trecut, împăratul a încercat să o descoasă în termeni politicoşi. Eugenia a recunoscut că dusese o viaţă mondenă, că fusese foarte mult curtată dar că - a adăugat ea - „Sunt tot domnişoara de Montijo".

Aceste îndoieli şi îngrijorări le împărtăşeau şi alţii. Atenţiile stăpânului au provocat un amestec de nemulţumire şi gelozie. Cei care au îndrăznit şi-au exprimat fără echivoc părerea. Prinţesa Mathilde l-a blamat cu glas tare pe prinţul Napoleon. Persigny, prieten din prima tinereţe care, se spune, îl tutuia pe împărat în intimitate, l-a atenţionat: „Faci o prostie". Dar Napoleon se afla într-o dispoziţie ce făcea imposibilă înţelegerea acestor raţionamente: era îndrăgostit. în plus, după cum constatase deja mama lui, Hortense, era un „încăpăţânat dulce". Nu a ripostat; s-a limitat doar să spună: „Această căsătorie va avea loc".

într-o seară, în parcul de la Compiegne, el a pus pe capul frumoasei sale prietene o coroniţă de crenguţe şi i-a spus: „în curând vei purta alta". La 22 ianuarie 1853 a avut loc cererea oficială; în acelaşi timp şi-a anunţat căsătoria marilor instituţii ale stalului. Cu

abilitatea-i caracteristică, şi-a făcut un titlu de laudă din alegerea sa modestă, lată ce spune în acest sens: „De altfel, exemplele trecutului au alimentat credinţele superstiţioase ale poporului. El nu a uitat că, de şaptezeci de ani, prinţesele străine au urcat pe tronul Franţei doar ca să-şi vadă neamul împrăştiat şi proscris de război sau de revoluţie. O singură femeie pare să fi adus fericire şi trăieşte mai mult decât celelalte în amintirea poporului; şi prin venele acestei femei, soţia modestă şi bună a generalului Bonaparte, nu curgea sânge regal".

Şi continuă: „De aceea, domnilor, spun Franţei: prefer o femeie pe care o iubesc şi o respect unei necunoscute, alianţă ale cărei avantaje ar fi pălit în faţa sacrificiilor... Iar voi, după ce veţi învăţa să o cunoaşteţi, o să vă daţi seama de faptul că, şi de data aceasta, am fost inspirat de Providenţă". Poate că era puţin cam riscant, dar în felul acesta punea capăt unei situaţii delicate. Şi aici, ca şi în alte proclamaţii, se reflectă arta celor din familia Bonaparte care, chiar dacă au făcut multe greşeli, au ştiut totdeauna să se adreseze poporului.

Căsătoria a fost celebrată la 29 februarie la starea civilă şi la 30 ianuarie la Notre-Dame, cu toată pompa care însoţea ceremoniile oficiale. Lucrurile merseseră extrem de repede. în acele câteva zile febrile, croito- resele din Paris n-au ştiut ce-i odihna. Lirismul oficial a luat un avânt puternic: elucubraţii gogonate care acum ne amuză.

După terminarea ceremoniei, noii soţi îşi vor adăposti fericirea în micul castel de la Villeneuve-l'Etang, apoi la Saint-Cloud. începea domnia Eugeniei de Montijo.

Auspiciile erau dintre cele mai fericite... Napoleon al lll-lea se afla la apogeul carierei sale. Avea duşmani, dar în ţară se bucura de o reală popularitate. Oamenii aşteptau lucruri mari de la el. Nehotărârea lui era considerată reflecţie, pasivitatea - profunzime, nonşalanţa naturală - o predispoziţie spre acţiune. Constituţia copiată după cea a primului imperiu îi conferea o putere aproape absolută. Franţa era puternică; politica naţionalităţilor, care s-a dovedit la un moment dat salutară, pentru ca ulterior să-i fie fatală, încă nu-l împinsese în braţele aventurii.

împăratul mai mult asculta decât discuta. înregistra opinii diferite şi îşi urma propriul raţionament. El rumega aceste gânduri, dar nu reuşea să le imprime un contur clar. Aştepta momentul: putea să-l aştepte mult şi bine. Nu avea o suficientă precizie a spiritului ca să- şi traseze o linie de conduită fermă. în afara câtorva elemente constante la care nu renunţa, el a suportat tot felul de influenţe: politica celui de-al doilea imperiu a fost deosebit de deconcertantă... Se înconjurase de oameni de valori diferite cărora - fără a-i folosi pe toţi în aceeaşi măsură sau în acelaşi timp - le acorda prietenia şi încrederea sa. Pe parcursul domniei lui

nu a fost nimeni dizgraţiat. Avea alături de el o femeie inteligentă, pe care a iubit-o... câţiva ani.

Eugenia, devenită împărătească, ocupa un loc de invidiat, dar şi dificil. Era ea oare înzestrată cu calităţile necesare pentru a-l susţine aşa cum se cuvenea?

Educaţia fusese întrucâtva neglijată, astfel că Napoleon s-a străduit să i-o completeze, l-a cerut lui Duruy să-i dea lecţii de istorie pe care ea le-a ascultat cu bunăvoinţă. Dar în cazul celorlalte ştiinţe lucrurile se complicau deoarece, în absenţa unor noţiuni elementare, cu greu puteau fi asimilate noi cunoştinţe. Şi au mai apărut şi alte inconveniente atunci când suverana s-a apucat să facă politică.

Altfel, nu era lipsită de bunătate, în ciuda faptului că se enerva uşor. Ca soţie, cu excepţia scenelor de familie, de altfel întemeiate, în care avea, de regulă, ultimul cuvânt, s-a remarcat printr-o comportare corectă. Dacă iubirea lui Napoleon pentru ea a ars şi s-a topit ca ceara, în schimb, afecţiunea Eugeniei s-a dovedit durabilă. I s-au adus acuzaţii grave, dar, ca şi în cazul Măriei Antoaneta, pe care o simpatiza şi admira, niciodată nu i s-a putut reproşa ceva concret. Tot ce se putea spune era că se interesa de toţi cei care păreau să aibă faţă de ea un sentiment sincer; poate că îi încuraja puţin, dar lucrurile se opreau aici.

Era fidelă în prietenie şi uneori deconcertantă. Trecea cu vederea unele ofense, însă pe altele le punea la suflet. Primea cu fast şi comitea necuviinţe. Şi, deşi respecta cu stricteţe eticheta, se lăsa uneori

antrenată în copilării care puteau fi tolorato în ultimă instanţă unei femei, nu însă unei regine Fot ca Maria Antoaneta, i se întâmpla să se amestece prin mulţime deghizată pentru a se putea duce la târgul de turtă dulce sau la un bal de ţară lângă Fontainebleau. Această conduită a alimentat tot soiul de bârfe care au circulat în Franţa şi în Europa.

Curtea purta pecetea gustului pentru lux şi splendoare al familiei Bonaparte. Era formată din funcţionari, ofiţeri, doamne de onoare, prieteni şi numeroşi invitaţi. Cuplul imperial, ca altădată primul Napoleon, ar fi fost încântat să vadă figurând pe listă nume sonore din vechea Franţă. Dar foburgul Saint-Germain a rămas în expectativă. Atras de bani, s-a întredeschis puţin în momentul succesului. Curtea a păstrat totuşi ceva cosmopolit, contrastant, şovăielnic. Alături de diferite personaje cu o ascendenţă ireproşabilă, generali glorioşi, literaţi de renume, descoperim şi acei aventurieri care, în toate timpurile, au format cortegiul unui cezar.

Cum era viaţa la Curte? Dacă e să dăm crezare relatărilor lui Pierre de Lano, acolo ar fi fost o distracţie continuă. Este însă exagerat. Exista totuşi o diferenţă între recepţiile oficiale, de amploare mai mică sau mai mare, şi intimitate. Şi totul mai era şi în funcţie de reşedinţe: Tuileries, Saint-Cloud, Fontainebleau, Compiegne, Biarritz... Viaţa era mai mult sau mai pu

ţin liberă în funcţie de distanţa determinată de treburile statului şi de Paris.

Generalul du Barail a fost invitat la Compiegne împreună cu soţia. Era o recepţie oficială: programul săptămânii fusese stabilit dinainte. Libertate completă până după masa de prânz. După-amiază, invitaţii pu- ¦ teau opta pentru vânătoare, plimbări în pădure sau o vizită la castelul de la Pierrefonds, al cărui restaurator, Viollet-le-Duc, făcea onorurile casei. La orele opt avea loc marele dineu: doamnele apăreau în toalete decol- i tate, bărbaţii în frac, pantaloni trei sferturi şi ciorapi de mătase. Seara erau programate tot soiul de distracţii: bal în sunetele unei orchestre sau ale unui pian mecanic, scene dansante, reprezentaţii teatrale în care actorii ratau în general efectele din cauza împăratului care dădea semnalul aplauzelor într-un moment nepotrivit. Pe la orele unsprezece sau unsprezece şi jumătate, după ce se retrăgeau stăpânii casei, mai ră- ; mâneau câteva grupuri care continuau să bea şi să flecărească.

Dar nu totdeauna se întâmpla aşa; existau şi clipe de intimitate. Obişnuiţii Curţii, soţiile şi fetele înalţilor funcţionari, prietenele împărătesei formau cenaclul. Când nu se făceau plimbări, zilele puteau să pară lungi. în timpul după-amiezii, curtenii se distrau cu jocuri nevinovate: coşuleţul[1], bileţelele. La un moment dat s-a încercat o dictare formată din cuvinte dificile, la care învingător a ieşit ambasadorul Metternich.

[1] Joc de societate în care fiecare trebuie să răspundă cu o rimă în *on* la întrebarea: *Que met-on dans mon corbillon?* (n.t.).

Toate acestea puteau părea lipsite de ha/, dar când erau prezenţi oameni ca Merim6e, Octave I euillet, Alexandre Dumas sau Theophile Gautier, conversaţia lor alunga probabil plictiseala.

în timpul serii stăruia o oarecare jenă atâta timp cât împăratul era de faţă. Napoleon nu deosebea întotdeauna binele de rău, adevărul de minciună. Cu ocazia loviturii de stat manifestase o indiferenţă vinovată în privinţa mijloacelor, deşi, după cum a dovedit în repetate rânduri, avea un fond bun. Ar fi vrut să fie amabil cu invitaţii săi, dar nu prea reuşea: aerul său absent şi privirea visătoare stârneau îngrijorare... După ce se retrăgea, atmosfera se destindea şi invitaţii se distrau cu adevărat. Scoţianul Home, cel care a introdus mesele turnante de spiritism, s-a bucurat de o mare popularitate până în ziua în care, din nefericire, a fost surprins folosind un mecanism interzis[1], l-au urmat alţi artişti sau şarlatani... Curtea a căpătat un plus de spontaneitate mai ales datorită prinţesei Pauline de Metternich. Această femeie foarte inteligentă, soţie ireproşabilă care, supravieţuind războiului, a scris niş

[1] în realitate, Home Daniel Dunglas (1833-1886) a fost un me- dium dintre cei mai cunoscuţi şi a cărui onestitate nu a putut fi pusă la îndoială. L-au examinat cercetători eminenţi din Europa şi America, dar niciunul nu a contestat vreodată loialitatea sa. S-a produs în faţa împăratului Franţei, a ţarului şi a celor mai importante familii nobile din Germania şi Anglia. Episodul cel mai faimos din întreaga sa carieră rămâne levitaţia realizată pe când era oaspetele lordului Adare, între 1867 şi 1869. De faţă cu numeroşi martori, Home a ieşit în levitaţie pe o fereastră şi a reintrat pe alta (n.t).

te „Amintiri" interesante, era de o vitalitate debordantă. Ea a fost cea care, în câteva rânduri, a antrenat-o pe împărătească în diverse aventuri.

La Curte se adunau femei încântătoare: prinţesa Anna Murat, ducesa de Malakof, tip de frumuseţe andaluză, ducesa de Morny, ce provenea dintr-o mare familie rusă, contesa Walewska, o florentină, şi multe altele. Faimosul tablou pictat de Winterhalter - „împărăteasa înconjurată de doamnele sale de onoare" - produce asupra noastră o impresie ciudată din cauza mulţimii de crinoline. Dar aceasta era moda timpului şi, după toate probabilităţile, le stătea bine.

Toată această lume era fericită; atât de fericită încât puţini se gândeau la viitor. Câţiva ani buni după 1870, un familiar al reşedinţei de la Tuileries, bogat cândva, ajuns în pragul sărăciei, a fost întrebat: „De ce nu ţi-ai luat niciun fel de măsuri de precauţie?" Iar el a răspuns: „Ce vreţi, era atât de frumos! Credeam că asta o să dureze veşnic".

Existau desigur şi detractori. Intelectualii, foştii parlamentari rămâneau în majoritatea lor departe de viaţa de la Curte. Iar victimele de la 2 decembrie şi proscrişii care au supravieţuit nu au uitat niciodată cele întâmplate. Totuşi, în anii frumoşi ai imperiului, Franţa era şi ea fericită.

Monarhia din iulie se ocupase doar de o singură clasă: burghezia, care, în schimbul acestei atitudini, avea să o susţină prin vot. Imperiul a manifestat cu totul alte preocupări. Ca şi cel al primului Napoleon,

el a avut un caracter democratic; deschid", i pmspec tive frumoase celor inteligenţi şi muncitori Nn s a temut, în împrejurări solemne, să fac apel la întreaga Franţă, străduindu-se să conciliezo diversele categorii sociale.

în cursul lungilor reverii din tinereţe, împăratul cochetase cu ideile filantropice; atenţia lui se îndreptase spre problemele muncitorilor. Imediat după încoronare, fuseseră iniţiate lucrări de amploare: construcţii de drumuri, de canale, porturi lărgite şi transformate. Se inaugura o nouă epocă, aceea a căii ferate; era de lucru pentru toată lumea, la aceasta adăugându-se şansa unor plasamente financiare avantajoase şi aceea a speculaţiilor la bursă. Faţa Parisului se schimba radical. Din considerente strategice, dar şi estetice, prefectul Haussmann distrugea fără milă vechile străzi, care fuseseră de foarte multe ori blocate de baricade, deschidea artere largi şi făurea un oraş nou, apropiat de cel pe care îl cunoaştem azi. în acelaşi timp, Creditul Funciar le permitea agricultorilor să-şi procure bani cu dobândă mică, iar în marile centre industriale luau fiinţă centrele muncitoreşti.

La fel de rapid se succedau şi succesele. în 1855 s-a organizat expoziţia universală, de o splendoare încă necunoscută pe continent, un eveniment care a atras la Paris vizitatori din lumea întreagă. în anul următor, la sfârşitul iernii, a avut loc marele congres de miniştri şi de ambasadori însărcinat să restabilească pacea. Franţa, victorioasă în Crimeea, a recuzat

vechiul acord de la Chaumont, încheiat împotriva lui Napoleon I, care prevedea represalii la adresa sa ori de câte ori se agita sau redevenea puternică. Suveranul Franţei va fi pentru un timp arbitrul Europei.

în timp ce se elabora tratatul, în dimineaţa zilei de 16 martie, o salvă de tun a anunţat naşterea prinţului imperial. împăratul deborda de bucurie; Curtea şi oraşul erau în sărbătoare, în vreme ce adversarii murmurau: „Fericirea acestui om e insolentă[11].

După câţiva ani a început războiul din Italia, ca o aplicare a politicii naţionalităţilor la care ţinea în mod special suveranul. Bătăliile au fost câştigate cu greu; au ieşit la iveală lipsuri grave în ceea ce priveşte organizarea şi comanda. Dar victoria a şters totul: Napoleon al lll-lea părea mai puternic ca oricând.

Când şi de ce s-a implicat în politică împărăteasa? S-a spus că la palat era o oarecare plictiseală, că în 1855, cu ocazia călătoriei la Londra, a fost sedusă de ideea de a o imita pe regina Victoria, care ocupa un loc însemnat în stat. Şi poate că există un sâmbure de adevăr în toate astea... S-a mai spus că, descurajată de infidelităţile soţului său, a început să dorească altceva... Napoleon îşi iubea soţia, dar asta nu l-a împcdicat, după prima vâlvătaie, să-şi îndrepte privirea spre altele. „Interlocutorul lui, indiferent cine ar fi fost el, povestea marchiza de Taisey-Chastenoy, era imediat părăsit dacă o femeie drăguţă, trecând pe lângă Maiestatea Sa, îl smulgea din reverie[11]. Şi s-a vorbit mult în acea perioadă de contesa de Castiglione,

italiancă de o rară frumuseţe, a cărei acţiune nu a fost niciodată foarte bine definită, dar care a tulburat căsnicia împăratului.

Prin urmare, împărăteasa ar fi făcut politică în „compensaţie". Ceea ce este probabil exagerat dacă ţinem seama de faptul că multe alte femei, îndreptăţite să se plângă de soţii lor, ar fi putut să facă la fel; cariera ar fi devenit astfel foarte jenanată.

E mai simplu să credem că, în virtutea inteligenţei şi a firii sale autoritare, Eugenia a găsit de cuviinţă că trebuia să adopte o poziţie în politica statului. Aceasta cu atât mai mult cu cât nu întâlnise nicio minte superioară în stare să o înfrunte. De altfel, Napoleon dădea unele semne de slăbiciune. Marcat şi de viaţa sa împrăştiată, devenea din ce în ce mai incapabil să ia o decizie; îi treceau prin minte tot soiul de proiecte măreţe, dar nu ştia la care să se oprească. Trăia ca într-un vis înceţoşat, cam însângerat spre final.

Nu avea prea mare încredere în soţia sa, dar s-a lăsat treptat subjugat; asta mai ales pentru că se simţea vinovat şi voia să preîntâmpine eventualele ei scene. Generalul du Barail scria: „A dobândit asupra împăratului o putere aproape nelimitată. îl domina mai puţin prin farmecul ei, cât prin evocarea unor numeroase împrejurări în care o neglijase... Un obişnuit al castelului mi-a spus: *împăratul detestă atât de mult scenele domestice, încât ar fi în stare să dea foc Europei ca să scape de unul dintre aceste scandaluri la care s-a expus prea des din cauza infidelităţilor sale“.*

La un moment dat, situaţia a ajuns într-un impas. Complet descurajată, Eugenia a făcut o călătorie în afara Franţei. Curtea a fost cuprinsă de o mare emoţie; în grupul persoanelor apropiate de cuplul imperial s-a vorbit de divorţ. Dar Napoleon al lll-lea nu dorea aşa ceva: „Mi se reproşează, a zis el, că aş călca pe urmele unchiului meu, dar nu vreau să-l imit până la capăt". împărăteasa s-a întors şi lucrurile s-au liniştit de bine, de rău.

Numai că influenţa Eugeniei de Montijo - care a avut succes la Consiliul din 1859, care a fost regentă în timpul campaniei din Italia, redevenind regentă în 1865, în timp ce împăratul se afla în Algeria, şi mai târziu în 1870 - s-a dovedit nefastă. Nu se pricepea la politică, nu avea habar de sentimentele popoarelor şi de reacţiile de care sunt capabile şi se lăsa ghidată de impulsuri. în convorbirile ei cu ambasadorii spunea aproape tot ce-i trecea prin minte. Probabil că în arhivele marilor state există rapoarte foarte ciudate.

Eugenia a condamnat campania din Italia: ca o bună catolică ce era, se temea pentru papă. Nu pare să fi fost prea preocupată de Polonia, de Danemarca sau de problemele cu Germania. Dar a susţinut războiul din Mexic. De ce? Pentru că, din instinct, din devotament faţă de familie, era sensibilă la discursurile lui Miramon şi ale altor delegaţi fără mandat care pledau pentru crearea unui mare imperiu latin, succesor al celui condus de Carol Quintul. Şi atunci când au sosit veştile proaste, când acţiunea s-a dovedit dezastruoasă, poporul francez nu s-a mai înşelat. Pe străzile Parisului lumea

striga: „Spaniola e de vină!“; aşa cum po timpul Măriei Antoaneta se spunea „Austriaca e de vina"

Steaua lui Napoleon al lll-lea pălea. Susţinuse acţiunea lui Cavour, deşi nu corespundea intenţiilor sale. Dar, de la sfirşitul anului 1862, Bismarck agita Germania în scopul unificării ei. Desigur era în discuţie politica naţionalităţilor, dar sub o formă care contrasta cu toate tradiţiile franceze de la Richelieu încoace.

Din acel moment, Napoleon al lll-lea a avut parte numai de înfrângeri. A compromis alianţa cu Anglia, care a sperat - cu ocazia anexării Savoiei - la o întoarcere la marile ambiţii imperiale. în 1863, s-a certat cu Rusia fără ca gestul său să-i fie de vreun folos Poloniei revoltate. în anul următor a asistat pasiv la strivirea Danemarcei, atitudine pe care ziarele oficiale au încercat zadarnic să o justifice invocând dreptul ducatelor de Elba să se alăture „fraţilor de neam“. în 1866, după ce lăsase impresia că vrea să încurajeze Prusia, în ultimul moment s-a întors către Austria. Şi, brusc, la Paris a ajuns vestea despre Sadova: era un avertisment sinistru. împăratul Franz Joseph a implorat ajutorul Franţei... Dar frumoasa armată, care constituia gloria imperiului, dispăruse fără urmă. Cele mai bune trupe fuseseră trimise în Mexic; efectivul real nu corespundea cu datele de pe hârtie, arsenalele erau goale, intendenţa dezorientată. Şi evenimentele îşi urmau cursul.

Bismarck ştia că nu va putea realiza unificarea Germaniei decât după adjudecarea victoriei asupra Franţei. Sigur pe armata pe care o întăreau permanent

Roon şi Moltke, el nu o va mai menaja. în 1867, cu ocazia afacerii Luxemburgului, războiul se profila ameninţător la orizont. Guvernul imperial l-a evitat în ultima clipă, dar prestigiul lui a fost afectat; şi chiar în acel an, pentru prima dată, Corpul Legislativ a criticat în termeni duri politica oficială.

Totuşi, aparenţele se păstrau, imperiul lăsând impresia de soliditate. Afacerile se derulau în continuare. E adevărat că au avut loc câteva falimente răsunătoare; era un semn de rău augur, dar lucrurile mergeau mai departe.

în 1867, expoziţia universală şi-a etalat din nou splendoarea, depăşind-o în strălucire pe precedenta. Parisul era atunci nu numai oraşul admirabil care înfierbânta imaginaţia tuturor, ci şi un fel de capitală politică. Se anunţa vizita unor personaje importante: ţarul Alexandru al Rusiei, regele Prusiei, împăratul Austriei... Ultimul nu a mai venit: moartea tragică a fratelui său Maximilian la Queretaro îi impunea respectarea doliului. Dar se aflau acolo mulţi alţi suverani! în acest cortegiu strălucit, cel care a făcut cea mai bună impresie a fost cu siguranţă regele Wilhelm I al Prusiei: i se admira înfăţişarea bărbătească, i se aprecia marea abilitate; toate criticile păreau să fi fost date uitării... Totuşi, Bismarck, care era şi el acolo, îşi contraria interlocutorii cu sarcasmul său, iar Moltke făcea o sumedenie de plimbări strategice în împrejurimile Parisului.

La scurt timp după aceea a avut loc întâlniioa do la Salzburg. împăratul şi împărăteasa au găsit do cuviinţă să se ducă acolo ca să-şi exprime simpatia faţă de Franz Joseph şi soţia sa. Din exterior, gestul lor a fost interpretat ca un semn politic. Poate că au fost abordate şi subiecte politice, dar nu s-a luat nicio decizie.

în 1869 a avut loc un alt eveniment. Istmul de Suez fusese străpuns datorită lui Ferdinand de Lesseps, la vremea respectivă plin de energie; astfel, drumul spre India era scurtat cu 1000 de leghe... Franţa jucase un rol preponderent în această acţiune şi ar fi trebuit să ocupe un loc de onoare... Napoleon al lll-lea nu putea să facă deplasarea, căci suferea deja de maladia care avea să-l doboare câţiva ani mai târziu. împărăteasa Eugenia a pornit la drum. Ea a fost primită grandios de kedivul Ismail, foarte priceput în arta punerilor în scenă. A urmat o serie de serbări uluitoare în lumina Orientului. Apoi a urmat un şir de zile nefaste.

în acel an 1869 au avut loc alegerile legislative, cu rezultate proaste pentru imperiu. Greşelile de politică externă deveniseră evidente pentru toată lumea. Opoziţia republicană, deşi continua să fie în minoritate, devenea din ce în ce mai activă. Marile oraşe trăiau într-o stare de efervescenţă care s-ar fi putut transforma foarte uşor în revoltă. Curtea era îngrijorată: petrecerile vesele de altădată fuseseră date uitării.

Augustin Filon, care a fost preceptorul prinţului imperial, a descris o seară de gală organizată la Tuileries în onoarea reginei Olandei. în timp ce orchestra lui

Waldteufel intona un vals şi invitaţii se pregăteau să facă primii paşi de dans, în piaţa Caruselului se auzea zgomotul mulţimii ostile, strigătele şi injuriile agenţilor.

Napoleon al lll-lea şi-a dat seama că situaţia devenea imposibilă. La fel ca unchiul său la întoarcerea din insula Elba, a încercat o schimbare radicală. în luna septembrie, *Monitorul oficial* a anunţat o serie de inovaţii liberale vizând modificarea constituţiei. La 2 ianuarie 1870 a fost format guvernul lui Emile Ollivier. Apoi, în luna mai a urmat consultarea populară. Plebiscitul a dat câştig de cauză imperiului. Tronul prinţului imperial părea asigurat. Dar între constituţia de la 2 decembrie şi liberalism exista o opoziţie prea mare. Câţiva foşti parlamentari s-au raliat noii constituţii, însă tineretul republican nu a dezarmat. Dimpotrivă, înflăcărarea lui creştea pe zi ce trece. Majoritatea francezilor continuau să-l considere pe Napoleon al lll-lea un suveran respectat, dar în capitală era ridiculizat, huiduit, împăratul nu mai îndrăznea să iasă pe stradă.

Bonapartiştii, fidelii, erau îngrijoraţi mai mult ca oricând. „Sire, fiţi la înălţime[11], se murmura. Singura soluţie ar fi fost o faptă de răsunet, un război victorios care ar fi întărit edificiul zbuciumat. Bismarck aştepta momentul potrivit.

Pretextul războiului, care va izbucni în iulie 1870, l-a constituit candidatura unui Hohenzollern la tronul Spaniei. Napoleon al lll-lea n-a dorit acest lucru, dar nu a mai avut energia necesară ca să conducă evenimentele; era lipsit de voinţă, bolnav. Dar care a fost contribuţia împărătesei?

l se atribuie o frază teribilă: „Ăsta e războiul meu". După părerea lui Filon, aceste cuvinte, ca multe altele care au fost puse pe seama unor personaje istorice, nu au fost rostite niciodată, şi probabil că ăsta este adevărul. în schimb, se ştie că a fost belicoasă, ceea ce e lesne de înţeles. Nu împărtăşea ideile liberale pentru că nu înţelegea nimic din democraţie, de la care nu aştepta nimic bun. Voia mai cu seamă să asigure viitorul fiului ei: pentru aceasta se impunea o strălucită manifestare de forţă. împărăteasa a aprobat cu atât mai uşor războiul cu cât fiecare o asigura că va fi victorioasă. Franţa avea soldaţi invincibili; era înconjurată de numeroşi susţinători. Mareşalul Leboeuf a asigurat-o că nu ducea lipsă de soldaţi, iar Grammont şi-a exprimat convingerea „că ni se va cerşi alianţa", în aceste condiţii, Eugenia milita pentru adoptarea unui ton arogant, urmând ca Prusiei să i se ceară noi garanţii. Dar nu voia în ruptul capului ca Roma să fie abandonată Italiei. Mai mult, a insistat ca împăratul şi prinţul imperial să plece la război: era vorba tot de prestigiu... Iar ea a rămas la Paris ca regentă.

La 30 iulie, Eugenia a primit de la Napoleon al lll- lea o scrisoare de la Metz, în care acesta o anunţa dezolat că nimic nu era pregătit. în zilele următoare au continuat să sosească veşti proaste: la 4 iulie a avut loc înfrângerea zdrobitoare a diviziei Abel Douay la Wissemburg, iar pe 6, înfrângerea lui Mac-Mahon la Reichshoffen şi a lui Frossard la Forbach,

Autoritară din fire, împărăteasa nu numai că a făcut faţă situaţiei, dar şi-a depăşit mandatul de regentă

- a convocat Corpul Legislativ, a provocat căderea guvernului lui Emile Ollivier şi l-a înlocuit cu un altul, la conducerea căruia l-a pus pe generalul Montauban, devenit conte de Palikao în urma campaniei sale din China. Dar când i s-a vorbit de întoarcerea împăratului, de concentrarea trupelor în faţa Parisului, Eugenia nu a fost de acord: ar fi însemnat o recunoaştere a înfrângerii, triumful opziţiei şi implicit ameninţarea securităţii tronului... împărtăşind părerea bătrânului Palikao, ea a obligat armata lui Mac-Mahon, insuficient refăcută, să reia ofensiva spre Metz ca să-l elibereze pe Bazaine din încercuire. Acest marş a dus la capitularea de la Sedan (2 septembrie).

împărăteasa mai dăduse dovadă de curaj cu ocazia atentatului lui Orsini când, în mijlocul panicii generale, spusese: „Nu vă ocupaţi de noi, asta e meseria noastră; pansaţi răniţii". în atmosfera de tulburare care a urmat înfrângerii, Eugenia s-a depăşit pe sine. Emile Ollivier, în ultimele zile ale puterii sale, a recunoscut acest lucru: „împărăteasa este admirabilă; toată lumea o priveşte surprinsă". La rândul său, Merimee, prietenul din timpurile fericite, constata: „E tare ca o stâncă". IarTrochu, căruia i se încredinţase apărarea Parisului, avea să confirme spusele lor: „Această femeie e o adevărată romană".

Totuşi, avea uneori senzaţia că e la capătul puterilor. Prinţesei de Essling, care îi deschidea braţele plângând, ea îi va răspunde: „Nu mă înduioşa, acum mai mult ca oricând trebuie să dau dovadă de curaj". O singură dată evenimentul a depăşit-o: când a aflat vestea capitulării

de la Sedan. Sosise o depeşă de la Napoleon al lll-lea de un laconism înspăimântător: „Armata e învinsă şi captivă; eu însumi sunt prizonier". Filon şi Conţi, şeful de cabinet al împăratului, erau de faţă atunci când împărăteasa, palidă, cu chipul desfigurat, a izbucnit: „Duşmanul pretinde că împăratul s-a predat, că a capitulat; să nu credeţi această infamie!" A urmat o avalanşă de cuvinte tumultuoase, smintite. „Conţi n-a repetat nimănui spusele ei - avea să scrie Filon - şi la fel am să procedez şi eu." Ceea ce nu l-a împiedicat pe unul dintre ultimii istorici ai Eugeniei de Montijo să reconstituie scena ca şi cum ar fi asistat la ea.

A urmat 4 septembrie. în timp ce în Paris mocnea revoluţia, împărăteasa a fugit. Nu era laşitate: îşi întrezărea moartea pe eşafod, aşa cum se întâmplase şi în cazul Măriei Antoaneta. Se temea de tumultul străzii, de cumetrele care ar fi târât-o de colo-colo rupându-i hainele... Ambasadori străini, Metternich, Nigra, au stat de vorbă cu ea şi i-au explicat că trebuia să ferească Franţa de o crimă... S-a dus la Deauville, la Hastings, unde şi-a regăsit fiul, şi ceva mai târziu la Chislehurst unde, după încheierea păcii, a venit şi Napoleon al lll-lea. Când a părăsit Franţa, Eugenia împlinise patruzeci şi patru de ani; avea să mai trăiască încă cincizeci de ani.

A urmat apoi exilul. Primii doi ani au fost suportabili, în jurul proscrişilor se formase o mică Curte şi se agitau planuri de restauraţie. Napoleon, veşnic conspirator, era gata să se lanseze într-o nouă aventură. Dar, la 9

ianuarie 1873, a murit. Atunci toate preocupările împărătesei detronate s-au îndreptat asupra fiului ei. Acesta îşi făcea ucenicia militară la Woolwich, unde se distingea prin inteligenţă, forţă şi energie, îndreptăţind cele mai frumoase speranţe.

S-au spus despre el o mulţime de lucruri. După părerea unor autori, duritatea mamei sale, avariţia ei graţie căreia avea asigurat strictul necesar traiului, l-au făcut pe prinţul Louis să plece spre un continent îndepărtat. Afirmaţia nu are nicio acoperire. Augustin Filon, care a cunoscut familia mai bine decât oricine de vreme ce făcea parte din ea, a spus că fostul lui elev nu a dus niciodată lipsă de nimic. Incontestabil rămâne doar faptul că mama sa exercita asupra lui o autoritate împletită cu gelozie şi îngrijorare. Dar, în testamentul redactat de el înainte de a se îmbarca, a lăsat diferite sume care se ridicau la aproape un milion, ceea ce exclude ideea sărăciei.

Prinţul Louis avea să ia acea hotărâre fatală deoarece îşi dădea seama că lipsa de acţiune era periculoasă pentru un pretendent. Dorea să câştige respectul lumii, să se evidenţieze printr-o acţiune răsunătoare. Dar a fost prost inspirat: o expediţie împotriva sălbaticilor nu putea fi încununată de succes. Şi el, a cărui naştere a provocat atâta bucurie, a pierit străpuns de suliţele zuluşilor, părăsit în mod laş de camarazii săi de arme. Parisul l-a plâns pe cel căruia oamenii continuau să-i spună „micul prinţ".

Durerea Eugeniei a fost sfâşietoare. De acum înainte viaţa ei nu mai avea niciun rost. Totuşi a continuat

să trăiască, şi încă mult timp. A început sâ cal; itoreas- că din nou, ca în tinereţe. A plecat în Zululand şi a parcurs drumul până la locul unde fusese ucis fiul ei. A vizitat Egiptul, Ceylonul, Norvegia. Iahtul ei, *Thistle,* era deseori întâlnit în Marea Nordului sau în Mediterana. La reşedinţele sale din Anglia, la Chislehurst sau Farnborough, primea câţiva prieteni apropiaţi. Se discutau cele mai diverse probleme. Când se retrăgea, la orele unsprezece fix, se înclina în faţa invitaţilor cu o reverenţă distinsă, de o graţie suverană, care le amintea celor mai vârstnici de vremurile de odinioară. Era ceea ce ar fi trebuit să rămână totdeauna: o mare doamnă, o admirabilă stăpână a casei, care se remarca prin inteligenţă, energie şi capacitate de decizie, dar care nu avea pregătirea şi cunoştinţele necesare pentru a fi în fruntea unui stat.

Târziu, în anii care au precedat Primul Război Mondial, a fost cuprinsă de dorinţa de a reveni în Franţa. A locuit în vila de la Capul Martin, pe care guvernul republican îi permisese să o cumpere. Venea din când în când la Paris, reţinea un apartament la Hotelul Continental şi se ruga la biserica Saint-Roch. Şi se plimba în grădinile Tuileries, unde fiului ei îi plăcea să se joace în copilărie. în acest oraş, care fusese martorul splendorii sale, nimeni nu o recunoştea pe bătrâna cu părul alb, îmbrăcată în negru, care mergea sprijinindu-se într-un baston de abanos.

Sfârşit

CUPRINS

Berenice .....
Teodora .....
Agnes de Meranie .....
VeselaRoxelana.....
Maria Stuart.....
Doamna de Maintenon
Ecaterina I .....
Doamna de Kriidener..
împărăteasa Eugenia..

... 8
... 35
... 59
... 82
... 104
... 133
... 158
... 188
... 216

Nouă femei, cu destine remarcabile, care au schimbat cursul istoriei datorită personalităţii lor puternice, sunt prezentate în ordine cronologică: BERENICE, prinţesă iudee, TEODORA, împărătească bizantină, AGNES DE MERANIE, regină a Franţei, ROXELANA, sultană otomană, MARIA STUART, regină a Scoţiei, DOAMNA DE MAINTENON, soţia secretă a regelui Ludovic al XIV-lea,' ECATERINA I, soţia lui Petru cel Mare, DOAMNA DE KRUDENER, apropiată a împăratului Alexandru I al Rusiei, şi EUGENIA, împărătească a Franţei.

într-o manieră atrăgătoare, autorul prezintă vieţile acestora, contextul în care s-a realizat accesul lor la tron sau la favorurile suveranilor. Sunt relevate hotărârile politice sau militare luate sub influenta celor nouă ilustre doamne.

Concepţiile, moravurile şi obiceiurile din perioadele respective aduc un plus de farmec si culoare acestei lucrări deosebit de interesante.

EDITURA ORIZONTURI

789738H59 1 7 1 4